

SEROCK MIASTEM

MATERIAŁY Z KONFERENCJI HISTORYCZNEJ
Z OKAZJI 100-LECIA
ODZYSKANIA PRAW MIEJSKICH

ZDJĘCIE NA OKŁADCE

Artur Spodobalski

PROJEKT OKŁADKI

MERITUM Bożena Zimmermann

REDAKCJA

Mirosław Pakuła

REDAKCJA JĘZYKOWA I KOREKTA

Sylwia Grochowska

© Copyright by Urząd Miasta i Gminy w Serocku, 2023

SKŁAD I ŁAMANIE

MERITUM Bożena Zimmermann

WYDAWCA

MERITUM Bożena Zimmermann
ul. Gdańska 125/1, 85-022 Bydgoszcz
tel. 604 070 266
meritum@by.home.pl

NA ZLECENIE

Urzędu Miasta i Gminy w Serocku
ul. Rynek 21, 05-140 Serock
umg@serock.pl
www.serock.pl

ISBN 978-83-61591-69-6

Przedmowa

1 stycznia 2023 roku obchodziliśmy 100-lecie odzyskania przez Serock praw miejskich. Z okazji tak ważnej rocznicy zorganizowaliśmy konferencję historyczną. Była ona jednocześnie podsumowaniem obchodów kilku doniosłych rocznic, które przypadły w ostatnich latach: 600-lecia nadania Serockowi praw miejskich (2017) oraz 100-lecia odzyskania przez Polskę niepodległości (2018).

Konferencja miała charakter przekrojowy. Wystąpienia dotyczyły zarówno najdawniejszej historii miasta, jak i czasów współczesnych. Syntezę dziejów miast mazowieckich od średniowiecza do wieku XIX przedstawił prof. Radosław Lolo. Po nim wystąpił dr Mirosław Pakuła, który wyjaśnił przyczyny i przedstawił konsekwencje utraty praw miejskich na Mazowszu w latach 1869-1870. Z kolei prof. Jolanta Załęczny scharakteryzowała proces odzyskiwania tych praw w II Rzeczypospolitej. Wystąpienie dra Sławomira Jakubczaka dotyczyło już tylko Serocka – jego samorządu w okresie II Rzeczypospolitej. Następnie Bartłomiej Błachnio mówił o władzach Serocka w okresie PRL-u. Odbudowę samorządu serockiego po przemianie ustrojowej przedstawił świadek i uczestnik wydarzeń – Sylwester Sokolnicki. Ostatnie wystąpienie dotyczyło działalności Rady Miejskiej w Serocku od 1990 roku do współczesności. Temat przedstawił Mariusz Rosiński.

Zagadnienia poruszane w czasie konferencji pozwalają na stwierdzić, że patrzenie w przeszłość pozwala nam uniknąć błędów w teraźniejszości. Chcemy pokłonić się i docenić ludzi, którzy nie zostawili biegu zdarzeń przypadkowi, decyzji innych, tylko próbowali brać sprawy w swoje ręce. Myślę, że dzięki nim 1 stycznia 1923 roku. prawa miejskie do Serocka wróciły. Wola działania dla społeczności i sprawczość była i jest dobrze widoczna także po okresie restytucji samorządu w 1990 roku.

Bogatsi o doświadczenia naszych przodków będziemy lepiej zmotywani, żeby zachować charakter miasta, dbać o to, aby się ono rozwijało i pojawiało wiele nowych inicjatyw, a Serock jest z tego znany.

Serdecznie dziękuję wszystkim osobom, które tak licznie wzięły udział w konferencji oraz tym, które oglądały ją za pośrednictwem Internetu. Dziękuję też moim pracownikom za doskonałe przygotowanie spotkania. Państwu życzę ciekawej lektury i dalszego aktywnego udziału w rozwoju naszego pięknego miasta.

Burmistrz Miasta i Gminy Serock
Artur Borkowski

RADOSŁAW LOLO

Akademia Piotrkowska
ORCID: 0000-0003-2430-3148

Miasta mazowieckie od XV do XIX wieku – synteza dziejów

Zadanie postawione przede mną przez organizatorów przerasta chyba możliwości zaprezentowania ich tutaj w całości. Pierwsze, oczywiste ograniczenie, wynika ze stosunkowo niewielkiej objętości tekstu. Jednak dużo istotniejsze wydają się możliwości dokonania syntezy w oparciu o aktualny, a jakże ciągle niepełny, stan badań. Nim go jednak omówimy, należy wprowadzić jeszcze jedno ograniczenie, a mianowicie ramy chronologiczne. O ile dzięki pracom Stanisława Pazyry¹ i Henryka Samsonowicza² można w miarę syntetycznie mówić o średniowieczu, zwłaszcza wiekach XV i początkach XVI, to wywód na temat XIX stulecia zostanie ograniczony tylko do epoki napoleońskiej, gdzie kluczową rolę mają ciągle badania Aleksandra Kociszewskiego³. W wielu miejscach jego rozszerzeniem na czasy dziewiętnastowiecznego Królestwa Polskiego będą kolejne teksty z niniejszego tomu.

Ze szczegółowego omówienia stanu badań możemy zrezygnować, odsyłając do w miarę jeszcze aktualnego szkicu bibliograficznego⁴.

Kiedy mówimy o średniowieczu, to dominuje pogląd, że Mazowsze w okresie lokacji miejskich od XIII do XV wieku uczestniczyło w sposób ograniczony. Efektem tego był zaś niski stopień urbanizacji, z charaktery-

---

¹ S. Pazyra, *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, Warszawa 1959.

² H. Samsonowicz, *Gospodarka i społeczeństwo (XIII-początek XVI w.,)* w: *Dzieje Mazowsza*, t. 1, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006, s. 362-372.

³ A. Kociszewski, *Mazowsze w epoce napoleońskiej*, Warszawa 1984 (dalej: A. Kociszewski, *Mazowsze w epoce napoleońskiej*); tenże, *Pod panowaniem zaborców i w Księstwie Warszawskim* w: *Dzieje Mazowsza*, t.3: *lata 1795-1918*, red. J. Szczepański, Pułtusk 2012, s. 27-80.

⁴ R. Lolo, *Miasta mazowieckie w XVI-XVIII wieku. Szkice i studia*, Warszawa 2021, s. 11-22 (dalej: R. Lolo, *Miasta mazowieckie*).

styczną formą ośrodków, stanowiących formę przejściową między osadą miejską a wiejską⁵. Najstarszym lokacyjnym miastem, i dodajmy z najstarszym zachowanym w oryginale dokumentem lokacyjnym, był Płock. Jego lokacja datowana jest na rok 1237, choć już interpretacja dokumentu budzi pewne kontrowersje wśród historyków i archeologów⁶. Lokacja Pułtuska miała miejsce w roku 1257, ale i ta data wywołuje pewne spory i bywa przesuwana dopiero na kolejne stulecie⁷. Już te dwie przywołane wątpliwości, dotyczące okoliczności ustanowienia obu jakże ważnych ośrodków miejskich, pokazują problemy z lokacjami na Mazowszu w pełnym i późnym średniowieczu.

Spróbujmy teraz krótko prześledzić najważniejsze elementy procesów późniejszych. Według S. Pazyry w roku 1350 na Mazowszu istniało 13 miast (Warszawa, Ciechanów, Mogielnica, Łowicz, Warka, Gąbin, Sierpc, Jeżów, Wyśmierzyca, Wiskitki, Czersk, Płock i Pułtusk)⁸. Do roku 1530 dokonano kolejnych 106 lokacji. Z tego najdynamiczniejsze wzrosty przypadły na lata 1391-1400 (11 lokacji) i 1421-1430 (24 lokacje – 22%)⁹, czyli na lata panowania księcia mazowieckiego Janusza I Starszego (1373/1374-1429). Geograficznie rzecz ujmując, najwięcej ośrodków miejskich powstało w ziemi czerskiej (17), nurskiej (10), a po 9 miast lokowano w ziemiach zawkrzeńskiej i rawskiej¹⁰. Posługując się podziałami administracyjnymi Mazowsza wprowadzonymi już po jego ostatecznej inkorporacji, to pod koniec XV wieku niemal 75% (32) miast położonych było w województwie mazowieckim, 12% (5) w płockim, a 13% (6) w rawskim¹¹. W efekcie wytworzyła się zdecydowana przewa-

⁵ H. Samsonowicz, dz. cyt., s. 362.

⁶ Por.: M. Dygo, *Hospites etiam eo jure frauentur, qou et miles Mazouiensis. W sprawie lokacji Płocka w 1237 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 1993, nr 50, z. 3, s. 3-17; A. Gołębniak, *Początki Płocka – mity i rzeczywistość*, „Slavia Antiqua” 1999, nr 40, s. 69-84; Z. Polak, *Raz jeszcze o trzynastowiecznej lokacji Płocka*, w: *Przez granice czasu. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Jerzemu Gąsowskiemu*, red. A. Buko, W. Duczko, Pułtusk 2008, s. 221-237; podsumowanie dyskusji w: P. Gryszpanowicz, *Urbanizacja Płocka. Procesy nazewnictwa ulic w latach 1237-2017*, Pułtusk 2019, s. 39-42.

⁷ Z. Morawski, *Przywileje miasta Pułtuska w: Pułtusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*, t. 7, red. J. Szczepański, Pułtusk 2007, s. 13-37; tenże, *Pułtusk miastem w: Dzieje Pułtuska*, t. 1: do roku 1795, red. H. Samsonowicz i R. Lolo, Pułtusk 2016, s. 77-78.

⁸ S. Pazyra, dz. cyt., s. 111.

⁹ H. Samsonowicz, dz. cyt., s. 365, tab. nr 11.

¹⁰ Tamże, s. 365, tab. nr 11.

¹¹ S. Pazyra, dz. cyt., s. 141, tab. nr 3.

ga miast Mazowsza zachodniego, głównie z obszarów nadwiślańskich, nad rejonem północno-wschodnim. Spośród innych istotnych elementów przedłożonej tu charakterystyki wskazać trzeba jeszcze, że prawa miejskie na Mazowszu w XV stuleciu zyskiwały zarówno ośrodki typu podgrodzia, dotychczasowe centra handlowe czy administracyjne (55,82%), jak i wsie – gniazda rodowe (44,18%). W kolejnym stuleciu proporcje te uległy zachwianiu na rzecz drugiej grupy¹². W procesie lokacyjnym od XIII do XV wieku największy udział miała własność panujących, czyli książąt mazowieckich. W każdym z tych trzech stuleci lokowali oni co najmniej 50% miast. Udział lokacji prywatnych zwiększał się, by pod koniec średniowiecza osiągnąć poziom 30%. Natomiast lokacje kościelne – odwrotnie – malały do poziomu kilku procent¹³. Jeżeli chodzi o strukturę własności mazowieckich miast, to na początku XVI stulecia 56 (51,8%) było własnością książęcą, 35 (32,4%) stanowiło własność prywatną, a tylko 17 (15,7%) miast należało do duchowieństwa¹⁴. Na ogół zjawisko nasilenia procesów urbanizacyjnych odczytuje się jako falę wtórną, stanowiącą odbudowę po najazdach ludów bałtyjskich, dodatkowo skorelowaną wyraźnie ze względną poprawą koniunktury gospodarczej¹⁵. Proces lokacji, w którym coraz większy udział mieli właściciele prywatni, spowodował, że pod koniec średniowiecza miasta mazowieckie nie były silnymi ośrodkami ekonomicznymi. Posługując się ogólnie dziś przyjętą, a zaproponowaną przez H. Samsonowicza, klasyfikacją¹⁶, strukturę wielkości miast na Mazowszu u progu epoki wczesnonowoczesnej prezentujemy na poniższym wykresie¹⁷.

¹² Tamże, s. 150, tab. nr 6.

¹³ Tamże, s. 153, tab. nr 7.

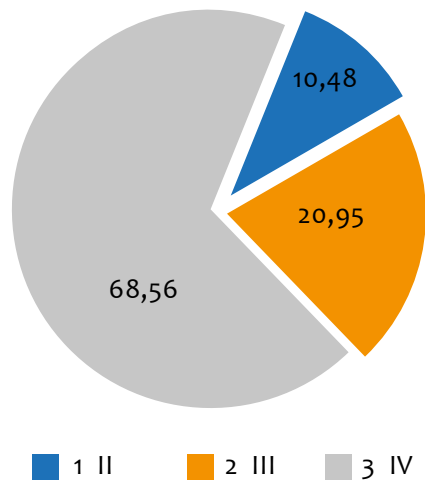
¹⁴ H. Samsonowicz, dz. cyt., s. 372, tab. nr 14.

¹⁵ H. Samsonowicz, dz. cyt., s. 367.

¹⁶ H. Samsonowicz, *Liczba i wielkość miast późnego średniowiecza Polski*, „Kwartalnik Historyczny” 1979, nr 86, z. 4, s. 919 (dalej: H. Samsonowicz, *Liczba i wielkość miast*).

¹⁷ Opracowanie autora na podst.: H. Samsonowicz, *Gospodarka i społeczeństwo (XIII - początek XVI w.)*, s. 393, aneks nr 3.

Miasta mazowieckie w pocz. XVI w. wg kategorii

Miast kategorii I, biorących udział w szerokiej skali dalekosiężnej wymianie handlowej (np. Gdańsk, Poznań, Kraków), na Mazowszu nie było w ogóle. Można jedynie doliczyć się 22 ośrodków kategorii II (*civitates et oppida secundi ordinis*), które stanowiły centra wymiany w regionie, a ich ludność w znacznej części to przedstawiciele grup społecznych charakterystycznych dla środowisk miejskich, jak: nauczyciele, factorzy, członkowie magistratu czy służba handlowa. Do grupy tej zaliczyć trzeba: Płock, Inowłódz, Łowicz, Rawę Mazowiecką, Sochaczew, Ciechanów, Łomżę, Pułtusk, Warszawę, Wyszogród oraz Zakroczym¹⁸. Grupę III (*oppida habenti fora annualia et septimanalia*) stanowią miasta będące ośrodkami rynków lokalnych, odgrywające rolę w cyrkulacji towarów oraz w szerszej działalności usługowej. Było ich 22. Wreszcie najliczniejsza na Mazowszu (ponad 2/3 ogółu) to grupa miast IV kategorii. Zamieszkiwała je ludność trudniąca się w znacznej części rolnictwem, a tylko w niewielkim stopniu lokalnym handlem i usługami. Nie posiadała ona kapitałów mogących zapewnić możliwość udziału w dalekosiężnej sprzedaży, np. zboża¹⁹.

¹⁸ Tamże, s. 393, Aneks nr 3.

¹⁹ H. Samsonowicz, *Handel Mazowsza w epoce staropolskiej. Wprowadzenie*, w: *Handel Mazowsza w epoce staropolskiej. Perspektywy rynków lokalnych, regionalnych i międzynarodowego*, red. H. Samsonowicz, R. Lolo, Pułtusk 2008, s. 7-8.

Konkludując, pod koniec średniowiecza Mazowsze nie było regionem silnie zurbanizowanym, a największa dynamika lokacji miejskich przypada na koniec XIV i trzecią dekadę XV stulecia. Istniejące miasta w większości były własnością panującego, ale stopniowo wzrastała ilość ośrodków prywatnych. Nie powstały tutaj znaczące w skali kraju ośrodki życia gospodarczego. Ponad 2/3 miast stanowiły małe miejscowości o drewnianej zabudowie i charakterze rolniczo – usługowym, uczestniczące w wymianie handlowej w niewielkiej skali, najczęściej lokalnej.

Biorąc pod uwagę wieki XVI-XVIII, to Mazowsze pod koniec XVI stulecia nadal pozostawało jedną z najslabiej zurbanizowanych dzielnic Korony. Odsetek ludności miejskiej wynosił tu zaledwie niecałe 19% i był znacząco niższy od Wielkopolski, Małopolski, nie wspominając już o Prusach Królewskich²⁰. Z drugiej jednak strony należy od razu zwrócić uwagę na obserwację Cezarego Kukli²¹, iż u schyłku XVI stulecia Mazowsze przodowało w Koronie pod względem liczby ośrodków miejskich liczących powyżej 2 tysięcy mieszkańców (26 %), a w czasach stanisławowskich, zaraz po I rozbiore, zajmowało w tej samej klasyfikacji ostatnie miejsce ze wskaźnikiem zaledwie 3,7%²². Cechą stałą i dominującą omawianych procesów pozostaje więc systematyczna degradacja ośrodków miejskich Mazowsza w epoce wczesnonowożytnej, była to jednak raczej tendencja występująca w skali szerszej.

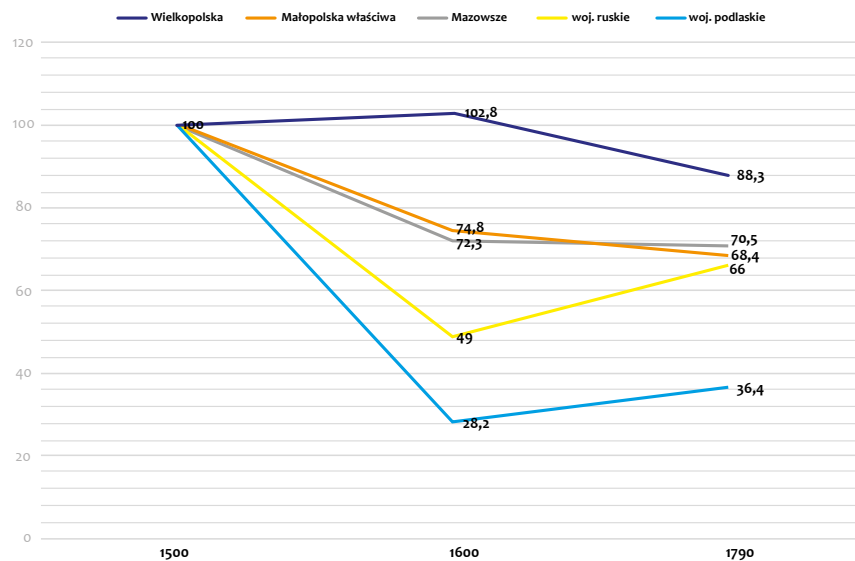
Ruch lokacyjny miast spowolniał, swoje zrobiły także zniszczenia wojenne doby potopu i ciągle jeszcze znacząco niedoszacowane straty z pierwszych dekad wieku XVIII. Jednak trzy stulecia później Mazowsze pod względem liczby km² przypadających na miasto ukształtuje się na poziomie średniej, osiągając dynamikę niemal identyczną jak Małopolska (zob. wykres)²³.

²⁰ *Historia Polski w liczbach. Państwo i społeczeństwo*, t. 1, oprac. S. Kubiczek i in., Warszawa 2003, s. 59.

²¹ C. Kuklo, *Struktury demograficzne i etniczne miast prywatnych w Koronie XVI- XVIII wieku. Uwagi wstępne*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2016, nr 77 (specjalny), s. 327-328.

²² R. Lolo, *Miasta mazowieckie*, s. 175, tab. nr 19.

²³ Na podst.: C. Kuklo, *Demografia Rzeczypospolitej*, Warszawa 2009, s. 231, tab. nr 40, R. Lolo, *Miasta mazowieckie*, s. 164.

Dynamika urbanizacji w okresie 1500-1790 - przyrost km² na miasto w %

Trzeba jednak przy tym pamiętać, że miasta mazowieckie, przy swej znacznej liczbie, w większości nadal pozostawały ośrodkami małymi, o skromnym potencjale demograficznym i gospodarczym. Najludniejsza Warszawa liczyła w połowie XVI wieku około 10 tysięcy mieszkańców²⁴. Płock miał ich wówczas około 5 tysięcy²⁵, Łomża około 3 tysięcy trzystu²⁶, Ostrołęka - 2 tysiące²⁷, Wizna nieco mniej niż 2 tysiące²⁸. Liczby 4 tysiące nie przekraczały: Pułtusk, Przasnysz i Ciechanów²⁹. Średnia liczba domów w mazowieckim mieście nie przekraczała 380, a zatem większość miast miała około 1,5 tysiąca mieszkańców.

²⁴ J. Kazimierski, R. Kołodziejczyk, J. Szczepański, *Dzieje miasta Pułtuska, Ciechanów (1994)*, s. 15.

²⁵ *Dzieje Płocka*, red. J. Chojnacki, Płock 1978, s. 575.

²⁶ D. Godlewska, *Dzieje Łomży od czasów najdawniejszych do rozbiorów Rzeczypospolitej (XI w. - 1795)*, Warszawa 1962, s. 70

²⁷ Tamże, s. 70.

²⁸ Tamże, s. 70.

²⁹ J. Kazimierski R. Kołodziejczyk J. Szczepański, *Dzieje miasta Pułtuska*, Warszawa 1992, s. 15.

Wskazane powyżej zagadnienia unaoczniają, że na pełne ujęcie syntetyczne wydaje się być ciągle jeszcze za wcześnie, a dotychczasowe ich próby nie dają całościowego obrazu³⁰. Wprawdzie wiele procesów ogólniejszych w ich dłuższym okresie rozwoju wydaje się być już lepiej rozpoznawanych. Ciągle jednak więcej mamy pytań niż odpowiedzi.

Spróbujmy zatem częściowo to uzupełnić, wskazując na kilka nowych elementów z zakresu nie tylko gospodarki, ale też oświaty i religijności.

Już Stanisław Pazyra³¹ i Irena Gieysztorowa³², choć w nieco różnym kontekście, zwrócili uwagę na zjawisko stopniowego upadku miast mazowieckich – jeszcze przed okresem wojen drugiej połowy XVII wieku.

Zacznijmy od owego kryzysu i nowszych ustaleń w tym zakresie. Podjęto próbę określenia dynamiki zmian realnego dochodu miast i miasteczek mazowieckich z poszczególnych obszarów ich działalności między połową XVI a połową XVII wieku z wykorzystaniem metod statystycznych. Badania potwierdziły nie tylko proporcjonalny do spadku liczby domów (średnio ubytek o 36% – tabela), ale co równie istotne, obniżenie realnych dochodów na poziomie ponad 30%³³, co potwierdza starsze ustalenia. Okazało się przy tym, że najmniejsze uszczuplenie realnego dochodu mieszczan występowało w wypadku prowadzenia zajęć typowo rolniczych, przetwórstwa lub handlu żywnością (pk. 6%). Zatem w zasadzie już w pierwszej połowie XVII wieku określony i przesądzony został profil ekonomiczny mniejszych miast jako na wpół rolniczych rynków o znaczeniu lokalnym. Ma to swoje odzwierciedlenie do dziś w architekturze i urbanistyce. Podobnie ciekawe wyniki dały też studia Krzysztofa Wiśniewskiego nad migracją mieszczan mazowieckich do innych miast Rzeczypospolitej. Wykazały one znaczącą emigrację z większości miast Mazowsza, jednak występującą wyraźnie tylko do przełomu XVI i XVII

³⁰ Por.: Z. Morawski, *Miasta mazowieckie od XVI do XVIII wieku w: Dzieje Mazowsza t. 2: 1527-1795*, red. J. Tyszkiewicz, Pułtusk 2016, s. 197-248.

³¹ S. Pazyra, dz. cyt., s. 409-413.

³² I. Gieysztorowa, *Zniszczenia i straty wojenne oraz ich skutki na Mazowszu*, w: *Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655-1660*, t. 2: *Rozprawy*, red. K. Lepszy i in., Warszawa 1957, s. 307-319. Na temat zniszczeń wojennych także Ł. Przybyłek, *Mazowsze (Straty i zniszczenia wojenne)* w: M. Nagielski, K. Kossarzecki, Ł. Przybyłek, A. Haratym, *Zniszczenia szwedzkie na terenie Korony w okresie potopu 1655-1660*, Warszawa 2015, s. 285-324.

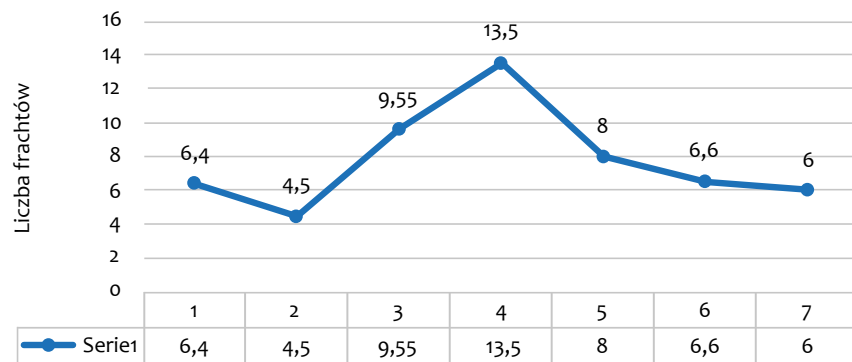
³³ R. Lolo, *Miasta mazowieckie w XVI-XVIII wieku...*, s. 16.

wieku. Po roku 1600 niemal całkowicie ona zanika³⁴. Tak czy inaczej można chyba już dziś powiedzieć, że okres załamania się miast mazowieckich już w pierwszej połowie XVII wieku nie podlega dyskusji. Można na razie jedynie domniemywać, co było przyczyną tak gwałtownego osłabienia. Istotną rolę przypisuje się nader licznym w tym czasie klęskom elementarnym, zwłaszcza pożarom.

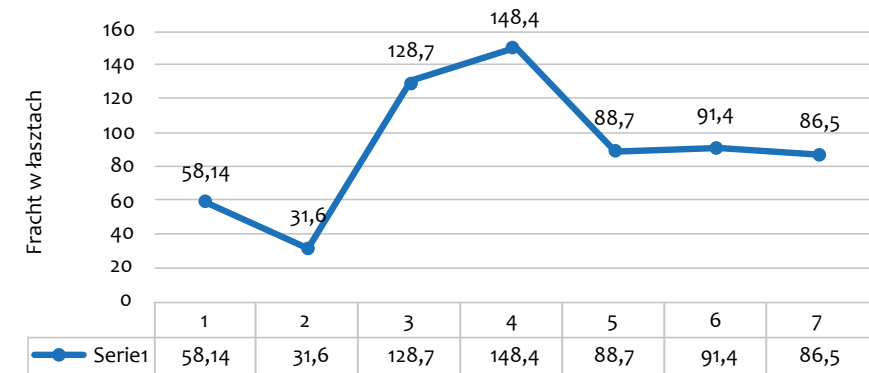
Nie należy też pomijać tezy Geoffreya Parkera na temat globalnego kryzysu w wieku XVII³⁵.

Kolejny element, na który warto zwrócić uwagę, to próba wstępnego ustalenia udziału miast mazowieckich w wiślanym handlu zbożem. Przeprowadzić go można dla części XVI wieku w oparciu o rejestry ceł wodnych na komorze we Włocławku³⁶. Zaznaczmy, że jest to fragment szerszych badań prowadzonych obecnie przez autora, choć jeszcze nieukończonych. Przyjmując siedem przedziałów czasowych: 1537, 1544, 1546, 1555, 1561, 1573, 1576, dla 8 miast: Gostynin, Gąbin, Łomża, Nur, Płock, Pułtusk, Wyszogród, Zakroczym, otrzymamy wyniki zaprezentowane na poniższych wykresach.

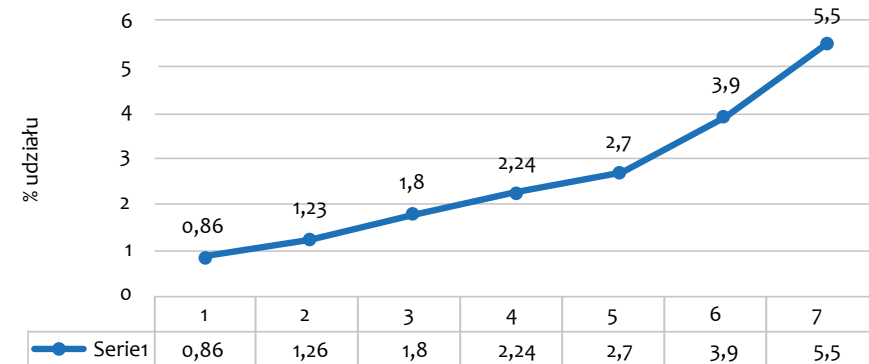
Zestawienie średniej liczby frachtów za lata 1537-1576

Zestawienie średniej liczby łasztów za lata 1537-1576

Zestawienie średniej % udziału (w łasztach) za lata 1537-1576

³⁴ K. Wiśniewski, *Emigracja z Mazowsza i miast mazowieckich w XVI-XVII wieku w świetle przyjęć do prawa miejskiego*, w: *Mazowsze w procesach integracyjnych i dezintegracyjnych w Rzeczypospolitej XVI-XVII wiek. Studia i szkice*, red. J. Dziegielewskiego, s. 187-232.

³⁵ G. Parker, *Globalny kryzys. Wojna, zmiany klimatyczne i katastrofa w XVII wieku*, Warszawa 2019, *passim*.

³⁶ *Registra thelonei aquatici Wladislaviensis saceuli XVI*, wyd. S. Kutrzeba i F. Duda, Kraków 1915, *passim*.

Wstępne ustalenia prowadzą do następujących konstatacji:

- Gąbin, Gostynin, Płock i Wyszogród w badanym okresie wykazywały regres, natomiast Zakroczym i Pułtusk – były stabilne, zaś Łomża i Nur odnotowały wzrost liczby sprzedawanego zboża. Czy w wypadku pierwszych ośrodków były to już początki szerszego procesu, obserwowanego w XVII wieku? Trudno na tym etapie rozstrzygnąć.

- Położenie miasta nad samą Wisłą nie musiało gwarantować lepszej pozycji w handlu zbożem (przykład: Płock, Wyszogród).

- W końcowym okresie (lata 70.) większą dynamikę wykazują Nur (Bug) i Łomża. Stabilnie zaś prezentuje się Pułtusk (oba nad Narwią).

- Całkowicie zanika handel zbożem miast usytuowanych nad małymi rzekami lub bez dostępu do nich (upadek handlu Gąbina, Gostynina). Być może jest to efekt zmiany szlaków handlowych Mazowsza po inkorporacji lub konkurencji ze strony większych ośrodków.

- Udział miast mazowieckich w rzeczonym handlu zbożem był niewielki, na poziomie kilku procent. Wykazywał jednak w latach 1537-1576 stałą tendencję wzrostową

- Okres najlepszej koniunktury zarysowuje się w latach 1555-1561.

Aby nie poprzestać wyłącznie na gospodarce, spróbujmy jeszcze przyrzeć się kwestiom wyznaniowym w miastach mazowieckich od XVI do XVIII wieku, a te dotychczas nie doczekały się syntetycznych ujęć. Tymczasem historiograficzny mit o fanatycznej i prymitywnej pobożności katolickiej staropolskich Mazurów został już w historiografii częściowo zweryfikowany³⁷. Rzućmy jednak nieco światła na niemal całkowicie niebadany dotychczas aspekt pobożności mazowieckich mieszczan, czyli bractwa dewocyjne.

Mając na uwadze parafie miejskie, zaznaczyć najpierw trzeba, że na terenie diecezji płockiej funkcjonowało ich stosunkowo mniej, niż w innych rejonach Rzeczypospolitej. Wynikało to z niskiego i wciąż spadającego współczynnika urbanizacji. Zatem i sam odsetek parafii miejskich (ok. 60, czyli 18%)³⁸ powodował, że funkcjonowało w nich mniej bractw. A pamiętać trzeba, że przecież już w XVI wieku dominowały tu

³⁷ *Reformacja, Kontrreformacja, reforma katolicka na Mazowszu. Studia*, red. R. Lolo, Warszawa 2020.

³⁸ J. Flaga, *Bractwa i przejawy ich życia religijnego w 2. poł. XVIII wieku na przykładzie diecezji płockiej*, RH 1976, nr 24, z. 2, s. 38.

miasta małe, których mieszkańcy nie grzeszyli zbyt i zasobnością, co z kolei nie przekładało się na rozmach fundacji dokonywanych przez mazowieckich mieszczan. Najwięcej parafii miejskich mieścił w sobie archidiaconat pułtuski, było ich tam aż 30, czyli blisko połowa wszystkich położonych w diecezji płockiej³⁹. W 1773 roku na terenie diecezji Jerzy Flaga odnotował 90 bractw o charakterze dewocyjnym funkcjonujących w parafiach miejskich. W tej liczbie 46 bractw działało w archidiaconacie pułtuskim, 39 w płockim i tylko 7 w dobrzyńskim⁴⁰. Bardziej szczegółowa analiza wykazuje, że tylko wyjątkowo zdarzały się miasta, gdzie w parafii nie funkcjonowało żadne bractwo. Takimi właśnie były Sochocin⁴¹ i Skępe⁴² - oba niewielkie miasta prywatne. W wypadku Skępego można domniemywać, że dominantę życia religijnego stanowiło tu cieszące się ponadlokalną sławą bernardyńskie sanktuarium maryjne⁴³. Wizytator zapisał więc wprost: *Bractw nie masz żadnych, gdyż blisko klasztor, to wszyscy chodzą do klasztoru*⁴⁴. Można zatem wnioskować, że w niemal w każdym mieście diecezji płockiej funkcjonowały bractwa dewocyjne i to one w znacznym stopniu kształtowały pobożność mazowieckich mieszczan oraz nadawały jej zorganizowane, brackie formy. Stopniowo jednak w XVIII stuleciu zaznaczał się kryzys. W ostatniej ćwierci XVIII wieku mniej więcej jedna trzecia bractw różańcowych w miastach mazowieckich utrzymywała się tylko z jałmużny, kwesty i okazjonalnych datków np. przy pogrzebach⁴⁵. Ustanowione wcześniej zapisy sum i gruntów niemal zniknęły. Słabo lub wcale nie byli opłacani promotorzy bractw. W takim na przykład stanie znajdowała się ponad połowa mieszczkańskich bractw św. Anny z terenu diecezji, by wspomnieć tylko najliczniejsze konfratrie. Podobnie zła kondycja bractw odnotowana została jedynie dla diecezji z terenu Wielkiego Księstwa Litewskiego. Bractwa z Wielkopolski, Małopolski, nie mówiąc

³⁹ *Tamże*, s. 38.

⁴⁰ *Tamże*, s. 38.

⁴¹ *Materiały do dziejów ziemi płockiej, cz.4: Dekanat ciechanowski i nowomiejski, Płock 1984*, oprac. M.M. Grzybowski, s. 242.

⁴² *Materiały do dziejów ziemi płockiej, cz.10: Dekanat lipnowski, dobrzyński, rypiński, golubsko-dulski*, oprac. M. M. Grzybowski, Płock 1999, s. 55 (dalej: *Materiały do dziejów*, cz. 10).

⁴³ M. Krajewski, *Skępe. Zarys dziejów i obraz współczesny*, Rypin 1996, s. 71-84.

⁴⁴ *Materiały do dziejów*, cz.10, s. 55.

⁴⁵ R. Lolo, *Miasta mazowieckie*, s. 17.

już o Śląsku, znajdowały się w zdecydowanie lepszym położeniu materialnym⁴⁶. Mieszczanie mazowieccy, jeśli więc wziąć pod uwagę tylko rozpoznane bractwa religijne, nie wyróżniali się jakąś nadzwyczajną pobożnością, a o fanatyzmie przypisywanym staropolskim Mazowszanom w ogóle nie może być mowy.

Spójrzmy jeszcze na słabo rozpoznany, a ostatnio, dzięki badaniom Gabriela Kwiatkowskiego⁴⁷, nieco rozświetlony aspekt oświaty, czyli funkcjonowanie szkół parafialnych w mazowieckich miastach doby wczesnonowożytnej. Otóż na podstawie danych z 1530 roku wiemy, że 21 szkół parafialnych funkcjonowało we wszystkich miastach rozlokowanych na terenie archidiakonatu pułtuskiego. Przy tym niektóre ze szkół, jak działająca przy łomżyńskiej⁴⁸ czy ciechanowskiej farze⁴⁹ oraz przy pułtuskiej kolegiacie⁵⁰, wykazywały naprawdę wysoki poziom, co znajdowało odzwierciedlenie w liczbie ich uczniów, zapisujących się potem do Akademii Krakowskiej. Przy czym dodatkowo należy uwzględnić, że studia w Krakowie wymagały nie tylko odpowiedniego poziomu znajomości łaciny, ale również i środków, na które niewielu mieszczan było stać. Pod tym względem miasta mazowieckie nie ustępowały wówczas innym diecezjom Korony, a te położone bardziej na wschód nawet zdecydowanie wyprzedzały⁵¹. Jeśli jednak posłużymy się tym powszechnie uznanym miernikiem w dłuższej perspektywie czasowej, to zgodnie z poniższym wykresem zobaczymy skalę ewidentnego załamania, zwłaszcza w XVIII stuleciu.

⁴⁶ S. Litak, *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku: struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, Lublin 2004, s. 242-243.

⁴⁷ G. Kwiatkowski, *Szkolnictwo parafialne w diecezji płockiej w XVI-XVIII wieku*, Warszawa - Pułtusk 2021, rozprawa doktorska, mps w Bibliotece Filii AFiB w Pułtusku (praca przygotowywana do druku).

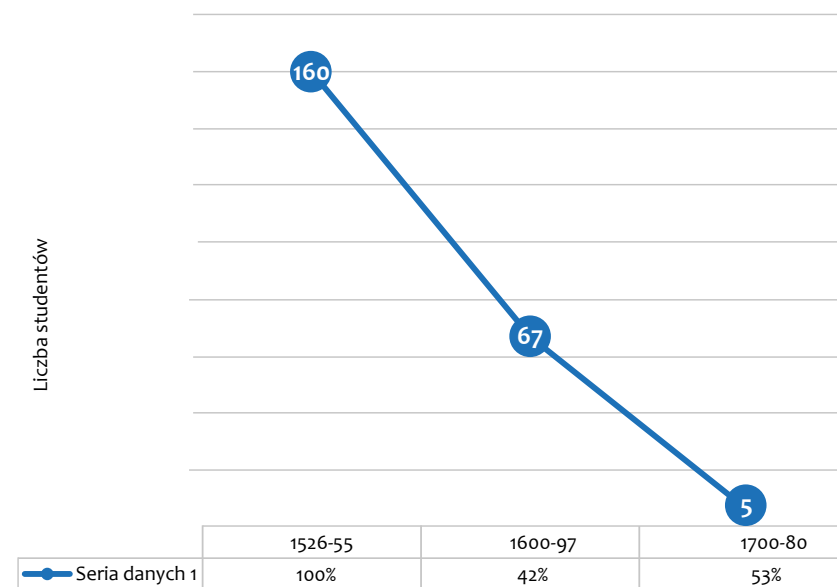
⁴⁸ D. Godlewska, dz. cyt., s. 82-83.

⁴⁹ R. Lolo, *Ciechanów w latach 1526-1655*, w: *Ciechanów. Szkice z historii miasta*, red. A. K. Sobczak, Ciechanów 2016, s. 77-78.

⁵⁰ Tenże, *Pułtuszczenie w Akademii Krakowskiej do 1526 r., czyli uwagi o poziomie edukacji w późnośredniowiecznym Pułtusku*, „*Studia Mazowieckie*” 2022, nr 17, z. 1, s. 109-122.

⁵¹ J. Chachaj, *Łacińskie szkolnictwo parafialne na Rusi Koronnej od XVI do XVIII wieku*, Lublin 2003, passim.

Liczba studentów z Mazowsza w Akademii Krakowskiej w latach 1525-1780

Szkoły działały wprawdzie w zdecydowanej większości miast (poza kilka mniejszymi, prywatnymi), ale ich poziom oraz uposażenie były niepomernie niższe i pogarszały się z każdym stuleciem.

Okres zaboru pruskiego, choć krótki, przyniósł szereg istotnych zmian. Przede wszystkim na mocy deklaracji z dnia 28 lipca 1796 roku dokonano sekularyzacji miast stanowiących własność kościelną. „Miastami JKM Pruskiej”, by użyć ówczesnej nomenklatury, stały się więc: Myszyniec, Andrzejewo (okręg ostrołęcki), Pułtusk (okręg pułtuski), Czerwińsk, Raciąż (okręg wyszogrodzki), wcześniej zaś Górzno. W niektórych miastach, jak w Pułtusku, zachowano część własności biskupiej, to jest zamek i teren doń przylegający⁵². Analizując strukturę własności, to na północnym Mazowszu, na 43 miasta ogółem, 17 nadal stanowiło prywatną własność szlachecką⁵³. Były to jednak ośrodki małe, często o charakterze rolniczym.

⁵² A. Kociszewski, *Pod panowaniem pruskim i w czasach napoleońskich*, w: *Dzieje Pułtuska*, t. 2: 1795-1989, red. A. Koseski, J. Szczepański, Pułtusk 2017, s. 20.

⁵³ A. Kociszewski, *Mazowsze w epoce napoleońskiej*, s. 30-31.

Administracja pruska przeprowadziła w miastach szczegółowe lustracje. Zwiększono stawki podatków, w tym na alkohole. Duża część uzyskanych z nich pieniędzy przeznaczana była na utrzymanie pruskich garnizonów rozlokowanych głównie w miastach. Z drugiej jednak strony czasowo zapanowała koniunktura na zboże eksportowane do bałtyckich portów. Rozpoczęła się również akcja kolonizacyjna, a miasta penetrowali kupcy pruscy. Korzystnymi zjawiskami stały się natomiast wprowadzenie hipotek i rozwój kredytu⁵⁴.

Okres działań wojennych na Mazowszu w latach 1806-1807 zaznaczył się przede wszystkim znacznymi zniszczeniami oraz rekwizycjami prowadzonymi przez Francuzów z dużą bezwzględnością. Względna stabilizacja nastąpiła po roku 1809. Dla miast istotne było dokonane w dobie Księstwa Warszawskiego częściowego podporządkowania miast prywatnych władzom administracyjnym, co ograniczało zakres władzy właścicieli nad mieszkańcami⁵⁵. Kontyngenty nakładane na ludność celem utrzymania i aprowizacji armii zbierającej się do wojny z Rosją były jednak dominantą tego okresu, wyraźnie hamującą możliwości rozwojowe miast.

⁵⁴ Tamże, s. 46-47.

⁵⁵ Tamże, s. 308-309.

Utrata praw miejskich na Mazowszu w latach 1869-1870 – przyczyny i konsekwencje

W latach 1869-1870 prawa miejskie utraciła większość miast w Królestwie Polskim, w tym wiele na Mazowszu – w tej grupie znalazł się Serock. Wielka operacja administracyjna miała złożone podłoże. Ważnym powodem były zmiany w sytuacji ekonomiczno-gospodarczej. Duże ośrodki miejskie rozwijały się przemysłowo i urbanizacyjnie, mniejsze traciły na znaczeniu i pogrążały się w upadku. Uważa się jednak, że pozbawienie statusu miejskiego było też aktem represyjnym wpisującym się w likwidację resztek autonomii Królestwa Polskiego po powstaniu styczniowym. W efekcie reforma wpłynęła negatywnie na życie wielu mniejszych ośrodków, niejednokrotnie o dużych tradycjach historycznych i często mających tendencje prorozwojowe.

XIX-wieczne zmiany administracyjne na ziemiach polskich rozpoczęły się już w czasach Księstwa Warszawskiego (1807-1815), gdy wprowadzono szereg zmian prawnoustrojowych na wzór francuski. W artykułach od 50. do 68. Ustawy Konstytucyjnej Księstwa Warszawskiego z 22 lipca 1807 roku nadano zarys podziałowi administracyjnemu kraju. Wspomniane są tam między innymi gminy wiejskie i miejskie jako jednostki najniższego stopnia administracji¹. Ze względu na krótki okres istnienia Księstwa nie udało się w pełni wdrożyć zaplanowanych rozwiązań, ale po przejściu Polski pod wpływem rosyjskie po kongresie wiedeńskim w 1815 r., wiele projektów w tym zakresie kontynuowano².

¹ <https://iura.uj.edu.pl/Content/423/PDF/Konstytucja%20Ksi%4%99stwa%20Warszawskiego.pdf>, wgląd 5 grudnia 2022 r.

² T. Dziki, *Administracja gmin wiejskich w Królestwie Polskim w latach 1815-1864*, „Klio” 2015, nr 1, s. 112.

3 lutego 1816 roku namiestnik Królestwa Polskiego gen. Józef Zajączek wydał postanowienie o organizacji władz administracyjnych, których organami zostały komisje wojewódzkie, urzędy municypalne i wójtowie. W postanowieniu zapowiedziano opracowanie szczegółowych przepisów³.

W kwestii głównego tematu niniejszego artykułu, niezwykle ważnym dokumentem było postanowienie namiestnika Królestwa z 30 maja 1818 roku, w którym po raz pierwszy (w art. 7) uregulowano precyzyjnie zasady zamiany miast na osady i osad na miasta. Podstawowym kryterium istnienia miasta okazała się zdolność finansowa do utrzymania jego władz. Mieszkańcy zostali zobowiązani do zapłaty rocznej składki w wysokości 600 złotych (90 rubli) na utrzymanie burmistrza. W przypadku niespełnienia tego warunku Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych (KRSW)⁴ miała prawo występowania z wnioskiem o odebranie praw miejskich i wyznaczenie wójta w miejsce burmistrza⁵. Z możliwości tej skorzystano, odbierając do roku 1861 prawa miejskie 26 miejscowościom (głównie na wschodzie Królestwa), równocześnie nadając te prawa 14 wsiom, głównie w centrum Królestwa (w tym kilku na Mazowszu)⁶. Interesujące było to, że władze chętnie i bez większej analizy zgadzały się na wnioski małych miasteczek o przemianowanie na osady, a gdy sprawa dotyczyła odwrotnego działania, piętrzyły trudności.

³ H. Izdebski, *Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego z 1815 r.*, [w:] M. Kallas (red.), *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. I, Warszawa 1990, s. 204; Podlaska Biblioteka Cyfrowa, *Dziennik Praw Królestwa Polskiego nr 1*, s. 31-80.

⁴ Komisja utworzona została w 1815 r. na podstawie art. 76. Konstytucji Królestwa Polskiego i w czasie swojego istnienia była wielokrotnie reorganizowana, co łączyło się ze zmianami nazw: Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji (1815-1831), Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego (1832-1839), Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych (1839-1861), Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych (1861-1864), Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych (1864-1868), Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych (1867-1868). Komisji podlegały między innymi sprawy związane z organizacją służby rządowej oraz podziałem administracyjnym kraju.

⁵ R. Kołodziejczyk, *Zamiana miast na osady w Królestwie Polskim*, „Kwartalnik Historyczny” 1961, nr 1, s. 192.

⁶ AGAD, KRSW, sygn. 202, 204.

Proces zamiany miast na osady wstrzymano w związku z wydaniem ukazu carskiego z 24 maja (5 czerwca) 1861 roku określającego sposób powoływania i zakres działalności rad gubernialnych, powiatowych i miejskich. Do roku 1869 liczba miast w Królestwie Polskim nie uległa zmianie⁷.

Sprawa ograniczania liczby miast w Królestwie Polskim nie schodziła z pola uwagi władz. Prace nad nowymi przepisami rozpoczęto już w 1844 roku. W Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych przygotowano materiał, w którym zaproponowano zdegradowanie 225 z ogólnej liczby 456 miast w Królestwie. Projekt był długo konsultowany i wreszcie w 1847 roku powstała jego nowa wersja, ale została zablokowana, głównie przez Komisję Rządową Sprawiedliwości i Komisję Rządową Przychodów i Skarbu⁸. Temat zamiany miast na osady wrócił, i to ze zdwojoną siłą, po zakończeniu powstania styczniowego.

Powstanie 1863-1864, a zwłaszcza jego rozmiary, zaskoczyły Rosjan, ale zryw był też dobrą okazją do pogłębienia przez nich konfliktu polskiej szlachty z chłopstwem. 19 lutego (2 marca) 1864 roku zostały wydane ukazy cara Aleksandra II dotyczące reformy uwłaszczeniowej. Na mocy tych przepisów uwłaszczeniu podlegali prawie wszyscy użytkownicy gruntów, zniesione zostały także powinności dworskie i obowiązek płacenia dziesięciny na rzecz Kościoła.

Przy okazji tych reform powstał Komitet Urządzący w Królestwie Polskim – organ przeznaczony do przeprowadzenia uwłaszczenia włościan, związanych z nim spraw odszkodowań dla ziemian i uregulowania spraw serwitutów. Potem zakres kompetencji Komitetu uległ rozszerzeniu – wśród jego prerogatyw znalazły się również sprawy dotyczące reform administracyjnych. Chodziło przede wszystkim o rozciągnięcie dekretu uwłaszczeniowego na ludność rolniczą zamieszkałą w miastach⁹.

Komitet Urządzący powołał Komisję dla Urządzenia Miast, której pierwsze posiedzenie pod przewodnictwem senatora Wiktora Arcimow-

⁷ AGAD, KRSW, sygn. 204.

⁸ AGAD, KRSW, sygn. 202, k. 135-136, 172.

⁹ J. Targowski, *Komitet Urządzący i jego ludzie*, „Przegląd Historyczny” 1937-1938, t. 34, s. 168.

cza odbyło się 14 (26) lipca 1864 roku. W skład komitetu wchodził przedstawiciele różnych instytucji, ale głównie Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych. W 1864 r. Komisja dla Urządzenia Miast odbyła jeszcze cztery posiedzenia, w czasie których dyskutowano nad aktualną sytuacją ośrodków miejskich¹⁰. Organem wykonawczym Komisji dla Urządzenia Miast była Sekcja Miast w Wydziale Administracyjnym Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych.

W II połowie 1864 roku zarządzone zbieranie danych statystycznych ze wszystkich miast Królestwa Polskiego. Materiały miały służyć do realizacji reformy uwłaszczeniowej w stosunku do ludności miejskiej podlegającej pod dekret z 1864 roku. Do wszystkich miast Królestwa, za pośrednictwem władz gubernialnych i powiatowych¹¹, trafiły dwa komplety druków wypełnionych tabelami. Po uzupełnieniu – w ciągu 20 dni – jeden komplet miał być wysłany do władz rządowych, a drugi pozostać w miastach.

¹⁰ AGAD, KRSW, sygn. 217.

¹¹ W tamtym okresie na terenie Królestwa Polskiego było 10 guberni i 83 powiaty: Gubernia warszawska – powiaty: warszawski, gostyniński, góro-kalwaryjski, grodzki, grójecki, kutnowski, łowicki, miński, radziejowski, radzyński i skierniewicki.

Gubernia piotrkowska – powiaty: piotrkowski, będziński, brzeziński, częstochowski, łaski, łódzki, radomski i rawski.

Gubernia kaliska – powiaty: kaliski, kolski, koniński, łęczycki, sieradzki, słupecki, turecki i wieluński.

Gubernia kielecka – powiaty: kielecki, jędrzejowski, miechowski, olkuski, pińczowski, stopnicki i włoszczowski.

Gubernia radomska – powiaty: radomski, iłżecki, konecki, kozienicki, opatowski, opoczyński, sandomierski i zamojski.

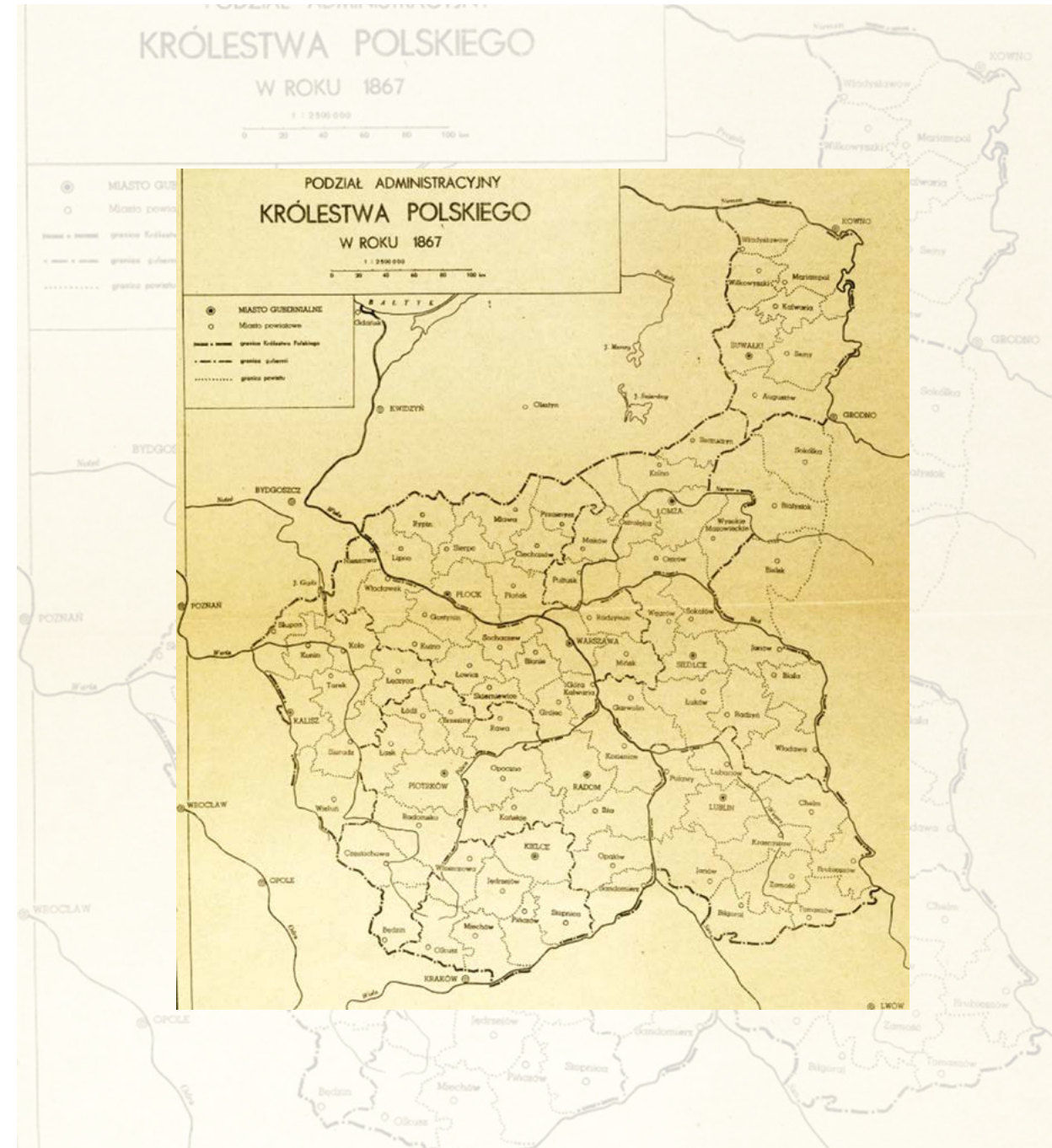
Gubernia lubelska – powiaty: lubelski, biłgorajski, chełmski, hrubieszowski, janowski, krasnostawski, lubartowski, puławski, tomaszowski i zamojski.

Gubernia siedlecka – powiaty: siedlecki, bielski, garwoliński, konstantynowski, łukowski, radzyński, sokołowski, węgrowski i włodawski.

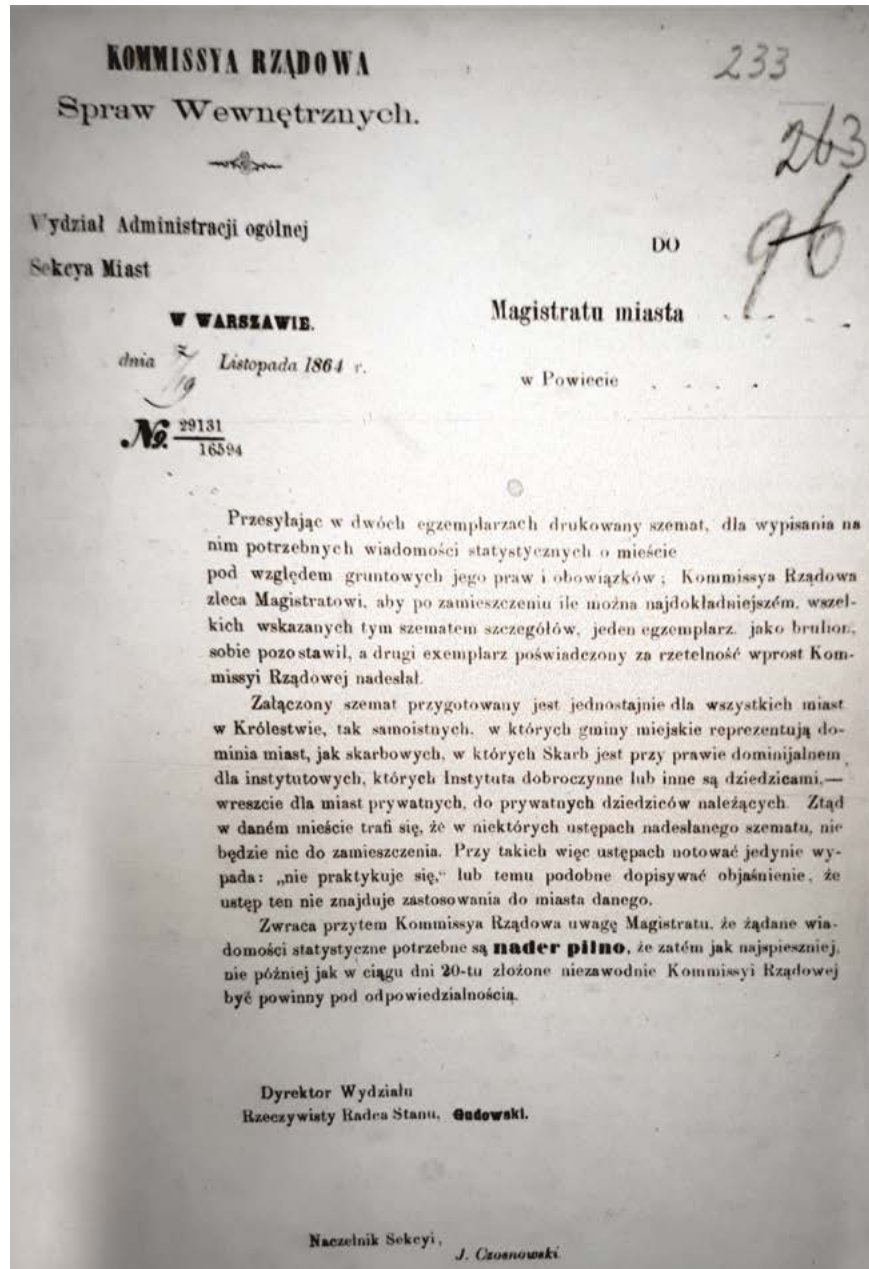
Gubernia płocka – powiaty: płocki, ciechanowski, lipnowski, mławski, płoński, przasnyski, rypiński i sierpecki.

Gubernia łomżyńska – powiaty: łomżyński, kolneński, makowski, mazowiecki, ostrołęcki, ostrowski, pułtusi i szczuczyński.

Gubernia suwalska – powiaty: suwalski, augustowski, kalwaryjski, mariampolski, sejneński, władysławowski i wyłkowyski.

Królestwo Polskie w 1867 r. – podział na gubernie i powiaty
(A. Borkiewicz, Dokumentacja geograficzna, z. 4a, Warszawa 1956, s. 9)

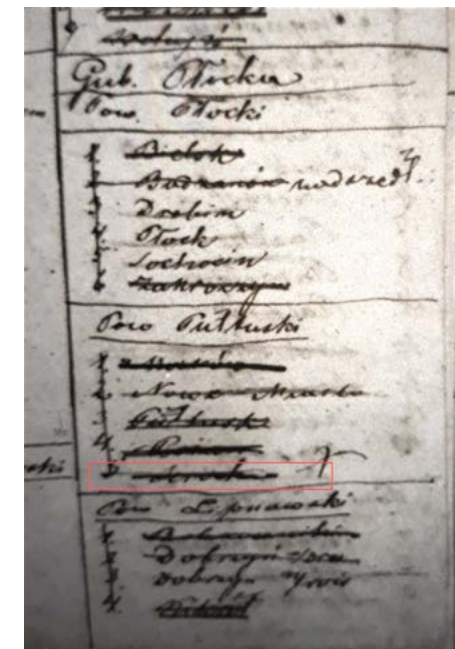

Pismo skierowane do magistratów, do którego dołączono ankiety statystyczne (AGAD, KRSW, sygn. 217, k. 233)

W ankietach nakazano wpisać:

- wiadomości ogólne o mieście,
- informacje o mieszkańcach i posiadanych przez nich nieruchomościach,
- wpłaty mieszkańców do kasy miejskiej,
- informacje o dochodach miasta,
- obowiązki podatkowe mieszkańców,
- obowiązki podatkowe właścicieli (w przypadku miast prywatnych)¹².

Znaczna liczba miast spóźniła się z wysłaniem ankiet i konieczne były ponaglenia. Gdy wreszcie udało się zebrać kompletny materiał, w 1867 r. wydano go drukiem w obszernym tomie „Sbornik statistycznych swiдений o gorodach w Carstwie Polskom – tietrad pierwaja – Trudy Komiteta po preobrazowaniu grodzkowo uprawlenija i chozajstwa w Carstwie Polskom”¹³.

Potwierdzenie zwrotu ankiety statystycznej. Na ostatniej pozycji w powiecie pułtuskim występuje Serock. Przekreślenie oznacza przesłanie wypełnionej ankiety. Warto jednak dodać, że nastąpiło to z opóźnieniem, o czym świadczy treść pisma załączonego do tego wykazu (AGAD, KRSW, sygn. 217, k. 433)

¹² Ibidem, k. 238-240.

¹³ R. Kołodziejczyk, op. cit., s. 194.

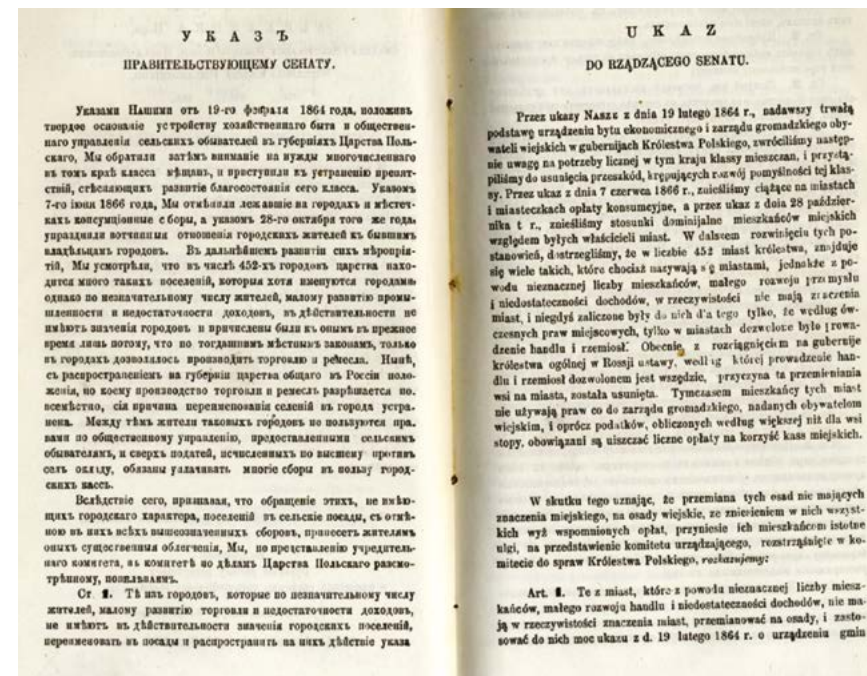
Zebrane materiały statystyczne były przedmiotem analiz w Komitecie Urządzącym. 11 lipca 1867 roku. Organ ten powołał Specjalny Komitet do Reorganizacji Zarządu Miast i Gospodarki Miejskiej. W sierpniu 1868 roku komitet ten przygotował obszerny protokół zawierający tabele i zestawienia statystyczne dotyczące miast. Członek Komitetu W. Trubnikow wysunął pierwsze propozycje odnośnie zamiany miast na osady. Zaproponował, aby prawa miejskie odebrać miastom liczącym poniżej 3 tys. mieszkańców, tym, w których co najmniej 50% mieszkańców trudni się uprawą roli, oraz tym o dochodzie rocznym mniejszym niż 1500 rubli. Okazało się, że 329 miast może zostać zdegradowanych do poziomu osad, a tylko 123 pozostanie.

Nazwa miasta	Powiat	1810/16	1825	1843/27	1869/77	1880	1890	1897/1900	1910	1921/23	1931/33	1939	1946	1959 w stb.
Buda	powiat miejski	-	-	-	7 375	-	11 906	14 163	-	22 201	-	18 394	28,9	
Huśnik	Miako	-	-	2 388	2 585	2 931	3 344	3 549	2 999	3 930	4 783	4 186	5,0	
Bumla	Wejherowo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7 340	11,2	
Rybnik	powiat miejski	-	2 654	3 654	3 994	5 194	7 221	11 656	-	23 046	27 637	23 032	29,9	
Rybnal	Konin	363	656	-	-	-	-	920	1 563	1 891	2 011	2 525	1,4	
Rybnikowy	Rybnik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13 916	15,6
Rydzyna	Leszno	-	-	1 377	1 342	-	1 155	1 186	1 147	1 175	1 370	2 360	1 727	2,2
Rydzanów	Sanki	-	-	2 128	2 829	3 264	3 704	3 720	3 827	3 546	3 617	3 785	2 427	2,2
Ryż	Głębokie	1 296	-	1 459	2 211	2 228	2 189	1 850	1 920	2 085	2 290	2 274	642	1,5
Ryżin	Sypin	1 128	1 519	-	2 934	3 580	-	5 184	5 089	7 234	8 348	8 805	7 330	8,3
Ryżyn	Ryżyn	2 192	-	3 152	3 777	4 258	4 273	4 245	4 530	6 048	6 429	6 444	1 543	3,4
Ryżanów	powiat miejski	4 604	-	6 723	9 199	11 166	11 393	15 010	23 688	24 942	27 459	29 579	29 407	22,1
Sandomierz	Sandomierz	1 474	3 005	-	4 473	-	-	6 556	7 757	6 763	7 394	9 228	8 397	10,0
Sanki	Sanki	1 520	-	2 809	2 443	3 121	3 330	4 345	10 711	9 439	14 369	11 316	11 176	14,3
Sandomierz	Sandomierz	1 231	-	1 690	1 600	-	1 800	-	3 395	1 247	1 690	1 850	1 381	1,3
Sędziszów	Sędziszów	1 610	2 646	-	2 874	-	-	3 778	4 437	2 254	3 449	3 500	1 678	2,0
Serock	Nowy Dwór Maz.	756	1 008	-	1 979	-	-	3 916	3 166	4 694	5 413	6 000	2 123	2,1
Sędziszów	Sędziszów	-	-	-	2 016	2 629	2 850	2 536	2 651	1 935	2 142	2 338	2 519	2,5
Sędziszów Kraj.	Sędziszów Kraj.	1 133	-	3 424	3 371	3 736	3 510	3 797	3 818	3 318	3 992	4 332	4 214	4,0

Serock, liczący w 1870 roku ok. 2 tys. mieszkańców, znalazł się wśród miejscowości, które nie spełniały kryterium miejskości zaproponowanego przez Specjalny Komitet do Reorganizacji Zarządu Miast i Gospodarki Miejskiej. (A. Jelonek, Dokumentacja geograficzna, z. 5, Warszawa 1956, s. 42)

Wnioski trafiły do Petersburga i zajęł się nimi Komitet do Spraw Królestwa Polskiego, który je zaakceptował. Jednocześnie przychylił się do propozycji Komitetu Urządzącego, żeby nie nazywać zdegradowanych miast wsiami tylko osadami. Sprawa odebrania praw miejskich była przesądzona. Olbrzymia operacja administracyjna rozpoczęła się po wejściu w życie stosownego ukazu cara Aleksandra II z 1 czerwca 1869 roku¹⁴. Na jego podstawie Komitet Urządzący w Królestwie Polskim (KU) wydał postanowienia z wykazami miast przeznaczonych do degradacji. Poszczególne postanowienia zwykle dotyczyły miast jednej guberni.

¹⁴ Podlaska Biblioteka Cyfrowa, Dziennik Praw Królestwa Polskiego nr 237, s. 245-253.

Pierwsza strona ukazu carskiego z 1 czerwca 1869 roku, który uruchomił reformę administracyjną. (Podlaska Biblioteka Cyfrowa, Dziennik Praw Królestwa Polskiego nr 237, s. 245)

W latach 1869-1870 zamieniono na osady 336 z 452 miast w Królestwie Polskim. W tej grupie znalazły się 64 miasta mazowieckie. Nieco później prawa miejskie utraciła jeszcze Góra Kalwaria (1883)¹⁵.

Wykaz miast mazowieckich, które utraciły prawa miejskie w latach 1869-1870

Postanowienie KU z 19 (31) grudnia 1869 roku¹⁶

- Bielsk
- Biezuń
- Bodzanów
- Chorzele
- Czerwińsk (Czerwińsk nad Wisłą)

¹⁵ R. Krzysztofik, *Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, Gothenburg 2015, s. 11.

¹⁶ Podlaska Biblioteka Cyfrowa, Dziennik Praw Królestwa Polskiego nr 239, s. 471-473.

- Dobrzyń
- Drobin
- Janów
- Kuczbork (Kuczbork-Osada)
- Raciąż
- Sochocin
- Szreńsk
- Radzanów
- Żuromin

Postanowienie KU z 1 (13) stycznia 1870 roku¹⁷

- Kamieńczyk
- Liw
- Łaskarzew
- Maciejowice
- Mokobody
- Mordy
- Osieck
- Parysów

Postanowienie KU z 30 stycznia (11 lutego) 1870 roku¹⁸

- Andrzejów (Andrzejewo)
- Brok
- Ciechanowiec
- Krasnosielc
- Mazowieck (Wysokie Mazowieckie)
- Myszyniec
- Nowogród
- Nur
- Radziłów
- Różan
- Serock
- Sokoły
- Wizna
- Wyszaków
- Zambrów

¹⁷ Podlaska Biblioteka Cyfrowa, Dziennik Praw Królestwa Polskiego nr 239, s. 461-463.

¹⁸ Podlaska Biblioteka Cyfrowa, Dziennik Praw Królestwa Polskiego nr 241, s. 81-83.

Postanowienie KU z 20 marca (1 kwietnia) 1870 roku¹⁹

- Bolimów
- Cegłów
- Czersk
- Goszczyn
- Iłów
- Karczew
- Kołbiel
- Latowicz
- Mogielnica
- Nadarzyn
- Okuniew
- Osmolin
- Piaseczno
- Przybyszew
- Stanisławów
- Tarczyn
- Wiskitki

Postanowienie KU z 17 (29 lipca) 1870 roku²⁰

- Kossów (Kosów Lacki)
- Sterdyń

Postanowienie KU z 28 sierpnia (9 września) 1870 roku²¹

- Czyżew
- Grodzisk (Grodzisk Mazowiecki)
- Kiernozia
- Jadów
- Siennica
- Sobota
- Śniadowo

Postanowienie KU z 30 października (12 listopada) 1870 roku²²

- Stawiski

¹⁹ Podlaska Biblioteka Cyfrowa, Dziennik Praw Królestwa Polskiego nr 241, s. 127-131.

²⁰ Podlaska Biblioteka Cyfrowa, Dziennik Praw Królestwa Polskiego nr 242, s. 193.

²¹ Podlaska Biblioteka Cyfrowa, Dziennik Praw Królestwa Polskiego nr 243, s. 367, 369.

²² Podlaska Biblioteka Cyfrowa, Dziennik Praw Królestwa Polskiego nr 244, s. 461.

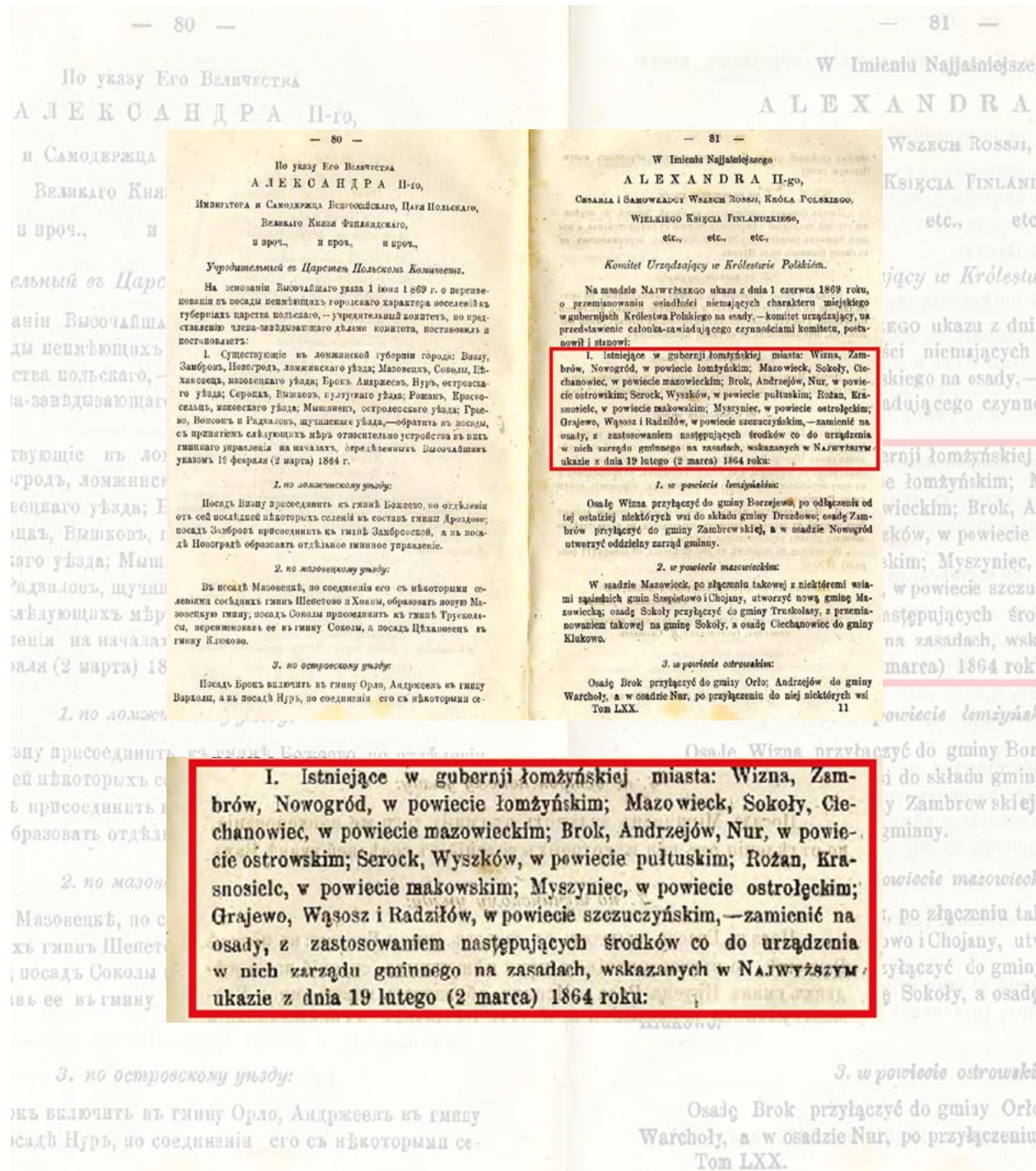
Reformy przeprowadzone po powstaniu styczniowym, w tym zamiana miast na osady, były potrzebne do utrzymania Królestwa Polskiego w niepodzielnym władaniu, w zespoleniu politycznym, społecznym i gospodarczym z cesarstwem. Podnoszona często opinia, że miasta zostały ukarane za udział ich mieszkańców w zrywie narodowym (1863-1864), nie jest do końca prawdziwa. Jest słuszna o tyle, że działania władz carskich, w tym te administracyjne, były dla Polaków karą za powstanie, ale sprawa miała szerszy kontekst²³.

Władze carskie włączały zdegradowane miasteczka do gmin wiejskich funkcjonujących na podstawie ukazu z 19 lutego (2 marca) 1864 roku. Struktura władz gminy, sposób wyboru wójta i rola pisarza gminnego powodowały, że władza ta była tylko w niewielkim stopniu organem samorządowym²⁴. Stanowiła przede wszystkim jednostkę administracyjną uzależnioną od władz szczebla powiatowego. Rola władz powiatu została podwyższona w ukazie z 19 (31) grudnia 1866 roku, ponadto zwiększono wtedy ilość powiatów – wzrost ich ilości miał ułatwić kontrolę i ucisk rządowy²⁵.

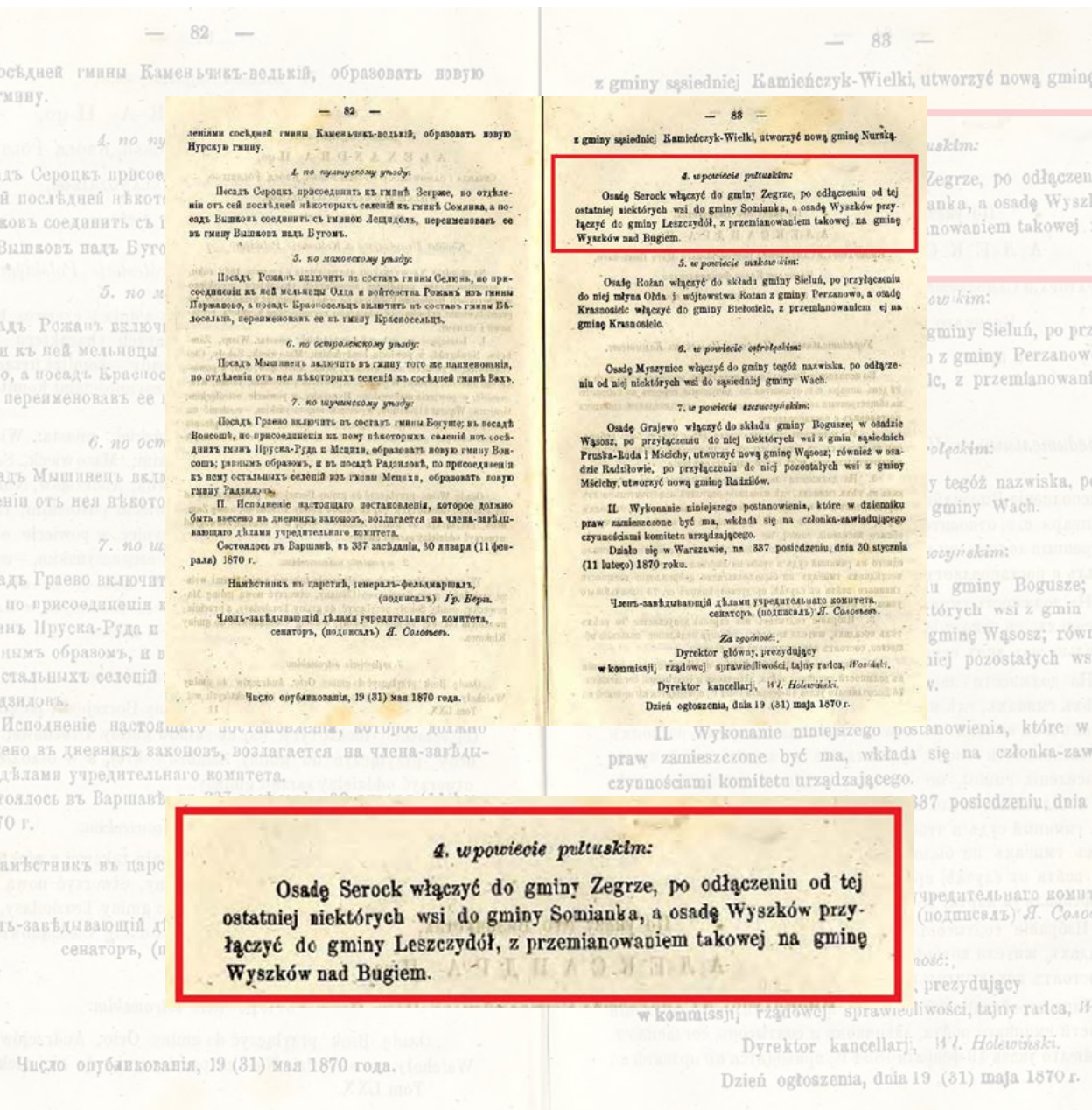
²³ Warto w tym miejscu jednak wspomnieć o Jadowie. Utrata praw miejskich nastąpiła z uwagi na upadek gospodarczy, ale również, jak się należy domyślać, ze względu na skonfliktowanie z władzami carskimi właściciela miejscowości ordynata Adama Zamojskiego, L. Bokiewicz, *Opis powiatu radzyńskiego pod względem topograficzno-historycznym, statystycznym, higienicznym i lekarskim*, Warszawa 1872, s. 48-49; Dla równowagi należy podać przykład Góry Kalwarii. Bardzo duża część mieszkańców i tamtejszego duchowieństwa była zaangażowana w powstanie. Brawurowa akcja doprowadziła nawet do zdobycia rosyjskich koszar. Mimo tych przewin Rosjanie nie tylko odebrali praw miejskich Górze, ale też uczynili ją stolicą powiatu. Zmiany na niekorzyść nastąpiły później. W 1879 r. powiat górno-kalwaryjski przyłączono do grójeckiego, a w 1883 r. odebrano Górze prawa miejskie, M. Borkowska, *Dzieje Góry Kalwarii*, Kraków 2009, s. 370, 371-374.

²⁴ T. Dziki, *Administracja gmin wiejskich w Królestwie Polskim w latach 1815-1864*, „Klio” 2015, t. 32, s. 137-138.

²⁵ S. Kalabiński (red.), *Polska XIX i XX wieku. Dzieje społeczne. Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865-1914*, Warszawa 1986, s. 26.

Postanowienie Komitetu Urządzającego z 30 stycznia (11 lutego) 1870 roku
– fragmenty dotyczące odebrania praw miejskich Serockowi
oraz włączenia go do gminy Zegrze
(Podlaska Biblioteka Cyfrowa, Dziennik Praw Królestwa Polskiego nr 239, s. 82-83)

W zamierzeniu rządzących ludność osad, zajmująca się głównie uprawą roli, miała być bardziej lojalna niż ludność ośrodków miejskich. Świadomym i powszechnym działaniem było też upokarzające lokalizowanie urzędu gminnego poza dawnym miastem, często w pobliskich wsiach. Przykładem może być tutaj Bodzanów k. Płocka – urząd gminy zlokalizowano w sąsiedniej wsi Mąkolin²⁶. Należy jednak dodać, że w niektórych byłych miastach pozostawiono siedziby władz powiatowych. Przykładem może tu być Mazowieck (Wysokie Mazowieckie) – siedziba powiatu mazowieckiego od 1866 roku²⁷.

Pod względem podatkowym osady zrównano z wsiami – zmiana podatku podymnego na gruntowy. Zniesiono opłaty kopytkowe, rogatkowe, targowe i brukowe. Skasowano etaty burmistrzów i urzędników miejskich. Mieszkańcy osad mieli możliwość większego udziału w zebraniach gminnych i wybierania wójtów w stosunku do mieszkańców wsi – w związku z mniejszym o połowę cenzusem majątkowym (osady – 3 morgi, wsie – 6 morgów). Taki przepis pozbawił uprawnień liczną na Mazowszu ludność żydowską, która z reguły ziemi nie miała²⁸.

Pod likwidacji ustroju miejskiego ustawały jarmarki i targi. W konsekwencji ludność trudniąca się handlem nie znajdowała dla siebie miejsca w zlikwidowanych miastach. Jedynie rzemieślnicy byli jeszcze w stanie się utrzymać. Zakaz organizowania jarmarków i targów nie oznaczał, że nie odbywały się one w niektórych miejscowościach nie będących formalnie miastami, bo czasem władze wyrażały takie zgody²⁹.

Masowa operacja pozbawienia praw miejskich spotęgowała katastrofę i upadek gospodarczy małych ośrodków, ale również przyczyniła się do rozwoju i rozrostu dużych ośrodków, np. Warszawy i Łodzi, z powodu migracji ludności w poszukiwaniu pracy. Ale nie tylko w tych dwóch dużych miastach wzrastała liczba mieszkańców. W okresie od przeprowadzenia reformy do wybuchu I wojny światowej co najmniej dwukrotny wzrost

²⁶ J. Szczepański, *Miasteczko rządowe Bodzanów (1808-1869). Wybrane problemy życia społeczno-gospodarczego*, „Studia Mazowieckie” 2022, nr 1, s. 173.

²⁷ J. Maroszek, *Dzieje powiatu Wysokie Mazowieckie 1866-2006*, Białystok 2008, s. 87, 98.

²⁸ J. Szczepański, *Dzieje Wyszkowa i okolic*, Warszawa 1998, s.114.

²⁹ J. Mazurkiewicz, *Likwidacja ustroju miejskiego mniejszych miast w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim w okresie przed masową zamianą miast na osady (1807-1864)*, „Rocznik Lubelski” 1967, nr 10, s. 222.

ludności zanotowały: Błonie, Łomża, Łowicz, Mińsk Mazowiecki, Mława, Ostrołęka, Ostrów Mazowiecka, Płock, Płońsk, Pułtusk, Skierniewice, Węgrów i Żyrardów³⁰.

Nie wszystkie miasta zdegradowane do osad przeżywały zapaść – przykładem może być Ciechanowiec, słynący dawniej jarmarkami konnymi i handlem bydłem. Miejscowość dźwignęła się z upadku i w 1890 roku liczyła 7 tys. mieszkańców. Działały w niej dwie duże fabryki sukna, warsztaty tkackie i perukarskie, fabryka siewczarni oraz kantor bankierski³¹.

W Grodzisku (Grodzisku Mazowieckim) dominowali mieszczenie zajmujący się uprawą roli. Po reformie administracyjnej i odebraniu praw miejskich charakter miejscowości się nie zmienił, ale okazało się to szansą. Rozwinęła się uprawa bydła, warzywnictwo i sadownictwo. Rozpoczęto się też budownictwo letniskowe i powstał zakład wodolecznicy (1884). Pierwszym zakładem przemysłowym była fabryka taśm i sznurków zbudowana w 1881 roku przez Edwarda Hempla³².

Rozwojowi zdegradowanego Karczewa nie pomogła zbudowana w pobliżu linia Kolei Nadwiślańskiej (1877). Ratunkiem stał się olbrzymi, największy w Królestwie Polskim, sad założony w 1884 roku przez rodzinę Kurtzów, który dał zatrudnienie wielu karczewianom³³.

Osada Wyszaków zyskała na wybudowanej w 1897 roku linii kolejowej Tłuszcz-Ostrołęka oraz na Hucie Szkła „Robotnicza” powstałej w roku 1907. Dużym zakładem, miejscem zatrudnienia dla wielu mieszkańców, był też browar założony przez Pawła Szymońskiego w 1899 roku³⁴.

Zambrów zachował prawo do jarmarków i targów. Powstało kilka wiatraków i dwa młyny. W latach 80. XIX wieku wybudowano koszary dla dwóch pułków piechoty – pobyt wojska przyczynił się rozwojowi miejscowości. Duże znaczenie miało też położenie przy ruchliwym Trakcie Białostockim. W latach 1865-1890 liczba mieszkańców się podwoiła i osada zaczęła się wysuwać na czoło ośrodków typu miejskiego w guberni łomżyńskiej³⁵.

³⁰ S. Kalabiński, op. cit., s. 363.

³¹ Z Ciechanowca, „Gazeta Warszawska” 1890, nr 280, s. 3.

³² J. Kazimierski (red.), *Dzieje Grodziska Mazowieckiego*, Warszawa 1989, s. 152, 158-160.

³³ P. Ajdacki, Z. Wiliński, *Karczew i okolice*, Karczew 2014, s. 3.

³⁴ J. Szczepański, *Dzieje Wyszakowa...*, op. cit., s. 118-123.

³⁵ L. Zugaj, *Powiat zambrowski. Historia i współczesność*, Zambrów 2009, s. 124-125.

Podobnie jak Zambrowowi obecność wojska pomogła także Różanowi. Na początku XX wieku w osadzie wybudowano dwa forty i koszary. Garnizon był miejscem zatrudnienia dla wielu mieszkańców Różana i pewnie dlatego ich liczba rosła, osiągając na przełomie wieków 4 tys.³⁶.

Z powyższych opisów wynika, że znaczna liczba miejscowości dobrze sobie poradziła po degradacji do osad. Były jednak takie, które pogrążyły się w zapaści. Można do nich zaliczyć Krasnosielc. W związku z brakiem perspektyw, pod koniec XIX wieku, za ocean wyemigrowało bardzo dużo mieszkańców³⁷. Na przełomie XIX i XX wieku miejscowość nawiedzały liczne pożary, gradobicia i ulewę, a mieszkańcy byli dziesiątkowani przez głód i epidemie³⁸.

Mieszkańcy Broku nad Bugiem odczytali odebranie praw miejskich jako zemstę za udział walecznych, kurpiowskich chłopów w powstaniu styczniowym. W okolicach stoczono kilkadziesiąt bitew i potyczek. Osada pogrążyła się w upadku i dopiero na początku XX wieku coś zaczęło się zmieniać, czego pierwszym sygnałem było powstanie ochotniczej straży pożarnej (1903)³⁹.

Wśród dawnych miasteczek, które bardzo odczuły utratę praw miejskich⁴⁰, znalazł się Serock. Niewielka osada, mimo położenia przy ruchliwym szlaku drogowym i wodnym oraz zlokalizowania w niej siedziby gminy Zegrze, przez dziesięciolecia tkwiła w prowincjonalnym życiu małej zbiorowości. Dopiero na przełomie XIX i XX wieku zauważalny był wzrost liczby mieszkańców, co było sygnałem ożywienia. Nastąpił rozwój flisactwa, rybołówstwa, rolnictwa, handlu i rzemiosła. Budowa twierdzy w Zegrzu w latach 1890-1895 dała zatrudnienie wielu mieszkańcom Serocka i okolic. W 1893 roku miasto nawiedził wielki pożar, ale serocczanom udało

³⁶ J. Kołodziejczyk, K. Kruszewski, W. Łaskarzewski, J. Zygmunt, J. Żytowiecki, *Różan i ziemia różańska na przestrzeni wieków*, Różan 2011, s. 39.

³⁷ Wśród tych którzy wyemigrowali z Krasnosielca była rodzina Warnerów, późniejszych założycieli wytwórni filmowej Warner Bros.

³⁸ U. Dembicka, *Z dziejów Krasnosielca i okolic 1869-1939*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa naukowego 1995, nr 9, s. 300.

³⁹ J. Sadowska (red.), *Brok nad Bugiem. W stulecie odzyskania praw miejskich*, Brok 2022, s. 28-29.

⁴⁰ Data nadania praw miejskich Serockowi nie jest dokładnie znana, przyjmuje się jednak rok 1417, w którym książę Janusz I Starszy nadał Piotrowi Bandostowi z Błędestowa wójtostwo w Serocku. Potwierdzenie nadania praw miejskich chełmińskich nastąpiło w dokumencie księcia z 1425 r.

się je odbudować. Na początku XX wieku powstała straż ogniowa i rozwinęła się działalność społeczna, co niewątpliwie potwierdzało miejski charakter osady⁴¹.

Z upadku po degradacji do roli osad nie dźwignęły się, i do dziś pozostają wsiami, między innymi: Bielsk, Goszczyn, Łów, Kamieńczyk, Kołbiel, Kuczbork, Liw, Nur, Osieck, Parysów, Radzanów, Siennica, Sterdyń i Szreńsk.

Skutki rosyjskiej reformy są odczuwane do dzisiaj, bo wiele dawnych miast nie odzyskało poprzedniego statusu. Odzyskiwanie praw miejskich następowało jednak już od 1919 roku i trwało w mniejszej skali jeszcze po II wojnie światowej. W ostatnich dziesięcioleciach prawa miejskie na Mazowszu ponownie otrzymały między innymi: Kosów Lacki (2000), Tarczyn (2003), Czerwińsk nad Wisłą (2020), Sochocin (2021), Wiskitki (2021), Bolimów (2022), Cegłów (2022), Nowe Miasto (nad Soną; 2022), Bodzanów (2023), Jadów (2023) i Latowicz (2023).

Starania mieszkańców i władz dawnych miast o odzyskanie statusu należnego ich ośrodkom zasługują na najwyższy szacunek. Działania te były i są podyktowane lokalnym patriotyzmem, perspektywami intensywniejszego rozwoju, ale też dążeniem do sprawiedliwości historycznej.

⁴¹ A. Mickiewicz, *Z dziejów Serocka i miast mazowieckich w drugiej połowie XIX w. oraz na początku XX w.*, [w:] S. Jakubczak, R. Lolo (red.), *Serock i Mazowsze na przestrzeni wieków. Studia z okazji 600-lecia nadania Serockowi praw miejskich*, Serock 2017, s. 103-117.

Proces odzyskiwania praw miejskich przez miasta mazowieckie w II Rzeczypospolitej

W II połowie XIX wieku władze zaborcze honorowały prawa otrzymane wcześniej przez miasta. Wprowadzały jednak w sieci miejskiej korekty, eliminując te organizmy miejskie, które nie miały wymaganej liczby mieszkańców (3 tys.) albo nie były w stanie finansowo pokryć kosztów działania samorządu (wyceniono je na 3 tys. rubli). Jednocześnie podnoszono do rangi osady nowo powstałe osiedla przemysłowe¹.

Reforma administracyjna Królestwa Polskiego z 1866 roku przetrwała z małymi zmianami do I wojny światowej. Obok miast funkcjonowały osady miejskie. Zaliczano do nich miasta pozbawione praw miejskich, które pełniły jednak funkcję lokalnych ośrodków handlowych i rzemieślniczych. Podlegały one postanowieniom zawartym w ukazie carskim z 19 lutego 1864 roku o urządzeniu gmin wiejskich.

Ukaz carski, i uzupełniające je dokumenty z lat 1869–1870 (z korektami z roku 1883 i 1888), znacznie zatrzymał rozwój mazowieckich miast. Wspomniane akta pozbawiły praw miejskich łącznie 338 miast i miasteczek (spośród 452 istniejących) w granicach Królestwa Polskiego, natomiast na terenie historycznego Mazowsza do rangi osad wiejskich zdegradowano ponad 60 miast.

W tym miejscu warto odnieść się do kwestii nazewnictwa. W literaturze przedmiotu pojęcie *osada* stosowane jest bardzo rzadko, znacznie częściej pojawia się określenie *miasteczko*. Kwestie te tak wyjaśniał Włodzimierz Waker: *Prócz miast wyróżniamy analogiczne z charakteru i ludności skupienia, tak zwane miasteczka, urzędownie osadami zwane. Żadnej różnicy za-*

¹ M. Najgrakowski, *Miasta Polski do początku XXI wieku podstawowe informacje o datach założenia i likwidacji*, Dokumentacja Geograficzna, Warszawa 2009, nr 39, s. 7.

sadniczej pomiędzy miastem a miasteczkiem ustalić niepodobna, tylko wielkość je odróżnia: mianowicie na ogół miasteczka mają obecnie mniej, miasta więcej niż 5 000 mieszkańców².

Status osady nie przynosił żadnych wymiernych korzyści, ale dawał społeczności lokalnej poczucie wyższości i odróżniał ją od miejscowości z wiejską przeszłością. Nawiązywano bowiem do tradycji miast jako kolebki handlu i wolności, a miasta – nawet w tym czasie pozbawione praw – były przecież nadal skarbnicami dorobku narodowego³. Starano się rozbudzać małomiasteczkowe ambicje, podkreślając, że: *Aspiracje te obudzić, dążenia do światła ugruntować, drożdżami ambicji zacząć i zmusić do rośnięcia życie małomiasteczkowe – oto zadanie doby najbliższej, zadanie, które równolegle podjąć muszą – z jednej strony wybitniejsze jednostki w miasteczkach, (...) rozumiejące głębszy sens życia w ogóle, a życia polskiego w szczególności i zdające sobie sprawę z obowiązku współdziałania jego twórczym i przetwórczym procesom; z drugiej strony – samorządne gminy małomiasteczkowe, jako ciała zbiorowe, organizujące życie i rozporządzające w zakresie spełnienia swoich zamierzeń taką egzekutywą, jakiej jednostka posiadać nie może. Gmina małomiasteczkowa takie powinna mieć swoje ambicje, swoje dążenia i aspiracje, będące jednocześnie syntezą usiłowań jednostkowych i wytwarzające atmosferę, w której takie usiłowania mogą powstawać, dojrzewać i urzeczywistniać się, znajdując oparcie i poparcie w reprezentacji miejskiej i krajowej⁴.*

Mieszkańcy miast, które decyzją władz carskich utraciły prawa miejskie, nie pogodzili się z tym i podejmowali inicjatywy mające na celu zmianę sytuacji. Starania o uzyskanie praw miejskich czynili też mieszkańcy osad, które miastami wcześniej nie były, ale miały takie aspiracje. Przykładem były działania powstałego w 1911 roku Towarzystwa Przyjaciół Otwocka⁵, które zabiegało o stworzenie wzorcowej osady leczniczej z własnym samorządem. Ukoronowaniem jego działań – jak podkreślał Aleksander Ko-

² W. Wakar, *Miasta prowincjonalne Królestwa Polskiego*, Warszawa 1916, s. 154.

³ J. Kazimierski, *Miasta i miasteczka na Mazowszu i Podlasiu Nadbużańskim w latach 1918–1939 w: Mazowsze w dwudziestoleciu międzywojennym*, Warszawa 1998, s. 101.

⁴ Z. Dębicki, *Miasteczko*, Warszawa [1917], s. 130-131.

⁵ *Zarys dziejów Otwocka*, red. M. Kalinowski, Otwock 1996, s. 28-29; A. Kociszewski, *Regionalizm mazowiecki*, Ciechanów 1993, s. 39-45; M. Kalinowski, *Otwocki ruch społeczno-kulturalny w: Tożsamość społeczno-kulturowa współczesnego miasta w Polsce*, red. A. Koseski i A. Stawarz, Warszawa-Pułtusk 2002, s. 162.

ciszewski – było uzyskanie praw miejskich w 1916 roku, co uznano za wypełnienie swej misji (...)⁶.

Należy pamiętać, że pomimo wszelkich ograniczeń i antypolskiej polityki władz carskich, w latach 1872–1913 wzrost ludności miast był znacznie szybszy od przyrostu ogółu mieszkańców. Podczas gdy ludność Królestwa wzrosła o 75%, ludność miast potroiła się. Proces ten przebiegał bardzo nierównomiernie na różnych obszarach⁷.

O tym, że miasta Mazowsza pod koniec wieku XIX i w I połowie XX odnotowały znaczny wzrost ludności świadczą dane statystyczne zawarte w poniższej tabeli. Wraz ze wzrostem liczby mieszkańców zmieniał się obszar wymienionych powyżej miejscowości oraz charakter zabudowy⁸.

Zmiany liczby ludności wybranych miast

Nazwa miejscowości	1868	1910	1939
Brok	2 119	2 564	3 200
Chorzele	2 409	5 077	4 000
Góra Kalwaria	2 388	6 243	7 279
Grodzisk	1 663	3 542	18 737
Mordy	2 171	4 047	3 400
Piaseczno	1 586	3 758	8 078
Raciąż	1 974	4 663	4 786
Różan	1 896	4 435	4 876
Serock	2 059	5 166	6 500
Wyszków	2 431	6 298	11 496
Żuromin	2 195	5 910	4 212

D. Sokołowski, *Miasta zdegradowane we wschodniej części województwa mazowieckiego*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2016, t. XXX, s. 81-82; tenże, *Miasta zdegradowane w zachodniej części województwa mazowieckiego*, „Rocznik Naukowy Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2016, nr 8, s. 337; A. Jelonek, *Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach polskich od 1810 do 1960 r.*, Dokumentacja Geograficzna, Warszawa 1967, z. 3-4, tabela I.

⁶ A. Kociszewski, *Animatorzy małych ojczyzn – życie kulturalne małych ośrodków miejskich Mazowsza w: Mazowieckie miasteczka na przestrzeni wieków. Wybrane zagadnienia rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturowego*, red. A. Stawarz, Warszawa 1999, s. 150.

⁷ M. Nietyksza, *Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865–1914*, Warszawa 1986, s. 87.

⁸ D. Sokołowski, *Miasta zdegradowane we wschodniej części...*, s. 90.

Ziemie Królestwa Polskiego pozostawały do 1915 roku pod kontrolą rosyjską. Rosjanie nie odnieśli się jednak do kwestii miast i nie przywrócili utraconych praw nawet tym, które uległy znacznym przeobrażeniom urbanistycznym i odnotowały wzrost liczby ludności (np. Pruszków⁹, Wołomin).

Wydarzenia militarne i polityczne okresu 1914–1918 wymusiły przemiany administracyjno-ustrojowe. Sytuacja podczas wojny wyzwoлиła inicjatywę społeczną. Zaczęły powstawać – jako namiastki samorządu – komitety obywatelskie, które starały się zapobiec niepokojom wywołanym działaniami wojennymi i towarzyszącemu im chaosowi. *Do końca 1914 roku powstało aż pięćdziesiąt siedem miejskich i wiejskich komitetów obywatelskich, które zostały zatwierdzone przez władze rosyjskie i korzystały ze wsparcia finansowego Rosjan. Spełniały one funkcje tradycyjnie przypisane samorządowi terytorialnemu. Zajmowały się kwestiami zaopatrzenia, zapewniały porządek i bezpieczeństwo, organizowały szkolnictwo a także opiekę społeczną i zdrowotną¹⁰.*

Powiatowy Komitet Obywatelski w Pruszkowie zawiązał się 9 sierpnia 1914 roku. Liczył 11 osób, przewodniczyli mu Józef Troetzer i ks. Wincenty Burakowski¹¹. Ogółem Komitet Obywatelski prowadził 50 instytucji i przedsiębiorstw różnej wielkości. Środki na sfinansowanie całokształtu działalności pochodziły z dochodów własnych przedsiębiorstw oraz z datków społeczności lokalnej.

Jedną z pierwszych osad, w których zawiązał się Komitet Obywatelski, był też podwarszawski Wołomin¹². Powstał 10 sierpnia 1914 roku i podjął szereg działań mających na celu uczynienie z Wołomina miasta. Powołano Straż Obywatelską i zorganizowano szpital. Komitetem kierował właściciel Dóbr Wołomińskich – Henryk K. Woyciechowski, zaś jego zastępcą i jednocześnie komendantem Straży Obywatelskiej był Mieczysław Czajkowski, późniejszy burmistrz.

⁹ W 1910 r. uzyskał jedynie status osady fabrycznej.

¹⁰ Ł. Małota, *Samorząd terytorialny w Polsce od okresu międzywojennego do czasów współczesnych*, Łódź 2020, s. 27.

¹¹ M. Wawrzyński, *Samopomoc i samoorganizacja Polaków od XIX do XXI w.*, Toruń 2007, s. 258.

¹² T. Nałęcz, *Sprawa polska w I wojnie światowej w: Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej*, red. A. Garlicki, Warszawa 1986, s. 18; J. Stryjek, *Pomoc społeczna (obywatelska) w czasie I i II wojny światowej*, „Rocznik Wołomiński” 2016, t. XII, s. 27-30.

Komitet Obywatelski Okręgu Serock objął swym działaniem gminy: Gzowo, Zatory i Zegrze, a osobny komitet zwany miejskim – Serock. Także w innych podwarszawskich miejscowościach niebędących miastami powstawały komitety obywatelskie, np. w Otwocku.

Opuszczenie Rosjan i wkroczenie Niemców na ziemie polskie spowodowało zmianę polityki okupacyjnej, co miało wpływ na sytuację miast i miasteczek na terenie Mazowsza. 24 sierpnia 1915 roku cesarz Wilhelm II powołał Cesarsko-Niemieckie Generalne Gubernatorstwo Warszawskie (na czele z gen. gubernatorem Hansem von Beselerem) jako centralną władzę zwierzchnią dla części Królestwa zajętej przez wojska niemieckie. W jego skład weszło niemal całe Mazowsze.

Niemieccy okupanci z niechęcią odnosili się do komitetów obywatelskich, uważając je za pozostałość administracji rosyjskiej. Zamierzali dokonać skutecznej reorganizacji zastanych po poprzedniej władzy instytucji. W tym celu w 1915 roku wprowadzono *Ustawę municypalną dla obszarów okupowanych*, którą objęto na początek 21 miast byłego Królestwa Kongresowego. Rozporządzeniem z 15 września 1915 roku rozwiązano Centralny Komitet Obywatelski i jego struktury prowincjonalne, co znacząco osłabiło polskie instytucje samorządowe. Na mocy decyzji z 12 grudnia 1915 roku w styczniu następnego roku, w miejsce Centralnego Komitetu Obywatelskiego, w Generalnym Gubernatorstwie powołano – *dla ulżenia nędzy w Polsce*¹³ – Radę Główną Opiekuńczą.

Władze niemieckie zniosły szereg ograniczeń i zaczęły realizować odmienną politykę wobec ludności polskiej. Wynikało to przede wszystkim z chęci zyskania poparcia ze strony społeczeństwa polskiego i uniknięcia buntów.

*Przygotowując grunt pod przyszłe decyzje organizacyjne w zakresie ustroju samorządu miejskiego, już w czerwcu 1915 r. feldmarsz. von Hindenburg wydał ordynację miejską dla 21 miast na obszarze Zarządu Cywilnego Polski po lewej stronie Wisły*¹⁴. Natomiast gen. von Beseler na spotkaniu z władzami Warszawy podkreślił, że zamiarem Niemców jest pozostawienie Polakom jak najszerszego samorządu.

¹³ *Czem jest Rada Główna Opiekuńcza. Historia, zadania i zamiary RGO*, Warszawa 1919, s. 6.

¹⁴ P. Mikietyński, *Niemiecka droga ku Mitteleuropie. Polityka II Rzeszy wobec Królestwa Polskiego (1914–1916)*, Kraków 2009, s. 138.

W latach 1915–1916 administracja niemiecka próbowała nadrobić jaskrawe zaniedbania poprzednich władz także w kwestii miast, *dokonując inkorporacji zurbanizowanych obszarów podwielkomijskich (zwłaszcza Warszawy, Łodzi i Sosnowca) oraz nadania praw miejskich skupiskom od dawna już mającym charakter miejski, lecz praw tych nie posiadającym*¹⁵. W miastach zaczęto organizować rady miejskie i magistraty¹⁶.

Samorząd miejski utworzono na podstawie ordynacji miejskiej z 1 lipca 1915 roku¹⁷. Powoływano pierwsze organy samorządowe: radę miejską i magistrat, w skład którego wchodził burmistrz, II burmistrz jako zastępca i ławnicy. W realiach okupacyjnych składy rad miejskich i magistratów pochodziły z nominacji władz niemieckich. Dopiero w 1917 roku przeprowadzono pierwsze wybory samorządowe, wyłonione w nich rady przetrwały do czasów nowych wyborów samorządowych już w niepodległej Polsce.

Okupacyjne władze niemieckie decydowały się na ustępstwa wobec ludności polskiej. Dotyczyło to przede wszystkim kwestii lokalnych. W Wołominie w 1916 roku rozparcelowano folwarki: Wołomin, Lipiny i Wołominiek, co dało początek tworzeniu osady. 25 marca 1917 roku zwołano pierwsze ogólne zebranie społeczności Wołomina. Przewodniczył mu Józef Strohmajer – komisarz osady. Radnymi zostali: Bronisław Pawęczkowski, Paweł Cytowski – aptekarz, Czesław Dąbrowski – współwłaściciel fabryki, aptekarz, Jan Rebandel, Lejba Burakowski i Szymon Donde. W dniu 30 października 1917 roku komisarzem został Antoni Przygoda. W odrodzonej Polsce Wołomin był początkowo osadą gminną¹⁸.

Znaczący wzrost liczby ludności i dążenia społeczności lokalnych skłoniły niemieckie władze okupacyjne do nadania niektórym osadom, zdegra-

¹⁵ M. Nietyksza, *Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865–1914*, Warszawa 1986, s. 10.

¹⁶ J. Szczepański, *Podziały administracyjne Mazowsza w XIX–XX wieku w: W sercu Mazowsza*, red. B. Michalec, T. Skoczek, Warszawa 2021, s. 34-42.

¹⁷ Ustawa o miastach dla obszaru Jenerał-Gubernatorstwa Warszawskiego, „Dziennik Rozporządzeń dla Jenerał-Gubernatorstwa Warszawskiego” 1915, nr 12, poz. 25, s. 34-42.

¹⁸ J. Kazimierski, *Prawa miejskie dla Wołomina na tle innych miast podstołecznych u progu niepodległości Polski*, „Wieści Podwarszawskie” 2008, nr 50; tenże, *Wołomin na tle innych nowych miast podstołecznych w latach 1896–1919*, „Rocznik Mazowiecki” 1998, t. X, s. 43-52; A. Miciukiewicz, *Droga do umiastowienia Wołomina na tle innych nowych miast w latach 1896–1919*, <https://dawny.pl/droga-do-umiastowienia-wolomina-na-tle-innych-nowych-miast-w-latach-1896-1919/> [dostęp: 12.12.2022].

dowanym przez Rosjan, praw miejskich. Niemcy zmienili status Pruszkowa i na mocy rozporządzenia szefa administracji przy Generał-Gubernatorstwie Warszawskim z 9 listopada 1916 roku nadali osadzie prawa miejskie¹⁹. Z dużej miejscowości fabrycznej i kilku okolicznych wsi powstało miasto. 10 grudnia 1916 roku takie prawa uzyskały: Otwock oraz Piaseczno²⁰.

W miejscowościach mazowieckich przywrócono samorząd miejski. W Piasecznie pierwsze posiedzenie rady miejskiej miało miejsce 25 maja 1917 roku. W maju odbyły się też wybory w Pruszkowie. Wyłoniono w nich burmistrza (został nim Edmund Wargenau), 3 ławników oraz 9 radnych²¹.

U progu niepodległości na obszarze historycznego Mazowsza znajdowało się – zgodnie z wycenieniami Janusza Szczepańskiego – 56 miast. Zamieszkiwało w nich ponad 444 tys. ludności, co stanowiło 20% ogółu ludności Mazowsza²².

Analizując proces odzyskiwania praw miejskich, warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden ważny aspekt. *Wśród czynników podejmowania starań o odzyskanie praw miejskich istotną rolę odgrywa postrzeganie swojej miejscowości jako miasta. W ośrodkach z zasiedziałą ludnością świadomość tożsamości kulturowej miejscowości jako dawnego miasta funkcjonuje w pamięci zbiorowej, przekazywana z pokolenia na pokolenie*²³. Nie zawsze jednak to przekonanie i duma mieszkańców wystarczyły do przywrócenia praw miejskich. Przykładem jest sytuacja Stanisławowa, byłego miasta, a potem wsi gminnej na Mazowszu. Lokalna społeczność wyrażała przekonanie, że *Stanisławów – mimo odebrania mu praw miejskich – pozostał miastem i że jego mieszkańcy to zawsze mieszczanie, co wyrażano explicite podczas obchodów rocznicy otrzymania praw miejskich. Fakt ten (...) upamiętniono specjalną tablicą w kościele*²⁴.

¹⁹ M. Wawrzyński, *Samopomoc...*, s. 259.

²⁰ „Gazeta Urzędowa dla Powiatu Warszawskiego” 1916, nr 31, obwieszczenie 257.

²¹ Archiwum Państwowe w Warszawie (dalej: APW), Oddział w Grodzisku Mazowieckim, Akta m. Pruszkowa, sygn. 25, k. 1; J. Załączny, *Funkcjonowanie samorządu lokalnego w II RP na przykładzie pow. warszawskiego w: Stulecie samorządu*, red. J. Mierzwa, T. Skoczek, Warszawa 2019, s. 95.

²² J. Szczepański, *Życie polityczne w: Dzieje Mazowsza lata 1918–1939*, t. IV, red. J. Szczepański, Pułtusk 2010, s. 21.

²³ E. Dawidejt-Drobek, W. Drobek, *Kulturowe aspekty restytucji praw miejskich w Polsce w: Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, red. R. Krzysztofik, M. Dymitrow, Gethenburg 2015, s. 50.

²⁴ Tamże, s. 51.

Na terenie zaboru rosyjskiego do roku 1915 nie powołano samorządu miejskiego, co było rzadkością w skali Europy²⁵. Samorząd na szczeblu miasta i powiatu w jeszcze niepełnej demokratycznej formie został wprowadzony przez okupanta niemieckiego podczas wojny, natomiast o jego pełnym funkcjonowaniu można mówić dopiero w odrodzonej Polsce. Odzyskanie niepodległości stanowiło impuls do podjęcia działań mających na celu zmianę struktur administracyjnych odziedziczonych po zaborcach. Zamierzano wypracować nowe rozwiązania nawiązujące do rodzimych tradycji. Najpełniej ujął to Józef Zawadzki, prekursor myśli samorządowej: *Nadchodzi jednak chwila, kiedy wewnętrzna siła potarga te obce formy i obce zastrzeżenia. Płyną ograniczenia, jak bańka mydlana, a uwolniona myśl polska, zgodnie ze swoimi najpiękniejszymi tradycjami, stworzy istotny samorząd*²⁶.

Na poprawę sytuacji miast i miejscowości pozbawionych praw miejskich trzeba było więc poczekać do roku 1918. Już w ciągu kilku pierwszych miesięcy po odzyskaniu niepodległości władze wydały szereg aktów ustawodawczych, które dały podstawy do tworzenia instytucji samorządowych na szczeblu gminy, powiatu oraz miasta. Na mocy pierwszego dekretu o organizacji samorządu miejskiego z 13 grudnia 1918 roku wprowadzono pojęcie gminy miejskiej jako samodzielnej jednostki terytorialnej²⁷.

Najważniejszy w kontekście omawianego tematu był dekret z 4 lutego 1919 roku o samorządzie miejskim. Ustanowiono wówczas gminy miejskie jako samodzielne jednostki terytorialne z osobowością publiczno-prawną. Określono szczegółowo zakres ich działania (własny i poruczony), skład i kompetencje rady miejskiej oraz zasady funkcjonowania magistratu. Nadzór nad miastami należał do Ministra Spraw Wewnętrznych. Tekst dekretu został uzupełniony wykazem 150 miast, które – zgodnie z art. 1 – obejmowały jego postanowienia dotyczące samorządu miejskiego. Na liście znalazły się dwie miejscowości, które wcześniej nie były miastami, jedną

²⁵ M. Kotulski, *Samorząd terytorialny w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2019, nr 3888, s. 133; H. Izdebski, *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, Warszawa 2004, s. 52.

²⁶ J. Zawadzki, *Przyszłość samorządu w Polsce*, „Samorząd Miejski” 1918, nr 1, s. 4-8.

²⁷ A. Ajnenkiel, *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1977, s. 66-67.

140

DEKRET

o samorządzie miejskim.

Do czasu wydania przez Sejm ustawy o samorządzie miejskim dla całego Państwa Polskiego wprowadza się dla obszarów Polski, należących przed wojną do Rosji, następującą tymczasową ustawę o samorządzie miejskim.

TYTUŁ I.

O gminie miejskiej i zmianie jej granic.

Art. 1. Niniejszej ustawie będą podlegały miasta, wyliczone w dołączonym wykazie, tudzież te miasta, na które jej moc obowiązującą rozciągnie właściwa władza ustawodawcza.

Art. 2. Gmina miejska jest samorządną jednostką terytorjalną i osobą publiczno-prawną.

Art. 3. Utworzenie nowej gminy miejskiej, skasowanie istniejącej oraz wszelkie zmiany jej granic mogą być uskuteczniane tylko w drodze ustawodawczej po wysłuchaniu wniosków zainteresowanych ciał samorządowych.

Art. 4. W razie przyłączenia do miasta sąsiedniej gminy w całości, majątek tej gminy oraz jej długi przechodzą na miasto.

Jeżeli wskutek innych zmian, wymienionych w art. 3-im, zachodzi potrzeba rozdzielenia majątku zainteresowanych gmin oraz oznaczenia ich obowiązków, wówczas, o ile nie nastąpi dobrowolny układ między gminami, dokonywa tego Minister Spraw Wewnętrznych, od którego decyzji służy odwołanie do Sądu Najwyższego.

Rozporządzenia władz państwowych i uchwały gminne, obowiązujące na obszarze, który został włączony do gminy miejskiej, zachowują swą moc, dopóki nie zostaną zniesione przez nowe rozporządzenia władz państwowych lub uchwały organów samorządu miejskiego.

Pierwsza strona Dekretu z 4 lutego 1919 roku o samorządzie miejskim.

z nich był mazowiecki Wołomin²⁸. W przypadku pięciu miejscowości potwierdzono (nadane im po raz pierwszy na mocy Rozporządzenia Generał-Gubernatorstwa Warszawskiego 1915 roku) prawa miejskie. Spośród miast mazowieckich ten zapis dotyczył: Otwocka i Pruszkowa. Kolejne to miasta

²⁸ Został zaliczony do miast (poz. 137). Pierwszym burmistrzem został dotychczasowy wójt Józef Lewański. ukonstytuowała się 24-osobowa Rada Miasta, rozpoczęła się odbudowa miasta, ożywienie życia gospodarczego i intensywne zaludnienie Wołomina, który już w 1924 roku liczył 14 tys. mieszkańców. Z. Michalik, *Nadanie Wołominowi praw miejskich. Szybki rozwój miasta, w: Wołomiński niezbędnik historyczny*, red. A. Michalik, Wołomin 2018, s. 40. L. Podhorodecki, *Wołomin 75 lat temu*, „Więści Podwarszawskie” 1994, nr 8/9, s. 4.

zamienione przez władze carskie w 1870 roku na osady. Wśród nich znalazły się miejscowości, którym podczas wojny przywrócono statut miasta (m.in. Piaseczno). Ponadto w wykazie były osady, którym potwierdzono prawa miejskie z XIII-XVII-XVIII wieku (nigdy ich nie utraciły)²⁹.

W roku 1919 prawa miejskie na Mazowszu otrzymały: Chorzele³⁰, Góra Kalwaria, Grodzisk Mazowiecki, Janów, Mińsk Mazowiecki, Mogielnica, Mordy, Nowe Miasto nad Pilicą, Otwock, Piaseczno, Pruszków, Różan, Sokoły³¹, Stoczek Łukowski, Stawiski, Wołomin, Wysokie Mazowieckie³², Wyszaków i Zambrów.

Różan, widok od strony Narwi, okres II RP
(NAC, sygn. 1-U-5490)

²⁹ Jak podsumował Józef Kazimierski, w wykazie znalazło się 68 miejscowości z terenu Mazowsza (i Podlasia Nadbużańskiego), których prawa miejskie zostały potwierdzone lub nadane.

³⁰ J. Kwiatek, T. Lijewski, *Leksykon miast polskich*, Warszawa 1998, s. 94. Zob.: R. Waleczak, *Chorzele – zarys dziejów*, Chorzele – Ostrołęka 1992.

³¹ J. Gwardiak, *Zarys dziejów Sokół do 1939 r. w: Miasta i miasteczka w regionie łomżyńskim w XIX i XX wieku*, red. A. Dobroński, Łomża 2003, s. 147-157.

³² J. Kryński, *Wysokie Mazowieckie. Monograficzny zarys dziejów*, Wysokie Mazowieckie 1992, s. 207-224; J. Maroszek, *Dzieje powiatu Wysokie Mazowieckie*, Białystok 2004, s. 159-161.

Jarmark w Mińsku Mazowieckim, 1926 roku
(NAC, sygn. 1-G-5759)

Dekret z 4 lutego 1919 roku stanowił podstawę prawną funkcjonowania odradzającego się samorządu. Określał zakres działania gminy, precyzował skład rady miejskiej i magistratu oraz ich kompetencje. Samorząd miejski posiadał osobowość publiczno-prawną i wykonywał zadania własne oraz poruczone. Pod pojęciem zadań własnych gminy rozumiano wszystkie sprawy, które dotyczą dobrobytu materialnego, rozwoju duchowego i zdrowia jego mieszkańców, a w szczególności: zarządzania majątkiem gminy oraz jego dochodami i wydatkami; zakładanie i utrzymanie miejskich dróg, mostów, ulic, placów, ogrodów, skwerów itd.; zakładanie i utrzymanie miejskich środków komunikacji; piecza nad urządzeniami, służącymi do utrzymania porządku i bezpieczeństwa publicznego; zakładanie i utrzymanie urządzeń wodociągowych, kanalizacyjnych oraz służących do zaopatrzenia miasta w światło i sieć elektryczną; opieka nad ubogimi, tworzenie i utrzymanie zakładów dobroczynnych; ochrona zdrowia publicznego, zakładanie i utrzymanie szpitali i urządzeń sanitarnych; zakładanie i utrzymanie rzeźni, hal i targowisk; aprowizacja i dostarczanie ludności zdrowych i tanich mieszkań; popieranie miejsco-

wego handlu, przemysłu i rzemiosł oraz zakładanie instytucji kredytowych; piecza nad oświatą publiczną, zakładanie i utrzymanie szkół, bibliotek, muzeów, teatrów itd.; piecza nad obyczajnością publiczną³³.

Rada miejska była organem uchwałodawczym oraz kontrolnym. Kadencja radnych i ich zastępców trwała trzy lata. Swoje obowiązki pełnili honorowo, jednak za nieusprawiedliwioną nieobecność otrzymywali karę finansową.

Obradom rady przewodniczył burmistrz lub jego zastępca. Obydwaj wraz z ławnikami³⁴ byli członkami magistratu, który był organem wykonawczym. Członkowie magistratu otrzymywali wynagrodzenie z funduszków miejskich. Burmistrz, wybierany absolutną większością głosów, oprócz polskiej przynależności państwowej i biernego prawa wyborczego, musiał posiadać wykształcenie co najmniej z zakresu polskiej szkoły ludowej. Czynne prawo wyborcze przysługiwało wszystkim mieszkańcom, którzy: ukończyli 21 lat, mieli obywatelstwo polskie oraz stale mieszkali na terenie danej gminy przynajmniej od 6 miesięcy³⁵. Natomiast bierne prawo wyborcze przysługiwało osobom mającym prawo czynne, ukończone 25 lat oraz umiejącym pisać i czytać po polsku.

24 sierpnia 1919 roku przeprowadzono pierwsze wybory do Rady Miejskiej w Otwocku. Z trzech list wyborczych zgłoszono 24 kandydatów. Ustalono proporcje obowiązujące w składzie rady: 13 radnych pochodzenia chrześcijańskiego i 11 żydowskiego; ponadto burmistrzem miał być chrześcijanin, zaś jego zastępcą przedstawiciel ludności żydowskiej. Burmistrzem Otwocka został Michał Górczyński, a jego zastępcą Wolfgang Jabłoński. Ponieważ kandydatów było 24, czyli tyle, ile miejsc w radzie, nie przeprowadzono formalnego głosowania, a wszyscy kandydaci zostali radnymi. Najwięcej miejsc uzyskał Zjednoczony Komitet Wyborczy, któremu przypadło 13 mandatów, aż 9 mandatów zdobyli kandydaci Zjednoczonego Komitetu Żydowskiego, a 2 Lewica Żydowska (Poalej Syjon). W skład

³³ Dekret o samorządzie miejskim w: R. Szwed, *Samorząd terytorialny w Polsce w latach 1918–1939. Wybór materiałów źródłowych*, Częstochowa 2000, s. 31–32; E. Paziewska, *Samorząd terytorialny. Wczoraj i dziś*, Warszawa 2011, s. 20–22.

³⁴ Liczba ławników stanowiła 10% liczby radnych.

³⁵ Szczegóły regulował Dekret z dnia 13 grudnia 1918 r. o wyborach do rad miejskich na terenie b. Królestwa Kongresowego (Dz.U. 1918, nr 20, poz. 58).

pierwszej Rady Miejskiej w Otwocku – zgodnie z wcześniejszymi ustaleniami – weszło 13 Polaków i 11 Żydów³⁶.

Pierwsze w okresie powojennym wybory w Piasecznie miały miejsce 14 grudnia 1919 roku. Do walki o mandaty stanęło 107 kandydatów. W skład rady weszło 13 Polaków i 10 Żydów. Na czele samorządu stanął burmistrz Waław Kaun, jego zastępcą został Cezary Lachowicz. Na ławników wybrano Józefa Bartczaka, Fiszera Segęła i Stanisława Starczewskiego. Delegatami do sejmiku zostali Waław Kaun i Lucjan Matynia³⁷.

W Pruszkowie jeszcze w czerwcu 1918 roku władze okupacyjne zdymisjonowały burmistrza Edmunda Wargenaua i na jego miejsce powołały Józefa Piltza. Radę Miejską Pruszkowa wybrano 9 marca 1919 roku³⁸. Na jej pierwszym posiedzeniu – 29 marca 1919 roku – uchwalono budżet miasta na rok 1919/1920 i dokonano wyboru władz. Burmistrzem został wspomniany już Józef Piltz, a wiceburmistrzem Karol Olędzki. Piltz ustąpił w listopadzie 1919 roku i wówczas burmistrzem wybrano Karola Olędzkiego³⁹.

³⁶ APW, Oddział w Otwocku, Akta m. Otwocka, sygn. 517, k. 4. Członkami Rady Miejskiej Otwocka byli: Józef Trzaskowski, Edward Kasperowicz, Jan Grenda, Zygmunt Różański, Feliks Pulwarski, Bronisław Migdalski, Bolesław Maruszewski, Stefan Dobraczyński, Józef Zawadowski, Izidor Klimontowicz, Stefan Żaryń, ks. Włodzimierz Wyrzykowski, Hipolit Cybulski, Rubin Zejman, Wolfgang Jabłoński, Maksymilian Reiner, Gotlib Kremer, Gerver Zelik, Zygmunt Bajor, Adam Gójski, Moszek Rotsztejn, Dawid Rozental, Józef Rozinowicz, Izaak Cynamon; J. Załęczny, *Funkcjonowanie... s. 96*.

³⁷ E. i W. Bagińscy, *Szkice z dziejów miasta Piaseczna*, Piaseczno 2001, s. 37; T. Żmudzkiński, *Piaseczno – miasto królewskie i narodowe 1429–1933*, Warszawa 1933 [reprint Piaseczno 2004], s. 256. Członkami Rady Miejskiej zostali: Jan Bernatowicz, Michał Borowski, Ch. I. Cetner, Józefa Czekalska, I. Flint, I. Goldberg, R. Goldberg, Izidor Geniusz, Józef Gothold, J. Goldsztejn, M. Hartman, Józef Kazubek, Sz. Landou, Józef Marcińczak, Lucjan Matynia, Andrzej Nalewczyński, Adam Poncyłjusz, M. Rosenberg, Józef Rowiński, Józef Walczyński, S. Zajdman, Józef Ziemnicki, A. Zyssman; J. Załęczny, *Powiat warszawski w latach II Rzeczypospolitej. Życie społeczno-polityczne, gospodarcze i kulturalne*, Warszawa 2015, s. 89–90.

³⁸ W skład rady weszli: Ignacy Bancarzewski, Józef Bielawski, Franciszek Bułat, Witold Chełmiński, Bozuch Głowiński, Zygmunt Giese, Aleksander Jelichel, Wincenty Małgowski, ks. Kęsicki, Bronisław Kopp, Kazimierz Obidko, Antoni Markowski, Aleksander Perz, Stanisław Olesiński, Józef Orłowski, Ludwik Prędkiewicz, Roman Rytter, Józef Schabowski, Eliaz Rozenowicz, Mendel Kirszenbaum, Jeremiasz Zelman, Julian Sauter, Franciszek Łukaszewski, Piotr Krajewski.

³⁹ APW, Oddział w Grodzisku Mazowieckim, Akta m. Pruszkowa, sygn. 25, k. 34.

Władzę w Wyszkanie najpierw przejęła Tymczasowa Rada Miejska, której przewodniczył Stanisław Pawłowski – prezes Ochotniczej Straży Ogniowej. Burmistrzem został właściciel browaru – Kazimierz Szymoński. W wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich, tajnych i proporcjonalnych, które odbyły się w grudniu 1919 roku, wybrano radę miejską i burmistrza – został nim Stanisław Pawłowski⁴⁰.

W Różanie, który odzyskał prawa miejskie w 1919 roku, burmistrzem został Piotr Zygmunt, przewodniczącym rady – Teodor Daszewski. Rada składała się z 12 radnych (8 Polaków i 4 Żydów)⁴¹.

Prace nad uporządkowaniem kwestii praw miejskich trwały nadal, choć w 1920 roku przerwała je wojna polsko-bolszewicka. Działając na podstawie ustawy z 20 lutego 1920 w przedmiocie zaliczania osad wiejskich w poczet miast oraz zmiany granic miast, w roku 1922 prawa miejskie przywrócono czterem miejscowościom na Mazowszu, otrzymały je: Brok⁴², Raciąż⁴³, Skaryszew i Wyśmierzyce.

Spółeczność dawnych miast nieustannie zabiegała o przywrócenie praw. Tak było w przypadku Serocka, gdzie zwrócono się do władz powiatowych o poparcie tych starań. Dążenia te doczekały się urzeczywistnienia. W roku 1923, na podstawie Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 27 listopada 1922 roku, Serock został włączony do grona miast. Powstała gmina miejska Serock z siedzibą zarządu, która została wpisana do wykazu – poz. 160⁴⁴.

W roku 1925 prawa miejskie uzyskał Żuromin⁴⁵. Ta data kończy w zasadzie proces odzyskiwania praw miejskich w II RP.

⁴⁰ J. Szczepański, *Dzieje Wyszkania i okolic*, Warszawa 1998, s. 156-157.

⁴¹ D. Budelewski, *Życie społeczno-gospodarcze, polityczne i kulturalno-o światowe Różana w latach 1920–1939 w: Różan i Ziemia Różańska na przestrzeni wieków*, red. K. Kruśzewski, Różan 2016, s. 34.

⁴² Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 stycznia 1922 r. o utworzeniu miasta Brok, Dz. U. R. P. 1922, nr 12, poz. 107; R. Krzysztofik, *Lokacje miejskie na obszarze Polski. Dokumentacja geograficzno-historyczna*, Katowice 2007, s. 22-23.

⁴³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 czerwca 1922 w przedmiocie utworzenia miasta Raciąż, Dz. U. R. P. 1922, nr 47, poz. 411. Z osady utworzono gminę miejską Raciąż i wpisano ją do wykazu miast pod numerem 156.

⁴⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 listopada 1922 r. w przedmiocie utworzenia miasta Serocka w powiecie pułtuskim z osady Serock i 23 mórg gruntów rządowych położonych między tą osadą a fortami Napoleona wyłączonych z gminy wiejskiej Zegrze (Dz. U. R. P. 1922, nr 106, poz. 981).

⁴⁵ M. Gajewski, *Zmiany administracyjne miast i osiedli 1918-1963*, Warszawa 1964, Wykaz 3, s. 200-202.

Nie wszystkim dawnym miastom udało się odzyskać utracone prawa, choć wiele z nich aktywnie o to zabiegało. Przykładem jest Krasnosielc, którego mieszkańcy widzieli w odzyskaniu statusu miasta możliwości jego rozwoju, choćby poprzez zwiększenie budżetu na utrzymanie straży pożarnej, służby zdrowia, lekarza, oświaty czy dróg. Zabiegając o wydzielenie Krasnosielca z obszaru gminy, mieszkańcy zwrócili się 26 lutego 1924 roku do starosty o poparcie ich starań. Działania te zakończyły się jednak niepowodzeniem, podobnie jak nie udało się utworzenie oddzielnej gminy wiejskiej pod nazwą Krasnosielc-Osada⁴⁶.

Akty prawne z początków II RP nie regulowały jednak w całości stanu prawnego miast, chaos w tej dziedzinie trwał do 1934 roku (...) ⁴⁷. Do 1933 roku władze polskie przywróciły bądź nadały prawa miejskie – jak podaje Mirek Dymitrow – 76 osadom miejskim na terenie ówczesnej Polski⁴⁸. Rozporządzenie wykonawcze do ustawy z dnia 23 marca 1933 roku o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego uporządkowało kwestie samorządów miejskich⁴⁹. Uzupełniono je szczegółowymi wykazami miast pochodzącymi z 1934⁵⁰ i z 1938 roku⁵¹. Ostatnie zmiany zaszły w 1939 roku, gdy w kwietniu utworzono jeszcze dwa nowe miasta: Rembertów i Włochy⁵².

Proces odzyskiwania praw miejskich w II RP nie zakończył się sukcesem dla wielu miejscowości pozbawionych tych praw przez rosyjskiego zaborcę. Wiele z nich musiało czekać do II połowy wieku XX, a niektóre

⁴⁶ U. Dembicka, *Z dziejów Krasnosielca i okolic*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 1994, t. 9, s. 305-307; T. Kruk, *Szkic historyczny Krasnosielca (do 1939 r.)*, „Krasnosielcki Zeszyt Historyczny” 2010, nr 1, s. 2-4.

⁴⁷ M. Gajewski, *Zmiany administracyjne...*, s. 190.

⁴⁸ M. Dymitrow, *Pojęcie miejskości w świetle reformy gminnej w Polsce międzywojennej w: Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce...*, s. 93-94.

⁴⁹ Zob.: S. Gottlieb, *Samorząd Polski. Ustawa z dn. 23 III 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego*, Lwów 1933; R. Szwed, *O samorządzie terytorialnym w Polsce w XIX–XXI wieku. Zbiór rozpraw i artykułów*, Radomsko 2014, s. 58-59.

⁵⁰ J. Scheinkönig, J. Kowalewski, *Spis gmin miejskich i wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1934.

⁵¹ *Podział administracyjny Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1938.

⁵² *Nowe miasta w powiecie warszawskim*, „Głos z Powiatów Województwa Warszawskiego” 1939, nr 4, s. 8.

aż do wieku XXI⁵³. Spora ich część nadal ma jednak status wsi i utraconych w roku 1869 praw już nie odzyskała (m.in.: Andrzejewo, Bielsk, Cegłów, Kamieńczyk, Krasnosielc, Liw, Maciejowice, Parysów, Szreńsk).

Samorząd serocki w okresie II Rzeczypospolitej – ludzie i wydarzenia

Odzyskanie przez Polskę niepodległości wymagało odbudowy administracji publicznej, w tym także instytucji samorządu terytorialnego. Dekretem z dnia 27 listopada 1918 roku wydanym przez Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego utworzone zostały rady gminne, które składały się z wójta i 12 radnych, wybierane w tajnym głosowaniu przez zgromadzenie gminne¹. W dniu 4 lutego 1919 roku Naczelnik Państwa wydał dekret ustanawiający samorząd miejski². Organem uchwałodawczym oraz kontrolnym była rada miejska wybierana na 3-letnią kadencję oraz organ wykonawczy – magistrat (zarząd), który składał się z burmistrza, jego zastępców i ławników. Kolejnym dekretem z 4 lutego 1919 roku został ustanowiony samorząd powiatowy, z sejmikiem jako organem stanowiącym, w którego skład wchodziło po dwóch przedstawicieli z każdej gminy³.

Na początku 1919 roku Serock należał do gminy Zegrze w powiecie warszawskim (od 1 października 1915 roku). Przedstawicielami tej jednostki w warszawskim sejmiku powiatowym zostali Zygmunt Szaniawski z Zegrzynka i Stanisław Głowacki z Serocka. Szaniawski był członkiem Komisji Regulaminowej, Komisji Robót Publicznych oraz Komisji Opieki nad Bezrobotnymi i Ubogimi, a Głowacki członkiem Komisji Drogowej⁴.

Po powstaniu nowej Rady Gminy Zegrze. – w miejsce Franciszka Janickiego ze Stanisławowa – wójtem został Józef Jasiobędzki z Serocka. Oznaczało to wejście w okres przejściowy, bowiem liderzy serockiej spo-

⁵³ Karczew odzyskał dopiero w 1959; Łaskarzew w 1969; Myszyniec – 1993; Bodzów i Latowicz – 2023.

¹ Dziennik Praw Państwa Polskiego 1918, nr 18, poz. 48, Dekret o utworzeniu Rad Gminnych na obszarze b. Królestwa Kongresowego.

² Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919, nr 13, poz. 140, Dekret o samorządzie miejskim.

³ Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919, nr 13, poz. 141.

⁴ Dziennik Urzędowy Rozporządzeń na powiat warszawski 1919, nr 15, s.122.

łeczności podjęli starania o odzyskanie statusu miasta, które ze względu na okres wojny 1920 r. i obawy o samodzielne funkcjonowanie nie były zbyt stanowcze.

W aktach urzędowych występuje też pewne zamieszanie z terminologią odnoszącą się do określania Serocka. Przykładowo Minister Sprawiedliwości, Jan Hebdzyński, w dniu 2 marca 1920 roku wydał rozporządzenie o wyłączeniu gminy Zegrze z rewiru śledczego 15 okręgu w Warszawie i włączeniu gminy Zegrze z miastem Serockiem do rewiru śledczego powiatu pułtuskiego w okręgu Sądu Okręgowego w Mławie⁵. W dniu 22 maja 1923 roku, a więc po odzyskaniu praw miejskich wojewoda warszawski zarejestrował Stowarzyszenie Lokatorów Osady Serock i gminy Zegrze w powiecie pułuskim⁶.

W okresie I wojny światowej odżyły działania związane z miejskością. Tydzień po powstaniu Okręgowego Komitetu Obywatelskiego w Serocku (komitet powstał 10 sierpnia 1915 roku) zorganizowano Miejski Komitet Obywatelski w Serocku, którego przewodniczącym został J. Jasiobędzki, a sekretarzem nauczyciel Józef Opaliński. W 1918 roku podobna sytuacja miała miejsce w przypadku Rady Opiekuńczej. Powstała osobna rada na czele z prezesem dr. Franciszkiem Obarskim, wiceprezesem ks. Czesławem Kocięckim, sekretarzem Stanisławem Strzałkowskim i skarbnikiem Henrykiem Niskim⁷.

W warszawskiej prasie pojawiały się głosy z Serocka mówiące o tym, ile miasteczko traci pod względem gospodarczym dlatego, że nie stanowi samo w sobie jednostki samorządnej, lecz jako osada należy do gminy Zegrze. Uzależnione jest całkowicie od zebrania gminnego i jego uchwał. Jako przykłady podano likwidację poczty i straży nocnej. Do września 1915 roku było 2 stróżów nocnych, którzy od godz. 22:00 do rana patrolowali miasto. Byli wyposażeni w trąbki alarmowe, którymi mogli zbudzić mieszkańców, a zwłaszcza straż ogniową w razie pożaru⁸. Pisano też, że to niegdyś miasto, a potem osada, zapewne niedługo miastem ponownie zostanie, bo posiada około 6 tys. mieszkańców, w tym przeszło 50% Żydów⁹.

⁵ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości 1920, nr 3, poz. 12.

⁶ Dziennik Urzędowy Województwa Warszawskiego 1923, nr 10, poz.117.

⁷ „Kurier Warszawski” 1918, nr 243, s. 3.

⁸ „Gazeta Poranna” 1917, nr 308, s. 4.

⁹ „Gazeta Poranna” 1917, nr 259, s. 2.

O charakterze miejskim świadczyły też targi i jarmarki odbywające się w danej miejscowości. W Serocku targi odbywały się w środy i piątki. Jarmarków było tylko 4: w pierwszy wtorek po św. Mateuszu (21 września) oraz w środy. – po Trzech Królach (6 stycznia), po św. Kazimierzu (4 marca) po św. Piotrze i Pawle (29 czerwca). Okoliczne miasta i osady, takie jak: Pułtusk, Nasielsk, Wyszaków, Nowy Dwór, Zakroczym, Radzymin, a nawet niemająca miejskich tradycji Jabłonna, miały po 6 jarmarków¹⁰.

W dniu 20 marca 1920 roku odbyło się zgromadzenie obywateli Serocka, na którym uchwalono podjęcie działań o przywrócenie praw miejskich i wydzielenie z gminy wiejskiej Zegrze. Powiązano to z koniecznością włączenia gruntów państwowych o powierzchni 23 mórg, które przed utratą statusu miasta do niego należały¹¹. Był to obszar dzierżawiony przez rodzinę Bogusławskich¹², a od kwietnia 1918 roku przez Stanisława Burkackiego, który ożenił się z wdową po Alfredzie Bogusławskim. Zarząd Rolnictwa i Dóbr Państwowych oraz wojewoda warszawski wyrazili na to zgodę, nie przesądzając celów ich rozdysponowania. Główny Urząd Ziemi przekazał na początku 1922 roku ten teren do parcelacji, nie określając komu go przydzielić, czy gminie Zegrze, czy Serockowi¹³, i mylnie nazywając go „po inwalidach”, to jest korpusie Inwalidów i Weteranów, których koszary były nad Narwią.

Wśród elementów potwierdzających miejski charakter Serocka wskazano miejscową elektrownię istniejącą od 1918 roku, a należącą do Serockiego Towarzystwa Pożyczkowo-Oszczędnościowego. Była to elektrownia z prądnicą firmy Brown-Boveri o napięciu 3x220 V i mocy 35 koni mechanicznych. Prawdopodobnie pojawiły się z nią jakieś problemy, bo w kwietniu 1920 roku jej kierownik Marian Lewandowski (młody, ale już doświadczony w budowie i prowadzeniu elektrowni, zarówno w kraju, jak i zagranicą) szukał nowej posady¹⁴. W dniu 15 marca 1921 roku została ogłoszona jej sprzedaż z ceną wywoławczą 600 tys. marek¹⁵, chociaż w sprawozdaniu finansowym za 1920 roku wyceniono jej wartość na 126 tys. 460 marek¹⁶.

¹⁰ Kalendarz Gazety Porannej z Grosze na 1922 rok, Warszawa 1922, s.119, 122-123.

¹¹ AAN, zespół Prezydium Rady Ministrów, sygn. 8/0/3.4/III.20938.22.

¹² AAN, zespół Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych, sygn. 13/0/5.1/4319.

¹³ Dziennik Urzędowy Głównego Urzędu Ziemi 1922, nr 2, s. 50.

¹⁴ „Kurier Warszawski” 1920, nr 113, s. 14.

¹⁵ „Kurier Warszawski” 1921, nr 51, s. 28.

¹⁶ „Siła” 1921, nr 13, s. 96.

W dniu 27 listopada 1922 r. wydano Rozporządzenie Rady Ministrów o utworzeniu miasta Serocka w powiecie pułtuskim, które podpisali premier Julian Nowak i Minister Spraw Wewnętrznych Antoni Kamiński. Rozporządzenie weszło w życie w dniu 1 stycznia 1923 roku i w tym dniu Józef Jasiobędzki objął urząd burmistrza. Był głównym organizatorem starań o przywrócenie praw miejskich Serockowi i osobą dobrze znaną mieszkańcom. Urodził się 23 listopada 1854 roku w Andrzejewie w powiecie ostrowskim jako syn Macieja i Anny z Polaków¹⁷. Jego ojciec był zamożnym rolnikiem, być może pochodzenia drobnoszlacheckiego, który później został nawet wójtem gminy Andrzejewo. Edukacja i początki kariery młodego Józefa Jasiobędzkiego w służbie pocztowej związane są z Warszawą i protekcją krewniaka, Adama Jasiobędzkiego, wysokiego urzędnika pocztowego w Warszawie¹⁸.

Józef Jasiobędzki – pierwszy burmistrz po odzyskaniu praw miejskich
(zbiory autora)

¹⁷ APW O/Pułtusk, Akta Stanu Cywilnego parafii rzymsko-katolickiej w Andrzejewie, akta urodzeń nr 125.

¹⁸ T. Suma, *Urzędnicy pocztowi w Królestwie Polskim 1815-1871. Słownik biograficzny*, Warszawa 2005, s. 131. Biogram ten należy uzupełnić o datę śmierci 22 lutego 1872 r., – „Kurier Warszawski” 1872 r., nr 43.

W 1876 roku Jasiobędzki rozpoczął pracę w urzędzie pocztowym w Jabłonie. Kiedy 6 października 1877 roku zmarł długoletni kierownik tego urzędu – Adolf Omyliński, wówczas Jasiobędzki objął po nim urząd. Kilka lat później, w dniu 6 listopada 1881 roku, poślubił w Chotomowie jego córkę¹⁹. Panna młoda – Anna Omylińska – była córką Adolfa Omylińskiego i Joanny Anderlini. Jej dziadami byli: Andrzej Omyliński, długoletni pocztmistrz w Nieporęcie i Jabłonie, oraz włoskiego pochodzenia Antoni Anderlini – długoletni dzierżawca propinacji w Jabłonie. Świadkami ślubu byli prominentni obywatele Jabłony: Władysław baron Michałowski (zarządca dóbr Jabłonna) oraz Franciszek Herget (nadleśniczy dóbr Jabłonna).

Grób Jasiobędzkiego i Omylińskich na cmentarzu w Serocku
(fot. UMIG)

¹⁹ APW O/Grodzisk Maz., Akta Stanu Cywilnego parafii rzymsko-katolickiej w Chotomowie, akta małżeństw nr 24.

Kolejnym etapem w karierze był urząd pocztowy w Serocku, który Jasiobędzki objął w 1889 roku. Należy tu wspomnieć, że to brat dziadka jego żony – Jan Omyliński – zbudował zachowaną do dziś stację pocztową i był pierwszym poczmistrzem po przeniesieniu tu stacji z Zegrza i Dzierżeni. Jasiobędzki kierował urzędem w Serocku przez ponad 10 lat, aż do 1901 roku.

Po odejściu ze służby państwowej założył niewielką firmę przewożącą, składającą się wprawdzie z jednego tylko dyliżansu, ale cieszącą się dużą popularnością wśród mieszkańców powiatu pułtuskiego. Utrzymywał stałe połączenie ze stacją kolejową w Jabłonnie i świeżo otwartą stacją w Zagrobach. Nie będąc już urzędnikiem, stał się pomysłodawcą i uczestnikiem wielu inicjatyw społecznych. Był jednym z założycieli Ochotniczej Straży Ogniowej w Serocku i członkiem jej pierwszego zarządu, zatwierdzonego przez gubernatora warszawskiego w dniu 17 kwietnia 1901 roku. W 1904 roku Józef Jasiobędzki z dr. Antonim Kędzierskim ufundowali strażakom sztandar. W 1906 roku współtworzył koło Polskiej Macierzy Szkolnej i wszedł w skład zarządu. Od 27 stycznia 1915 roku działał w Komitecie Obywatelskim w Serocku, a po wyparciu Rosjan, w dniu 16 sierpnia 1915 roku stanął na czele Miejskiego Komitetu Obywatelskiego. Władze niemieckie rozwiązały jednak 1 października 1915 roku komitet, a dla przypomnienia tradycji „miejskich” Serocka Jasiobędzki został nazywany burmistrzem. Należał też do organizatorów Towarzystwa Kulturalno-Oświatowego „Jutrzenka” i budowy domu ludowego połączonego z remizą. W listopadzie 1918 roku organizował straż obywatelską.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zaangażował się w tworzenie administracji samorządowej. W latach 1919-1922 był wójtem gminy Zegrze i w 1921 roku zorganizował zbiórkę ofiar na rzecz Komitetu Zjednoczenia Górnego Śląska z Rzeczypospolitą Polską – 38 tys. 343 marki 55 fenigów²⁰.

²⁰ „Gazeta Poranna” 1921, nr 153.

Pierwsze lata po odzyskaniu niepodległości były w Serocku, podobnie jak w innych miastach, burzliwe. Odbywały się bardzo liczne wiece, zgromadzenia wyborcze i partyjne. W dniu 20 marca 1919 roku 300 robotników zebranych w budynku „Jutrzenki” postanowiło powołać związek zawodowy. W skład jego władz weszli: A. Wierzbowski, W. Grochowski, F. Waleśiak, Z. Deptuła, S. Walczak, J. Sandacz, W. Włodarczyk, S. Chmieliński, J. Andrzejczek, S. Topczewski, S. Jezierski, S. Włóczkowski i P. Michniewicz²¹. W dniu 8 października 1922 roku odbył się wiec PPS z udziałem tysiąca osób, głównie robotników rolnych. Miał on miejsce w czasie wyborów do Sejmu.

Jeszcze większy wiec odbył się 9 kwietnia 1923 roku w Serocku. Został on zorganizowany przez Związek Ludowo-Narodowy po rozstrzelaniu przez bolszewików księdza prałata Konstantego Budkiewicza skazanego za wrogą działalność. Miało w nim uczestniczyć ponad 4 tys. osób²².

W sierpniu 1920 roku Jasiobędzki przeżył trudne chwile wojenne, bowiem 11 sierpnia żołnierze wycofującej się 10 Dywizji gen. Żeligowskiego obrabowali urząd gminy. Po wojnie odbudował siedzibę władz gminy, a budynek stał się wkrótce także „Magistratem” Serocka odebrany przez władze carskie w 1870 roku.

W dniu 27 listopada 1922 r. zostało wydane rozporządzenie Rady Ministrów o utworzeniu miasta Serocka w powiecie pułtuskim, które podpisali premier Julian Nowak i Minister Spraw Wewnętrznych Antoni Kamiński²³. Rozporządzenie weszło w życie 1 stycznia 1923 roku i tego dnia Józef Jasiobędzki objął urząd burmistrza.

²¹ „Robotnik” 1919, nr 143, s. 6.

²² „Robotnik” 1922, nr 277, s. 2.

²³ Dziennik Ustaw 1922, nr 106, poz. 106.

Rozporządzenie Rady Ministrów

z dnia 27 listopada 1922 r.

o utworzeniu miasta Serocka w powiecie Pułtuskim.

Na zasadzie art. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lutego 1920 r. (Dz. U. R. P. № 19 poz. 92) w przedmiocie zaliczania osad wiejskich w poczet miast oraz zmiany granic miast na obszarze b. zaboru rosyjskiego zarządza się co następuje:

§ 1. Osadę Serock i 23 morgi gruntów rządowych, położonych między tą osadą, a „fortami Napoleona” wylacza się z gminy wiejskiej Zegrze powiatu pułtuskiego i tworzy się z nich gminę miejską Serock z siedzibą własnego zarządu w Serocku.

§ 2. Na utworzoną w ten sposób gminę miejską Serock rozciąga się moc obowiązująca dekretu z dnia 4 lutego 1919 r. o samorządzie miejskim (Dz. P. P. P. № 13, poz. 140), uzupełniając jednocześnie wykaz miast dołączonych do tego dekretu, jak następuje: „160 Serock”.

§ 3. Wykonanie niniejszego rozporządzenia powierza się Ministrowi Spraw Wewnętrznych.

§ 4. Rozporządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem 1 stycznia 1923 roku.

Prezydent Ministrów: *Juljan Nowak*

Minister Spraw Wewnętrznych: *A. Kamiński*

Rozporządzenie Rady Ministrów dotyczące odzyskania przez Serock praw miejskich
(Dz. U. 1922, nr 106, poz. 981)

Budynek magistratu
(APW O/Grodzisk Maz.)

Jednym z pierwszych problemów, które trzeba było rozstrzygnąć, była siedziba urzędu. Gmina Zegrze dysponowała budynkiem administracyjnym przy szosie warszawskiej, składającym się z 5 pokoi. Obiekt ten stał się przedmiotem sporu z gminą Zegrze. Na posiedzeniu wydziału powiatowego w Pułtusk (27 września 1923 roku) postanowiono o wspólnym korzystaniu z budynku. Miasto wystąpiło na drogę sądową przeciwko gminie Zegrze o uznanie, że budynki znajdujące się, na należącym do miasta Serocka placu z sadem i ogrodem, stanowią wyłączną własność miasta. Sąd Okręgowy w Mławie oddalił powództwo ze względów formalnych. Sprawa trafiła do Sądu Apelacyjnego w Warszawie, który rozpatrzył skargę apelacyjną 6 maja 1929 roku, zatwierdzając wyrok pierwszej instancji. Sąd uznał, że plac, na którym znajdują się sporne budynki, rzeczywiście pierwotnie stanowił własność miasta Serocka, ale po odebraniu mu praw miejskich i włączeniu Serocka do gminy Zegrze, to ona stała się właścicielem placu. Miało to miejsce w 1870 roku na mocy ukazu z czerwca 1869. W oparciu o zeznania świadków stwierdzono, że gmina była w posiadaniu placu ponad 30 lat, a budynki zostały wzniesione wspólnym kosztem

mieszkańców całej gminy Zegrze, a nie tylko Serocka. Władze miasta uparcie trwały przy swoich żądaniach. Wynajęły jednego z najlepszych polskich adwokatów, Zygmunta Nagórskiego,²⁴ który przygotował skargę kasacyjną do Sądu Najwyższego. Ostatecznie Izba Cywilna Sądu Najwyższego w dniu 6 lutego 1930 roku rozpatrzyła sprawę. Sąd Najwyższy skargę kasacyjną oddalił. Stwierdził, iż Sąd Apelacyjny rozstrzygnął sprawę właściwie, uznając sporną nieruchomość za wspólną własność gminy wiejskiej Zegrze i nowo powstałej gminy miejskiej Serock. Wskazał jednak, że Sąd Apelacyjny w swoim uzasadnieniu błędnie przyjął, że po włączeniu do gminy Zegrze, Serock przestał funkcjonować jako samodzielna jednostka (jako gromada miał swoje organy – sołtysa i zebranie gromadzkie)²⁵. Pod koniec lat 30. przygotowano nową siedzibę magistratu w budynku pomiędzy ulicami Warszawską i dr. Kędzińskiego. Po II wojnie światowej w tym budynku umieszczono pocztę i radiowęzeł, a władze miasta znów dzieliły po połowie dobrze znany budynek administracyjny.

Inną ze spraw, które władze nowego miasta musiały załatwić, było przejęcie wspomnianych już gruntów państwowych. W dniu 14 maja 1923 roku komisarz ziemski w Pułtusku Józef Tacikowski przekazał je miastu, które reprezentowali burmistrz Józef Jasiobędzki oraz radni – ksiądz Julian Modzelewski i Władysław Stefańczyk²⁶. W akcie przekazania zawarto też propozycję podziału tej ziemi.

Projekt parcelacji nieruchomości o powierzchni 12,5084 ha został ostatecznie przyjęty w lipcu 1924 roku:

- 1) gmina miejska Serock otrzymała na cele szkolnictwa – 8,1144 ha,
- 2) Wydział Drogowy powiatu pułtuskiego - 2,78 ha,
- 3) Stowarzyszenie Straży Ogniowej Ochotniczej w Serocku – 0,4120 ha,
- 4) Stowarzyszenie Oświatowe „Jutrzenka” w Serocku – 0,3440 ha,
- 5) Stanisław Burkacki – 0,8580²⁷.

Za największe dokonanie burmistrza Jasiobędzkiego i dwóch pierwszych kadencji rady miejskiej należy uznać budowę okazałego budynku

²⁴ E. Muszalski, *Nagórski Zygmunt (1884-1973), adwokat, działacz ruchu ludowego*, PSB 1977, t. XXII, s. 450-452.

²⁵ Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Pierwszej (Cywilnej). Rok 1930 (półrocze pierwsze), poz. 30, s. 59-62.

²⁶ AAN, zespół Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych, sygn. 4319.

²⁷ APW, zespół Urząd Wojewódzki Warszawski, sygn.1746, k. 1.

szkoły powszechnej. Na zebraniu gminnym 4 września 1921 roku, w którym wzięło udział ponad 700 mieszkańców Serocka i gminy Zegrze, uchwalono, że w Serocku zostanie wybudowana nowa szkoła 7-klasowa. W tym czasie trwały już starania o odzyskanie praw miejskich. Kuratorium zatwierdziło projekt budowy 18 maja 1923 roku, a ministerstwo konkretny projekt architektoniczny w 1924 roku. Rada Miejska mogła więc rozpocząć starania o uzyskanie terenu pod nową lokalizację szkoły, gdyż dotychczasowy budynek szkoły w pobliżu kościoła znajdował się na działce, która nie pozwalała na postawienie większego budynku (na kilkuset uczniów), nie mówiąc już o boisku sportowym. Po uzyskaniu terenów budowlanych Rada Miejska mogła jeszcze w 1924 roku przystąpić do gromadzenia materiałów budowlanych. Wybrała Komitet Budowlany w składzie: burmistrz Józef Jasiobędzki, zastępca burmistrza Kazimierz Piasecki, ławnicy: Kazimierz Elmer, Stanisław Głowacki, Dawid Rozenberg, radni: Franciszek Książyk, Jan Maruszewski (zastąpiony później przez Antoniego Dębskiego), Jankiel Rozenberg, Władysław Stefańczyk i Stanisław Strzałkowski oraz rzeczoznawca Józef Włodarczyk.²⁸ Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przyznało 40 tys. zł dotacji przy ogólnym koszcie budowy 208 tys. zł. W dniu 21 lipca 1925 roku poświęcono kamień węgielny pod nowy gmach szkoły, a budowę ukończono w 1927 r.

Na rozliczenie kosztów inwestycji była potrzebna pożyczka. Rada Miejska w Serocku na dwóch kolejnych posiedzeniach, w dniach 24 i 31 sierpnia 1927 roku, postanowiła zaciągnąć pożyczkę w Banku Gospodarstwa Krajowego. w wysokości 25 tys. zł na budowę szkoły i inwestycje miejskie. Upoważnienie do podpisania umowy otrzymali burmistrz Józef Jasiobędzki i ławnik Moszek Graniewicz. W dniu 3 września wniosek o pożyczkę zatwierdził Wydział Powiatowy w Pułtusku i 15 września 1927 roku w kancelarii notariusza Antoniego Massalskiego została podpisana umowa z bankiem. Pożyczka była na 20 lat w formie obligacji 8%, a jej pierwsza rata została wypłacona 1 kwietnia 1928 roku²⁹.

Nieco wcześniej, tj. 17 grudnia 1927 roku, kierownik szkoły Franciszek Sokolnicki zgłosił wniosek, by szkole nadać imię Romualda Traugutta. Na-

²⁸ Informacja na podstawie „Kroniki szkoły powszechnej w Serocku” założonej przez jej kierownika Franciszka Sokolnickiego.

²⁹ AAN, zespół Bank Gospodarstwa Krajowego, sygn. 1588.

uczyciele i dozór szkoły jednogłośnie poparli wnioszek. Poświęcenie budynku nastąpiło 8 stycznia 1928 roku z udziałem wojewody warszawskiego i starosty pułtuskiego, a okolicznościowe przyjęcie wydał burmistrz³⁰. Następnie 10 maja 1928 roku kurator oświaty nadał imię 7-Klasowej Publicznej Szkole Powszechnej im. R. Traugutta w Serocku. Symbolicznie proces przyjmowania patrona kończyło ufundowanie sztandaru poświęconego w dniu 22 stycznia 1930 roku.

Mieszkańcy Serocka oraz goście chętnie uwieczniali się na tle budynku szkoły, a dla byłych uczniów, często żyjących w odległych krajach, zdjęcie absolwentów, czy zwykłe klasowe, stanowiły najcenniejszą pamiątkę. Ten sentyment do szkoły był powszechny nie tylko wśród uczniów Polaków, ale też Żydów i Niemców, którzy nawet po latach potrafili wyliczać nazwiska swoich nauczycieli. Było to również miejsce, które z dumą pokazywano nie tylko dostojnym gościom, np. prezydentom, ale także uczącym się i szkolącym żołnierzom w Zegrzu

Po II wojnie światowej remonty i rozbudowy zniekształciły dawną, przedwojenną bryłę gmachu, a po inwestycjach, mających miejsce już w bieżącym wieku, jest to już zespół zupełnie innych budynków.

W dniu 28 sierpnia 1926 roku Jasiobędzki, wspólnie z proboszczem Franciszkiem Kuligowskim, zorganizował uroczyste powitanie relikwii św. Stanisława Kostki, które były przewożone z Płocka, przez Warszawę, Serock i Pułtusk do Rostkowa. O godzinie 8 rano wyruszyła ogromna procesja z kościoła do bramy powitalnej przy wjeździe do miasta. Na czele szedł oddział straży ze sztandarem, następnie szkoły, za nimi Narodowa Organizacja Kobiet ze sztandarem, potem bractwa, następnie burmistrz i radni miasta, a na koniec proboszcz. Po przemówieniu proboszcza, w imieniu miasta, relikwie powitał burmistrz³¹.

W 1927 roku Jasiobędzki został ponownie burmistrzem, ale jego nominację oprotestowało 16 na 24 radnych³², która składała się z 13 Polaków i 11 Żydów³³. Na wniosek komendanta policji powiatowej starosta Gadomski ukarał go grzywną 4 zł za brudy i niechlujstwo w mieście. W sanacyjnej prasie pisano: *Mała kara – lecz wielki wstyd! Potwierdza ona fakt,*

³⁰ „Do Pracy” 1928, nr 1, s. 7.

³¹ J. Strojnowski, *Anioł ziemski z Rostkowa*, Płock 1936, s.119-121

³² „Epoka” 1927, nr 233, s. 3.

³³ „Wola Ludu” 1927, nr 367, s. 348.

iż p. Jasiobędzki, niedołączy 75-letni starzec absolutnie nie nadaje się na stanowisko gospodarza miasta, w dodatku pełniąc tę funkcję nie z wyborów, lecz z nominacji. Przeciwno nominacji p. Jasiobędzkiego na burmistrza protestowało trzy czwarte radnych miejskich, lecz niestety, protest ten nie znalazł w swoim czasie zrozumienia u władz powiatowych. A szkoda – bo od razu lepiej było wyznaczyć na to stanowisko człowieka odpowiedzialnego, na czym miasto by nie straciło, a p. starosta Gadomski nie potrzebowałby się trudzić ściąganiem aż czterozłotowych kar za brudy w mieście³⁴. Jasiobędzki pełnił funkcję do dnia 15 grudnia 1930 roku, kiedy to decyzją wojewody warszawskiego została rozwiązana rada miejska, a jego odwołano z urzędu burmistrza.

W ostatnim roku urzędowania, gdy miał już ponad 75 lat, mógł cieszyć się jednak ważnym wydarzeniem, wizytą prezydenta Ignacego Mościckiego (5 maja 1930 roku).

Prezydent odbył tygodniową podróż po województwie warszawskim. Od 25 maja do 1 czerwca 1930 roku odwiedził ponad 60 miejscowości. Towarzyszyli mu m.in.: wojewoda warszawski Stanisław Twardo, dowódca Okręgu Korpusu I Warszawa, gen. bryg. Jan Karol Wróblewski i Szef Kancelarii Cywilnej Prezydenta Adam Lisiewicz.

Do Serocka przybył o godz. 9.55. Powitanie nastąpiło o godz. 10.00 przed budynkiem 7-Klasowej Szkoły Powszechnej im. R. Traugutta. Miejsce wybrano nieprzypadkowo – szkoła była największym powodem do dumy dla mieszkańców Serocka. Gmach został wybudowany zaledwie dwa lata wcześniej, staraniem pokolenia serocczan, które wywalczyło odzyskanie praw miejskich przez Serock. Wśród witających tłumów byli m.in.: starosta pułtusi Ryszard Koch, burmistrz Serocka Józef Jasiobędzki, proboszcz Franciszek Kuligowski, rabin Icchak Morgenstern oraz kierownik szkoły Franciszek Sokolnicki. Znany ze swoich endeckich sympatii ksiądz prałat Kuligowski potrafił okazać ogromny szacunek głowie państwa z piłsudczykowskiego obozu politycznego, nie tylko w powitalnym przemówieniu, ale też poprzez wzniesienie okrzyku „Pan Prezydent niech żyje!”, powtórnego gromko przez licznie zebranych mieszkańców Serocka. Piękne przemówienie w imieniu uczniów wygłosiła Anna Skoszkiewiczówna. Po odśpiewaniu hymnu narodowego prezydent zwiedził gmach szkoły oraz

³⁴ „Epoka” 1927, nr 293, s. 6.

wystawę robót ręcznych³⁵. W zbiorach prywatnych zachowały się dwa zdjęcia z tej wizyty, prawdopodobnie autorstwa Mariana Korzeniewskiego, fotografa z Serocka i Zegrza. Jedno z nich przedstawia scenę powitania i przejście prezydenta, m.in. w towarzystwie ks. prałata Kuligowskiego i starosty Kocha, w szpalerze publiczności, wśród której widzimy oddział miejscowego „Strzelca” oraz drużynę cyklistów.

Wcześniej, w dniu 3 listopada 1923 roku, Jasiobędzki witał prezydenta Stanisława Wojciechowskiego, który w drodze do Pułtuska na uroczystość wręczenia sztandaru 13 pułkowi piechoty zatrzymał się w Serocku. Przy bramie triumfalnej przemówienie powitalne wygłosił burmistrz Jasiobędzki, wręczając chleb i sól. Tłumnie zebrana ludność Serocka i okolicy wiwatowała wznosząc okrzyki „Niech żyje”. Byli też obecni wojewoda warszawski Sołtan, komendant policji okręgu warszawskiego oraz starostowie pułtuski i makowski³⁶.

Marszałek Józef Piłsudski tylko przejeżdżał przez Serock (bez zatrzymywania się), np. 18 maja 1923 roku, gdy wracał z obozu wojsk łączności w Zegrzu z generałem Cavan'em³⁷.

Do grona jego najbliższych współpracowników należeli: sekretarz gminy Aleksander Narewski, zastępca burmistrza Kazimierz Piasecki oraz ławnicy: Stanisław Głowacki, Kazimierz Elmer, Moszek Graniewicz i Dawid Rozenberg.

Aleksander Bogusławski, wcześniej zastępca burmistrza, pełnił obowiązki burmistrza przez rok, w okresie od grudnia 1930 do grudnia 1931 roku. Pochodził z rodziny dobrze znanej w Serocku, posiadającej na cmentarzu okazały grobowiec. Był synem Alfreda, sędziego III okręgu w powiecie pułtuskim, i Józefy z Rakowskich, a wnukiem Adama (podpułkownika inżynierii).

Należał do organizatorów i liderów koła Partii Pracy w Serocku, która w wyborach do rady w 1927 roku odniosła duży sukces, uzyskując 6 na ogólną liczbę 24 mandatów. Bogusławski został zastępcą burmistrza.

³⁵ S. Jakubczak, *W chłopskiej chacie i magnackiej siedzibie. Podróż Prezydenta Ignacego Mościckiego po województwie warszawskim w 1930 r.*, „Prezydentowi Prof. Ignacemu Mościckiemu – w 150. rocznicę urodzin”, Ciechanów 2018, s.223-225. S. Jakubczak, *Pan Prezydent niech żyje!*, „To i Owo Legionowo” 2010, nr 23.

³⁶ „Kurier Warszawski” 1923, nr 306, s. 15, „Wola Ludu” 1923, nr 47.

³⁷ „Polska Zbrojna” 1923, nr 135, s. 2.

Władze koła Partii Pracy stanowili: przewodniczący Józef Opaliński, sekretarz Franciszek Stanioch, skarbnik Zygmunt Liszewski, felczer, oraz członkowie: Józef Lipiński, Aleksander Michalik i Aleksander Bogusławski. Po przegłosowaniu wotum nieufności wobec burmistrza Jasiobędzkiego dokonano napadu na radnego Michalika, który ten wniosek zgłosił. Napaści dokonał członek miejscowego „Sokoła” – Marian Korzeniewski³⁸. Był wówczas garbarzem, i wraz z rzeźnikiem Czesławem Szymańskim, reprezentował Serock w Komitecie przedwyborczym do izby rzemieślniczej wybranym w Pułtusku 27 listopada 1927 r.³⁹. Później był właścicielem zakładu fotograficznego działającego w Serocku i Zegrzu.

W 1931 roku Bogusławski już jako burmistrz wszedł z urzędu w skład Powiatowego Komitetu Bezrobotnych⁴⁰. Zarządzeniem wojewody warszawskiego z 21 grudnia 1931 r. został zdjęty z urzędu razem z ławnikami⁴¹. Później działał w BBWR. W 1937 roku nabył za 5 tys. 200 zł nieruchomość odebraną przez wojewodę ojczymowi Stanisławowi Burkackiemu⁴².

Karol Leźnicki był pełniącym obowiązki burmistrza od 21 grudnia 1931 roku do 1 lutego 1932 roku Urodzony 23 maja 1870 r. w Leźnicy Wielkiej, był synem Aleksandra i Karoliny d’Erseville. W roku 1922 pracował w starostwie w Ostrołęce, prowadząc referat bezpieczeństwa publicznego. Został zmuszony do odejścia przez nowego starostę z PSL Piast⁴³. W starostwie w Pułtusku był inspektorem samorządowym, organizatorem i pierwszym prezesem Kasy Samopomocy Pracowników Samorządowych powiatu pułtuskiego⁴⁴. Zmarł 13 czerwca 1939 roku.

Z Marią Józefą Boską miał 3 dzieci. Jednym z nich był syn Ludwik, który w wieku 23 lat zginął w bitwie pod Naspą (17 marca 1918 r. służąc w 3 pułku ułanów). Dla uczczenia jego pamięci oraz jego braci stryjecznych – Zbigniewa i Zygmunta Leźnickich – rodzina ufundowała jedną z cegiełek wawelskich⁴⁵.

³⁸ „Epoka” 1927, nr 242, s. 3.

³⁹ „Do Pracy” 1927, nr 1, s. 6.

⁴⁰ „Express Mazowiecki” 1931, nr 263, s. 7.

⁴¹ „Express Mazowiecki” 1932, nr 9, s. 7.

⁴² APW, zespół Urząd Wojewódzki Warszawski, sygn. 1746, k. 3.

⁴³ „Gazeta Poranna” 1922, nr 243, s. 6 oraz nr 253, s.6.

⁴⁴ „Express Mazowiecki” 1931, nr 339, s. 7.

⁴⁵ „Kurier Warszawski” 1922, nr 137, s. 19.

Michał Jarmoliński pełnił obowiązki komisarycznego burmistrza w okresie od 1 lutego 1932 roku do 11 sierpnia 1932 roku. Urodził się w 12 sierpnia 1884 r. mieście Curga w Japonii jako syn Franciszka – zesłańca na Sybir. Był członkiem POW. W 1921 roku został przyjęty do WP jako ppor. artylerii, z przydziałem do 16 pułku artylerii polowej⁴⁶. W roku następnym był urzędnikiem w Warszawie i poślubił Marię Julię Boską. W 1931 roku został odznaczony Krzyżem Niepodległości⁴⁷. W latach 1932-1934 był komisarycznym burmistrzem w Grójcu, następnie od 1934 burmistrzem Gostynina⁴⁸. Został rozstrzelany przez Niemców 1 grudnia 1939 roku.

Następnym komisarycznym burmistrzem był Józef Nodzykowski⁴⁹ pełniący to stanowisko w latach 1932-1934. Na początku sierpnia 1932 roku starosta pułtuski Władysław Dworakowski wyznaczył go w miejsce Michała Jarmolińskiego, który objął taką funkcję w Grójcu⁵⁰. W sierpniu 1932 roku na czele grupy peowiaków z pułtuskiego wziął udział w XI Zjeździe Legionistów w Gdyni⁵¹.

Urodził się 18 marca 1893 roku w Kacicach koło Pułtusza. Jego rodzicami byli Franciszek Nodzykowski i Marianna z Niedbałów⁵². Był uczniem gimnazjum w Pułtusk. W 1915 roku został członkiem POW, instruktorem na powiaty: pułtuski i makowski. Od sierpnia 1917 roku był komendantem obwodu i okręgu pułtuskiego. Dowodził grupą POW, która rozbrajała niemiecką załogę w Pułtusk. Od 1918 roku służył w WP, w 32 pułku piechoty formowanym w Ciechanowie. W 1920 r. uczestniczył w wojnie. Później był przewodniczącym zarządu spółdzielni w Nasielsku oraz wiceprezesem Warszawskiej Izby Rolniczej. Na pierwszym walnym zjeździe delegatów okręgu warszawskiego Związku Peowiaków (8 czerwca 1930 roku) został wybrany

⁴⁶ „Dziennik Personalny” 1921, nr 32.

⁴⁷ „Monitor Polski” 1931, nr 156.

⁴⁸ „Dziennik Płocki” 1934, nr 237.

⁴⁹ W biogramach zawartych w: *Posłowie i senatorowie Rzeczypospolitej Polskiej 1919-1939. Słownik biograficzny tom IV M-P*, Warszawa 2009 s. 237 (autor Piotr Majewski) i T. Kowalski, J. Młodyński, J. Szczepański, *Wpisani w historię Pułtusza*, Słownik Biograficzny, Pułtusk 2001, s. 200-201 (autor Janusz Szczepański) są błędy. W tym ostatnim jest nie tylko błędna data śmierci, ale też przypisano mu akt urodzenia kobiety, Józefy Nodzykowskiej, urodzonej 23 kwietnia 1896 r. (nr aktu 1453).

⁵⁰ „Express Mazowiecki” 1931, nr 223, s. 7.

⁵¹ „Express Mazowiecki” 1932, nr 231, s. 7.

⁵² APW O/Pułtusk, parafia Pułtusk 1893, akta urodzeń nr 114.

do Zarządu Okręgu⁵³. Jako prezes POW powiatu pułtuskiego i były zastępca Komendanta Okręgu I POW został odznaczony Medalem Niepodległości⁵⁴. W dniu 6 marca 1932 roku został powołany do Powiatowego Komitetu Obchodu Imienin Marszałka Józefa Piłsudskiego⁵⁵. Na VI zjeździe delegatów Związku Peowiaków okręgu warszawskiego w Gostyninie (13 kwietnia 1937 roku) ponownie został członkiem zarządu⁵⁶. W marcu 1938 roku szef Obozu Zjednoczenia Narodowego powołał go w skład 20-osobowej reprezentacji okręgu województwa warszawskiego⁵⁷.

Józef Nodzykowski, ok. 1920 r.
(zbiory autora)

⁵³ „Kurier Poranny”, 9 czerwca 1930, s. 5.

⁵⁴ „Express Mazowiecki” 1932, nr 64, s. 7.

⁵⁵ „Express Mazowiecki” 1932, nr 68, s. 7.

⁵⁶ „Kurier Poranny” 1937, nr 103, s. 2.

⁵⁷ „Kurier Poranny”, 4 marca 1938, s. 5.

We wrześniu 1935 roku kandydował do Sejmu w okręgu Pułtusk, nie został jednak wybrany posłem. Uzyskując 12 720 głosów, miał dopiero czwarty wynik, a więcej głosów otrzymali: Stanisław Kielak (35 643), Stefan Dąbrowski (20 774) i Bronisław Kozik (18 442)⁵⁸.

W dniu 9 października 1932 roku został wybrany do władzy BBWR pow. pułtuskiego⁵⁹, a 18 października, gdy ukonstytuowała się Rada Powiatowa BBWR, został przewodniczącym sekcji społecznej⁶⁰. W listopadzie 1932 roku został członkiem Powiatowego Komitetu Obchodów Święta Niepodległości⁶¹. W dniu święta o godzinie 10.00 w serockim kościele odbyło się nabożeństwo, po którym burmistrz udekorował grupę osób Państwową Odznaką Sportową, a okolicznościową mowę wygłosił nauczyciel Marian Piórkowski. Następnie pochód przeszedł do sali kina „Jutrzenka”, gdzie odbyła się akademicka z udziałem ponad 300 osób. W jej programie znalazły się występy młodzieży szkolnej, deklamacje i śpiewy oraz przemówienie kierownika szkoły Franciszka Sokolnickiego⁶². W dniu

Dom Ludowy Stowarzyszenia Oświatowego „Jutrzenka”
(zbiory autora)

⁵⁸ „Express Mazowiecki” 1935, nr 251, s. 2.

⁵⁹ „Express Mazowiecki” 1932, nr 283, s. 7.

⁶⁰ „Express Mazowiecki” 1932, nr 292, s. 7.

⁶¹ „Express Mazowiecki” 1932, nr 313, s. 7.

⁶² „Express Mazowiecki” 1932, nr 320, s. 9.

16 grudnia 1932 roku (z urzędu jako burmistrz Serocka) wszedł w skład Wydziału Wykonawczego Komitetu Lokalnego Funduszu Pomocy Bezrobotnym pow. pułtuskiego⁶³.

Urządzał w Serocku powitania corocznego wyścigu „Pułtusk-Belweder” organizowanego w dniu 19 marca przez sekcję kolarską Związku Strzeleckiego w Pułtusku. Była to krótka przerwa śniadaniowa w magistracie, w czasie której pochłaniano kilka metrów kiełbasy⁶⁴.

W okresie jego kadencji rozpoczęła się awantura, o której było głośno w całej Polsce. Po powstaniu w serockiej parafii Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej (dalej SMP) proboszcz Franciszek Kuligowski i wikary Ludwik Ostaszewski postanowili przejąć „Dom Ludowy” należący do Stowarzyszenia Oświatowego „Jutrzenka”. 27 grudnia 1932 roku stowarzyszenie postanowiło się rozwiązać, a budynek przekazać Kościołowi Katolickiemu (dla SMP, męskiego i żeńskiego). Uchwałę tę podjęto 60 głosami za, przy 4 przeciwnych. Uchwałę zaskarżył komendant Związku Strzeleckiego, kierownik szkoły Franciszek Sokolnicki. Starosta pułtuski stwierdził naruszenie statutu stowarzyszenia, który przewidywał w razie likwidacji oddać majątek „na cele społeczne i oświatowe”, a Kościół nie jest taką instytucją i polecił prezesowi „Jutrzenki” przekazanie budynku strzelcom⁶⁵. Przez długi czas trwały spory i awantury, a prałat Kuligowski odwoływał się i do wojewody, i do premiera, a przede wszystkim do prasy⁶⁶.

Na kursie kulturalno-oświatowym zorganizowanym przez ZMW „Siew” (8 stycznia 1933 roku w Szkole Rolniczej w Gołądkowie) Nodzykowski wygłosił referat na temat samorządu. W kursie wzięło udział około 200 osób – koła młodzieży z Piskorni, Pobylkowa, Witek, Niestępowa, Górek Wito-wic, Chmielewa i Domostawia⁶⁷.

Na początku listopada 1933 r. uroczyste witał prezydenta Ignacego Mościckiego, będącego w drodze do Pułtuska. Powołał nawet specjalny komitet powitalny. Najpierw przy bramie triumfalnej w Zegrzu prezydent został powitany przez wójta i Radę Gminy Zegrze oraz miej-

⁶³ „Express Mazowiecki” 1932, nr 351, s. 7.

⁶⁴ „Express Mazowiecki” 1933, nr 85.

⁶⁵ „ABC Nowiny Codzienne” 1934, nr 35, s. 3, „Szczerbiec” 1933, nr 15, s. 6-7.

⁶⁶ APW, zespół Zbiór Korotyńskich, sygn. 72/201/0/5/2, k. 30.

⁶⁷ „Express Mazowiecki” 1933, nr 11, s. 7.

scowy garnizon. W Serocku zbudowano 4 bramy, którym patronowali: Zarząd Miejski, Związek Strzelecki, Szkoła Powszechna i Ochotnicza Straż Ogniowa⁶⁸.

W czasie pełnienia przez niego funkcji burmistrza głośnym wydarzeniem był strajk odbiorców energii z prywatnej elektrowni. Jej właściciel Stefan Klimkiewicz 23 marca 1928 roku uzyskał na 25 lat koncesję Ministerstwa Robót Publicznych na wytwarzanie i zbycie energii na terenie Serocka⁶⁹. Funkcjonowała ona na obszarze nieruchomości przy ul. Pułtuskiej 11, po sąsiedzku ze szkołą. Uruchamiając elektrownię w Serocku, Klimkiewicz wystawił na sprzedaż gospodarstwo 70 morgowe w pow. płońskim, w tym 15 morgów olszyny, z zabudowaniami oraz młyn wodny o 2 parach walców, za 120 tys. zł⁷⁰. Narzucając wysokie ceny za energię, wywołał powszechne niezadowolenie mieszkańców Serocka, najpierw ludności żydowskiej, bowiem był aktywnym działaczem który od kilku miesięcy prowadził kampanię antyżydowską, a 1 lutego 1933 roku strajk, czy też bojkot, objął prawie wszystkich konsumentów. Cena prądu w Serocku za 1 KW wynosiła 1 zł i 8 gr, gdy np. w sąsiednim Pułtusk 85 gr Akcja protestacyjna przyniosła skutek, zmuszając właściciela elektrowni do podjęcia rozmów⁷¹. Pracownikiem elektrowni był Edward Bielecki, któremu podczas uruchamiania motoru łańcuch oliwiarki urwał dwa palce⁷². W 1934 roku po uszkodzeniu agregatu Klimkiewicz zamknął elektrownię, a sieć elektryczną sprzedał miastu, które podłączyło ją do elektrowni Maurycego Potockiego w Jabłonninie⁷³.

Nodzykowski był posłem Sejmu V kadencji 1938-1939, członkiem klubu OZN, członkiem komisji wojskowej i komunikacyjnej. W czasie II wojny światowej (jesienią 1939 roku) organizował w powiecie pułtuskim Organizację Wojskową „Wilki”, a następnie był członkiem ZWZ-AK pseudonim „Grabina”. Od grudnia 1942 roku był szefem Oddziału III (bojowego) Komendy Obwodu Pułtusk, a od lutego 1943 został zastępcą Komendanta

⁶⁸ „Express Mazowiecki” 1933, nr 308, s. 7.

⁶⁹ „Monitor Polski” 1928, nr 111, s. 3-4.

⁷⁰ „Kurier Warszawski” 1928, nr 180, s. 36.

⁷¹ „Nowy Dziennik” 1933, nr 48, „Express Mazowiecki” 1933, nr 38, s. 8.

⁷² „Expres Mazowiecki” 1932, nr 220, s. 7.

⁷³ AAN, zespół Ministerstwo Górnictwa i Energetyki, sygn. 869/0/5/32/12.

Obwodu Pułtusk, ale wkrótce został aresztowany przez gestapo i osadzony w Pomiechówku, a następnie w obozie Mathausen⁷⁴.

Od 1922 roku był żonaty z Zofią Deptułą z Kacic, córką Stanisława, posła na Sejm II kadencji 1928-1930. Zmarł 14 lipca 1960 r. w Kacicach⁷⁵. Na jego cześć jedną z ulic Serocka nazwano jego nazwiskiem.

Kolejnym burmistrzem był Witalis Żmudzki, który pełnił tę funkcję w latach 1934-1939.

Urodził się 1 kwietnia 1893 roku w Baranowiczach, jako syn Jana i Marianny z Kochów. Funkcję burmistrza objął po wyborach do zmniejszonej (do 16 członków) Rady Miejskiej. Najwięcej mandatów uzyskała endecja – 6, następnie BBWR – 4, PPS Frakcja Rewolucyjna i lista żydowska - po 3 mandaty. Był oficerem rezerwy. Wcześniej pracował jako asesora w Zarządzie Dróg w Wyszku i był działaczem Związku Strzeleckiego. Jako porucznik rezerwy uzyskiwał znakomite wyniki na zawodach strzeleckich⁷⁶. Za zasługi na polu wychowania fizycznego w 1931 roku został odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi⁷⁷.

W dniu 27 marca 1938 roku (w tym roku zorganizowano kasę kredytu bezprocentowego) ofiarował jednorazowo z budżetu miasta 500 zł subwencji dla powstającej kasy. Licznie zgromadzeni mieszkańcy ślubowali, że nie będą nigdy kupowali u Żydów, a kupując towary w sklepach polskich, będą starali się unikać pochodzących z żydowskich hurtowni.⁷⁸ W 1938 roku został po raz drugi odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi za podniesienie stanu sanitarno-porządkowego miasta Serocka, a jego zastępca wiceburmistrz Aleksander Pierzynowski otrzymał Brązowy Krzyż Zasługi⁷⁹. W latach 1945-1947 był starostą w Krasnymstawie, gdzie pamięta się go jako inicjatora utworzenia miejscowego muzeum. Później pracował m.in. w Ministerstwie Przemysłu Lekkiego. W 1955 r. uchwałą Rady Pań-

⁷⁴ A. Sokolnicki, *Region pułtusk w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, „Pułtusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu”, t. I, Warszawa 1969, s. 222-228 i 236-237; tenże, *Miasto Nasielsk i jego najbliższa okolica w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, „Szkice z dziejów Nasielska i dawnej ziemi zakroczymskiej”, pod. red. S. Pazyry, Warszawa 1970, s. 97.

⁷⁵ APW O/Pułtusk, Parafia Pułtusk 1893, akta urodzeń nr 114.

⁷⁶ „Express Mazowiecki” 1932, nr 78, s. 7.

⁷⁷ „Monitor Polski” 1931, nr 64, s. 5.

⁷⁸ „ABC – Nowiny Codzienne” 1938, nr 99, s. 3.

⁷⁹ „Monitor Polski” 1938, nr 173, s. 1-2.

stwa z 15 stycznia 1955 r. został odznaczony „Medalem 10-lecia Polski Ludowej”⁸⁰. Zmarł 1 grudnia 1962 r. w Warszawie⁸¹.

Był żonaty z Heleną z Jakubowskich, z którą miał córką Marię. Jego brat Henryk poślubił seroczkankę Helenę z Maruszewskich, córkę Jana działacza endeckiego i Julii z Zakrzewskich.

Aneks nr 1

Lista burmistrzów Serocka w okresie II Rzeczypospolitej Polskiej

1923-1930 - Józef Jasiobędzki

1930-1931 - Aleksander Bogusławski

1931-1932 - Karol Leźnicki

1932 - Michał Jarmoliński

1932-1934 - Józef Nodzykowski

1934-1939 - Witalis Żmudzki

Aneks nr 2

Rada Miejska w Serocku w 1925 r.

Józef Ciuchta

Dawid Bobek

Wawrzyniec Deryło

Moszek Graniewicz

Antoni Dębski

Boruch Horowicz

Kazimierz Górecki

Menachim Kronenberg

Albin Jarosiński

Pejsach Lewiner

Franciszek Książyk

Majer Przykorski

Jan Maruszewski

Chaim Rozenberg

Aleksander Michalik

Jankiel Rozenberg

Aleksander Popielarz

Icek Szwarc

Ignacy Sajnóg

Dawid Warszawski

Józef Skoszkiewicz

Władysław Stefańczyk

Stanisław Strzałkowski

Antoni Zakrzewski

Władze Serocka w latach 1945-1990 w świetle dokumentów archiwalnych

Dokumenty przechowywane w archiwach państwowych dają obraz struktur i działalności władz Serocka w okresie po II wojnie światowej. Lata tzw. Polski Ludowej były dla miasta czasem wielu zmian administracyjnych, wielu wyzwań i problemów. Z dokumentów wyłania się obraz miejscowości, która dźwiga się ze zniszczeń wojennych (60-80%) i jest wyludniona (przed wojną 6150 mieszkańców, po wojnie 2480)¹. Późniejszy okres to czas formowania się i stabilizowania władzy komunistycznej. Kolejne dziesięciolecia, poza okresem pewnego ożywienia po otwarciu Jeziora Zegrzyńskiego, dają obraz miasta prowincjonalnego z władzami niepozbawionymi ułomności. W niniejszym artykule chciałbym zaprezentować wybrane, moim zdaniem najciekawsze, dokumenty archiwalne przedstawiające wycinkowo obraz działalności władz miasta i gminy Serock.

Zmiany administracyjne

Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 21 sierpnia 1944 r. o trybie powołania władz administracji ogólnej I-ej i II-ej instancji w artykule 11. mówił: *Uchyla się podział administracyjny wprowadzony przez okupanta*². Serock ponownie znalazł się w powiecie pułtuskim, co potwierdzają także mapy z końca lat 40.³.

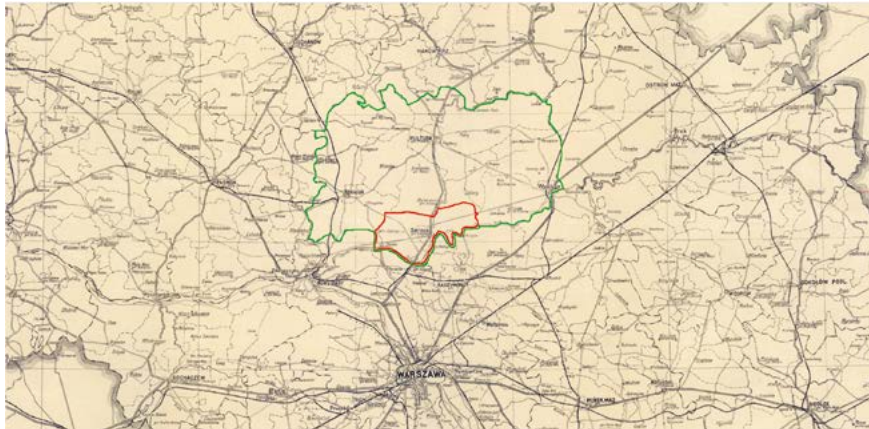
¹ APW O/Pułtusk, sygn. 79/32/0/2/59, 79/32/0/2/65, 79/31/0/15/407.

² Dz. U. 1944, nr 2, poz. 8.

³ Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej. Tom I M. St. Warszawa, Województwo Warszawskie, GUS, Warszawa 1925, s. 133.

⁸⁰ „Monitor Polski” 1955, nr 101, s. 1610.

⁸¹ Informacja p. Agnieszki Wawrzyckiej z Kielc

Fragm. mapy woj. warszawskiego z 1949 r.
z zaznaczonymi granicami gminy Zegrze i miasta Serock (kolor czerwony)
oraz powiatu pułtuskiego (kolor zielony)
(Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska,
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, sygn. D.14524)

Zmiany terytorialne nastąpiły w roku 1952. Na mocy rozporządzenia prezesa Rady Ministrów z 3 maja 1952 r. z gminy Zegrze wyłączono między innymi Gąsiorowo i Popowo Kościelne, i włączono je do gminy Zatory⁴. Ponadto na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z tego samego dnia ustanawiającego nowe powiaty w województwie warszawskim gmina Zegrze, w tym miasto Serock, weszły w obszar nowo powstałego powiatu nowodworskiego⁵.

Rok 1954 przyniósł kolejne zmiany. We wrześniu nastąpiła reforma administracyjna całej Polski znosząca gminy na rzecz gromad⁶, a na jesieni wyszło zarządzenie nr Or. V-0/1/54 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie do uchwały nr VI/10/9/54 WRN w Warszawie. Na jego mocy zniesiono gminę Zegrze, a gromady należące do niej podzielono pomiędzy trzy nowo powstałe gromady:

- Borowa Góra - z siedzibą Gromadzkiej Rady Narodowej w Borowej Górze,

⁴ Dz. U. 1952, nr 26, poz. 179.

⁵ Dz. U. 1952, nr 27, poz. 185.

⁶ Dz. U. 1954, nr 43, poz. 191.

- Łacha - z siedzibą GRN w Łasze,
- Wola Kiełpińska - z siedzibą GRN w Woli Kiełpińskiej⁷.

Na mocy uchwały nr IV-9/59 WRN z 18 września 1959 r. Gromada Borowa Góra została przemianowana na Gromadę Serock i w związku z tym siedzibę GRN przeniesiono do Serocka. W tym samym roku nastąpiło także włączenie Gromady Łacha do Gromady Serock – uchwała nr IV-10/59 WRN⁸.

Do końca 1972 roku nie następowały poważniejsze zmiany terytorialne. Jedynie w 1968 roku dokonano korekty granic pomiędzy Gromadą Serock a Gromadą Kuligów – granica pomiędzy powiatem wołomińskim a nowodworskim przebiegała środkiem koryta Bugu⁹.

1 stycznia 1973 roku weszła w życie uchwała nr XX/93/72 WRN ustanawiająca Gminę Serock w powiecie nowodworskim. Wiązało się to z Ustawą o utworzeniu gmin i zmianie ustawy o radach narodowych z listopada 1972 r.¹⁰. Na mocy decyzji WRN Gmina Serock obejmowała obszar Gromady Serock po zmianach z 1968 roku oraz włączono do gminy tereny należące do Gromady Wola Kiełpińska. Wtedy też zasięg terytorialny ówczesnej Gminy Serock pokrywał się z zasięgiem Gminy Zegrze z roku 1952, za wyjątkiem gromad Budy Pobyłkowskie, Kępiaste oraz Wólka Zaleska, które w 1954 roku zostały przyłączone do Gromady Pobyłkowo Duże w powiecie pułtuskim. W ich miejsce Gmina Serock otrzymała Cupel (niewymieniany wcześniej w dokumentach peerelowskich¹¹), Gąsiorowo (od 1954 roku w Gromadzie Łacha, a w 1959 gromada ta włączona do Gromady Serock), Ludwinowo Dębskie¹² oraz Zegrze (wcześniej niewymieniane, pewnie z oczywistości powiązania)¹³.

Ustawa ze stycznia 1973 roku spowodowała zmniejszenie liczby jednostek – gromad było 4 tys. 300, gmin już tylko 2 tys. 300¹⁴. Ostatnia

⁷ Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie, nr 11, Warszawa 1.12.1954 r.

⁸ DU WRN w Warszawie, nr 12, Warszawa 15.12.1959 r.

⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 18 lipca 1968 r., w: DU WRN w Warszawie, nr 10, Warszawa 5.08.1968 r.

¹⁰ Dz. U. 1972, nr 49, poz. 312.

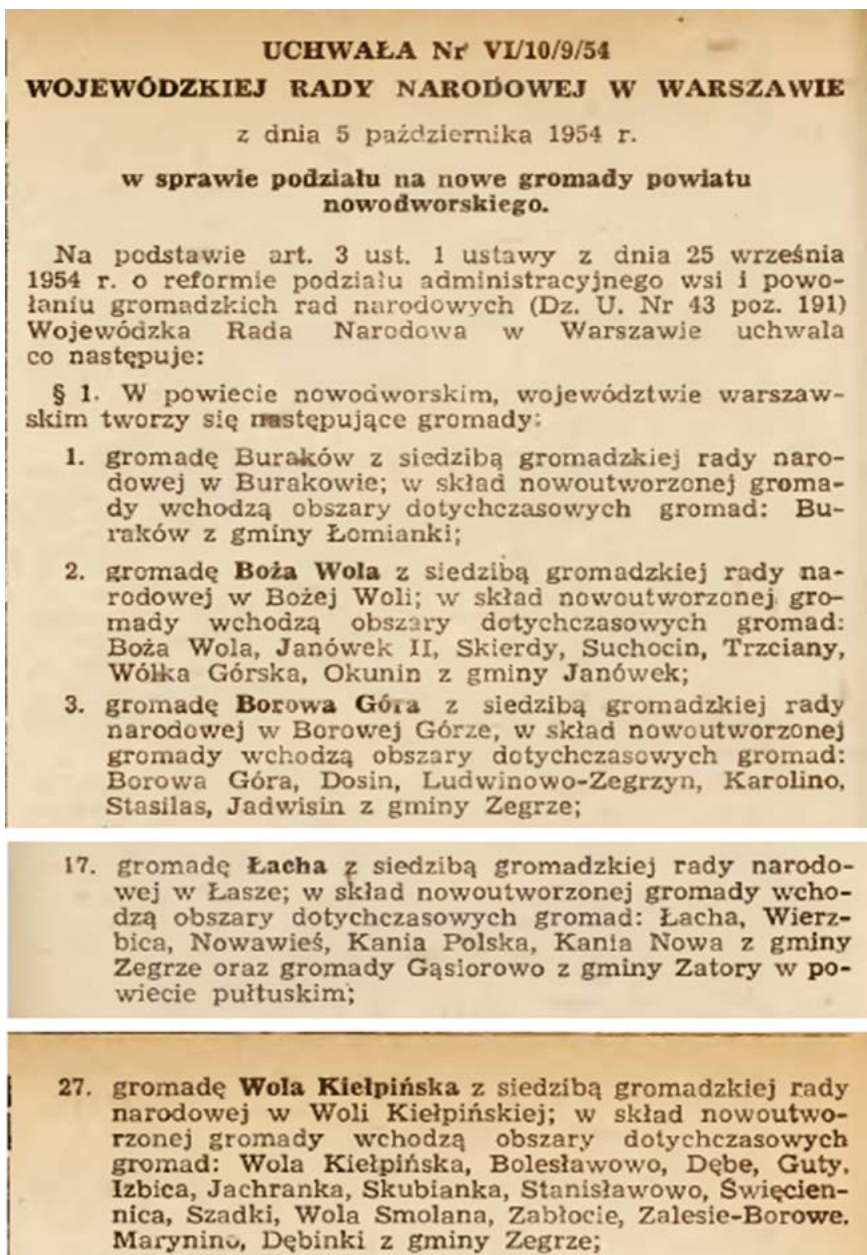
¹¹ Skorowidz miejscowości..., s. 140.

¹² Ibidem, s. 140.

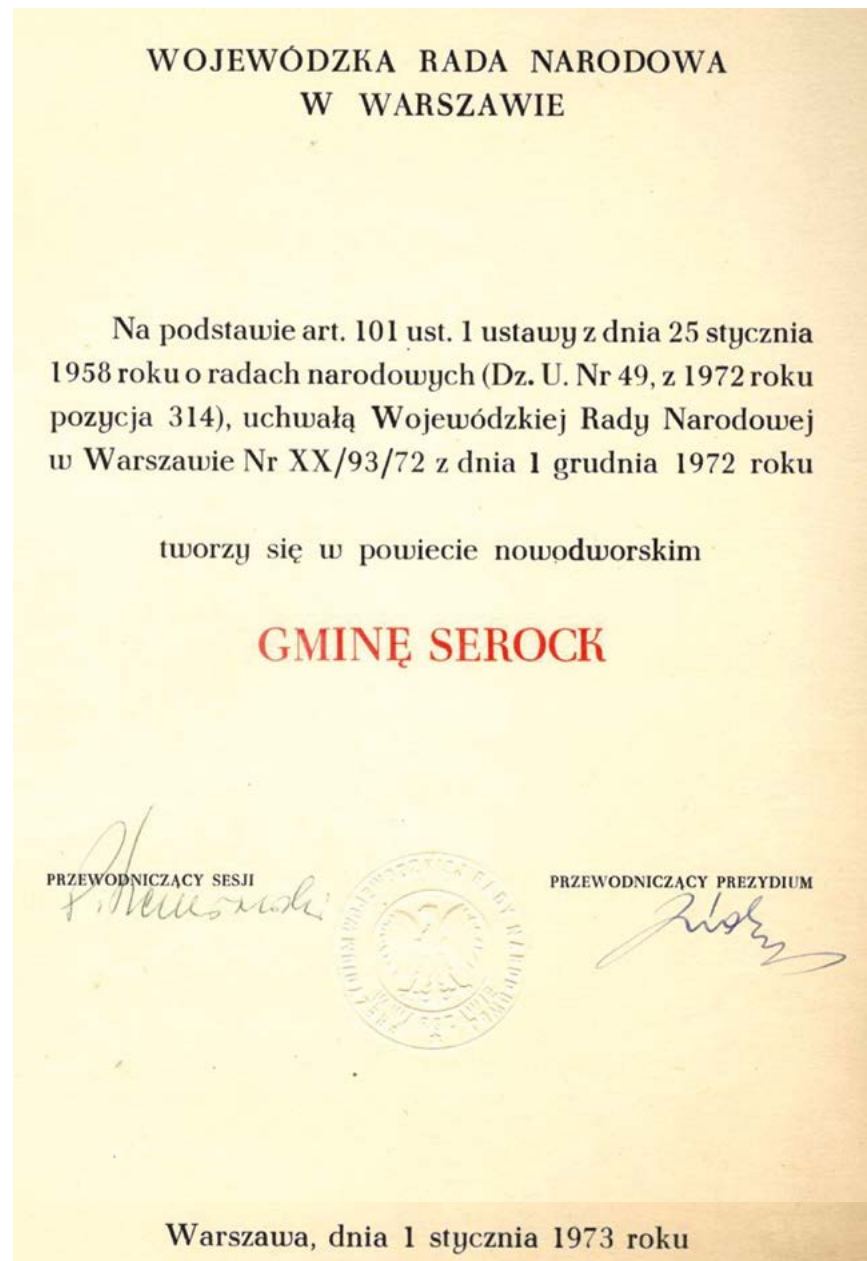
¹³ Wykaz gromad Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej: według stanu na z dnia 1 VII 1952 r., Warszawa 1952, s. 20.

¹⁴ E. Sokalska, Przemiany strukturalne władz lokalnych w Polsce w II połowie XX wieku, w: „Zeszyty Prawnicze UKSW”, t. 11 nr 3, 2011, s. 314.

w Polsce reforma administracyjna z 1975 roku znosiła całkowicie powiaty. Wtedy też miasto oraz gmina Serock znalazły się w województwie stołecznym warszawskim¹⁵.

¹⁵ Dz. U. 1975, nr 17, poz. 92; Dz. U. 1975, nr 16, poz. 91.

Fragmenty z Dziennika Urzędowego WRN z uchwałą o podziale dotychczasowej gminy Zegrze na trzy gromady: Borowa Góra, Łacha i Wola Kiełpińska (DU WRN w Warszawie, nr 11, 1 grudnia 1954 r.) oraz pismo o utworzeniu Gminy Serock w 1973 r. (zbiory IPiTR w Serocku)

Struktura władz

W tej części należałoby najpierw wyjaśnić powód i rolę Rad Narodowych, które pojawiły się w Polsce, także w Serocku, po wojnie. Rady Narodowe zostały stworzone na wzór sowieckich rad robotniczych, żołnierskich czy chłopskich¹⁶. Były one organami władzy państwowej i nadzoru administracyjnego¹⁷, często mylonym z samorządem. Powodem tego był Dekret PKWN z 23 listopada 1944 r. o organizacji i zakresie działania samorządu terytorialnego, który określał: *Samorząd terytorialny reprezentowany jest przez terenową radę narodową...*¹⁸.

Rady Narodowe były organami uchwałodawczymi z szerokimi kompetencjami, takimi jak: ustalanie budżetu, kontrolowanie organów wykonawczych czy prawo do zaciągania pożyczek¹⁹. Zepchnięte do ról organów wykonawczych były zaś, w zależności od hierarchii, wydział lub zarząd. Dla Miejskiej Rady Narodowej w Serocku był to Zarząd Miejski²⁰ z burmistrzem na czele²¹.

Powodem istnienia obok siebie Rad Narodowych oraz samorządu terytorialnego w formie zarządów/wydziałów było uznanie przez komunistów legalności konstytucji marcowej z 1921 roku, która zakładała dualizm administracyjny i istnienie samorządu terytorialnego. Ponadto obawiano się przeprowadzenia szybkich i drastycznych reform²².

W Serocku władza ukształtowała się na początku lutego 1945 roku. Siedziba Zarządu Miejskiego znajdowała się w Serocku, notabene w tym samym budynku swą siedzibę miał Zarząd Gminy Zegrze²³. W ciągu blisko

¹⁶ W. Kozyra, *Ustrój administracji państwowej w Polsce w latach 1944-1950*, w: „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. LXIII 2011, s. 171.

¹⁷ Ibidem, s. 181.

¹⁸ Dz. U. 1944, nr 14, poz. 74.

¹⁹ W. Kozyra, op. cit., s. 173, 182-183; G. Dutkiewicz, *Dzieje samorządu terytorialnego w Polsce po II wojnie światowej*, w: „Colloquium”, t. 2, 2010, s. 196.

²⁰ Do obowiązków Zarządu Miejskiego należała m.in. ewidencja ludności, administracja miejska, wykonywanie uchwał Miejskiej Rady Narodowej czy obsługa Kasy Miejskiej, zob. *Akta miasta Serocka 1945 – 1950 /1953/*, w: „Inwentarze Archiwalne”, t. 91, opr. M. Olikowska, Nowy Dwór Mazowiecki 1980, s. 4-5.

²¹ W. Kozyra, op. cit., s. 188; G. Dutkiewicz, op. cit., s. 196; APW O/Pułtusk, sygn. 79/32/0/1/21. Organem wykonawczym na stopniu wojewódzkim był Wydział Wojewódzki, na stopniu powiatowym Wydział Powiatowy a na najniższym zaś Zarząd Miejski bądź Gminny, zob. W. Kozyra, op. cit., s. 188.

²² G. Dutkiewicz, op. cit., s. 195.

²³ APW O/Pułtusk, sygn. 79/31/0/1/62.

6 lat stanowisko burmistrza piastowały cztery osoby: Bolesław Latało, Stanisław Stasikiewicz, Włodzimierz Korsak oraz Jan Samson²⁴.

Burmistrza wybierała Miejska Rada Narodowa, przy czym wybór ten musiał zatwierdzić starosta, a później wojewoda²⁵. Prócz tego MRN uchwałała pobory (pensje) dla pracowników Zarządu. W październiku 1947 roku podjęła decyzję, że podstawowe uposażenie burmistrza oraz sekretarza wynosić będzie 2 tys. 800 złotych, zastępcy sekretarza – 2 tys. 600 zł, a innych urzędników, m. in. referenta wojskowego i urzędu stanu cywilnego – 2 tys. 400 zł. Najmniejszą wypłatę miał woźny, bo tylko 2 tys. 200 zł. Ponadto każdemu przysługiwał dodatek rodzinny w wysokości 200 zł miesięcznie na każdego członka rodziny, a burmistrzowi, sekretarzowi i jego zastępcy jeszcze dodatek funkcyjny (300 zł)²⁶.

Podpis burmistrza m. Serocka Bolesława Latały oraz pieczęć Zarządu Miejskiego (APW O/Grodzisk Maz., sygn. 73/465/0/143)

Jeśli zaś chodzi o przynależność partyjną członków MRN to przez cały okres do 1950 roku większość należała do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR). W roku 1949 było to 14 osób. Oprócz tej partii w MRN

²⁴ *Akta miasta...*, s. 4.

²⁵ *Akta miasta...*, s. 4; APW O/Pułtusk, sygn. 79/32/0/3/112; APW O/Grodzisk Maz., sygn. 73/465/0/1/24.

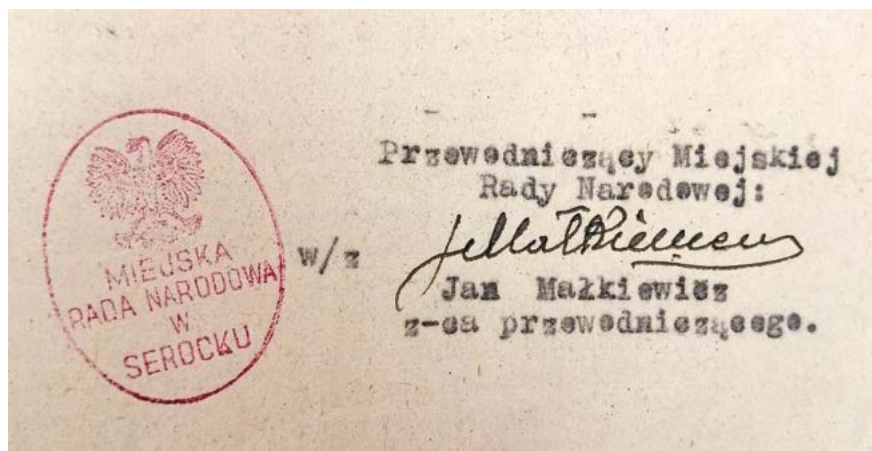
²⁶ APW O/Pułtusk, sygn. 79/32/0/3/112.

zasiadały 2 osoby ze Stronnictwa Ludowego (SL) oraz bezpartyjne. W składzie 5-cio osobowego Prezydium MRN cztery osoby były przedstawicielami PZPR, a jedna z SL²⁷.

Dotychczasowa Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski z dniem 20 marca 1950 roku przestały działać. Stało się to wskutek wejścia w życie ustawy o terenowych organach jednolitej władzy państwowej, która rozszerzała kompetencje Rad Narodowych, a znosiła organy wykonawcze²⁸.

W latach 1950-1973 skład osobowy Miejskiej Rady Narodowej w Serocku zwiększał się z początkowej ilości 18 radnych do 30 (już od 1969 roku). Uchwały mogły być podejmowane wyłącznie w obecności co najmniej połowy ogólnej liczby członków²⁹.

W celu zacieśniania więzi między mieszkańcami a władzą w 1952 roku MRN powołała Komitety Blokowe, za które odpowiadali radni. Ich zadaniem było utrzymywanie kontaktów na linii obywatele – Prezydium, dbanie o czystość posesji czy wykonywanie czynów społecznych³⁰.

Pieczęć MRN w Serocku wraz z podpisem z-cy przewodniczącego
(APW O/Grodzisk Maz., sygn. 73/465/0/-/27)

²⁷ APW O/Grodzisk Maz., sygn. 73/465/0/-/27; Akta miasta..., s. 4.

²⁸ W. Kozyra, op. cit., s. 189-190; Akta miasta..., s. 4.

²⁹ Miejska Rada Narodowa i Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Serocku 1951 – 1973, w: „Inwentarze Archiwalne”, t. 22, opr. M. Olikowska, Nowy Dwór Mazowiecki 1992, s. 7; APW O/Grodzisk Maz., sygn. 73/452/0/-/11.

³⁰ Miejska Rada..., s. 7.

Kiedy 1 stycznia 1973 roku przywrócono w Polsce gminy, zlikwidowane w 1954 na rzecz gromad³¹, Miejska Rada Narodowa m. Serocka zakończyła działalność, a w jej miejsce powołano połączoną Miejsko-Gminną Radę Narodową oraz Naczelnika, i podlegający mu Urząd Miasta i Gminy³².

O tym, że istniał podział pomiędzy gromadą (później gminą) a samym miastem Serock świadczą dane zawarte w Alfabetycznym wykazie miast, osiedli i gromad z roku 1966 oraz 1967³³.

Naczelnik stał się jednoosobowym organem wykonawczym, a rada narodowa ponownie jedynie organem uchwałodawczym z kompetencjami ustalania budżetu, kontroli podległych jej jednostek czy rozwojem kultury i oświaty. Do zadań Naczelnika należało nadzorowanie realizacji działań państwowych oraz zadań podejmowanych przez M-GRN. Ponadto otrzymał on odebraną radom narodowym funkcję terenowego organu administracji państwowej. W tym okresie Naczelnikami Miasta i Gminy Serock byli m.in. Paweł Pieńkowski czy Jan Aust³⁴.

Przemiana ustrojowa, która nastąpiła po wyborach z 4 czerwca 1989 r., w bardzo istotny sposób wpłynęła również na Serock. Przełomem było powołanie samorządu terytorialnego, który został zniesiony przez komunistów w 1950 roku i zastąpiony radami narodowymi. 27 maja 1990 r. odbyły pierwsze wolne wybory do rad gmin i miast. Powstała Rada Miejska w Serocku, która na burmistrza Miasta i Gminy Serock wybrała Sylwestra Sokolnickiego.

³¹ E. Sokalska, op. cit., s. 314.

³² Miejska Rada..., s. 12; E. Sokalska, op. cit., s. 314; DU WRN w Warszawie, Nr 20, Warszawa 12.12.1972 r.

³³ Alfabetyczny wykaz miast, osiedli i gromad. Stan z dnia 1. I 1966 r., GUS Biuro Spisów, Warszawa 1966; Alfabetyczny wykaz miast, osiedli i gromad. Stan z dnia 1. I 1967 r., GUS BS, Warszawa 1967.

³⁴ E. Sokalska, op. cit., s. 314-315; D. Magier, Organizacja urzędu gminy późnego PRL (1973-1989) w okresie zwykłym i na wypadek wojny. Studium porównawcze, w: „Dzieje biurokracji na ziemiach polskich”, t. II, Radzyń Podlaski 2008, s. 382-383; APW O/Grodzisk Maz., sygn. 73/775/0/-/18; APW O/DOIIP Milanówek, sygn. 72/3398/0/2/1358.

Działalność władz Serocka w świetle wybranych dokumentów

Protokół nr 14 posiedzenia Zarządu Miejskiego odbytego w lokalu Zarządu Miejskiego w Serocku w dniu 12 grudnia 1947 r.

Wyciąg z protokołu nr 5 zebrania Miejskiej Rady Narodowej miasta Serocka w dniu 24 czerwca 1946 roku

Pismo burmistrza m. Serocka B. Latały do Wydziału Powiatowego w Pułtusku z dnia 12 lutego 1947 roku

Wyciąg z protokołu nr 9 zebrania Gminnej Rady Narodowej Gminy Zegrze w dniu 3 czerwca 1947 r.

Podanie Gromady Borowa Góra, Protokół zebrania gromadzkiego Gromady Jadwisin-wieś, Protokół zebrania walnego Gromady Jadwisin, Protokół posiedzenia gromady Stasilas

Z dokumentów wyłania się wyraźny konflikt pomiędzy Zarządem Miejskim a Zarządem Gminy Zegrze. Czasem spór dotyczył spraw błahych, czasem poważnych.

Podczas posiedzenia ZM 12 grudnia 1947 roku poruszono kwestię wolnego pomieszczenia na opał w budynku przynależnym do siedziby obu zarządów. Owe pomieszczenie było nieużytkowane przez ZG lecz interwencje w tej sprawie u Ob. wójta nie odnoszą żadnego skutku³⁵.

Spór o pomieszczenie był sprawą drobną w porównaniu ze sporem terytorialnym. Z racji wielkich zniszczeń wojennych i deficytu sięgającego aż 50% Miejska Rada Narodowa postanowiła przyłączyć do miasta Serock gromadę „wieś dworska i włościańska” Jadwisin, wieś Borowa Góra, wieś Stasi Las oraz wieś Zegrze Płn. (Zegrze) z gminy Zegrze. ZM oraz burmistrz Bolesław Latały argumentował tę decyzję twierdząc, że zrównoważy to budżet miasta, zaspokoi kulturalne i gospodarcze potrzeby mieszkańców, a nad brzegiem Narwi powstanie baza letniskowa dla turystów³⁶.

Uchwała podjęta w tej sprawie przez MRN spotkała się z ostrą krytyką ze strony wyżej wymienionych gromad oraz całej gminy Zegrze. Radni Gminnej Rady Narodowej z wójtem Czesławem Smiecińskim na czele ustalili, że: (...) wszyscy mieszkańcy tychże osiedli są temu projektowi przeciwni, wywodząc, że po przejściu nawały, kiedy wszystkie osiedla z terenu gminy

³⁵ APW O/Pułtusk, sygn. 79/32/0/3/112.

³⁶ APW O/Pułtusk, sygn. 79/32/0/2/59.

zniknęły z powierzchni ziemi, a miasto Serock tylko w 60% doznało uszkodzeń, to osiedla gminy do obecnego czasu wyczynem własnej pracy fizycznej i społecznej potrafiło podnieść stan swego istnienia do około 30% i z każdym dniem dźwiga swoje ciężary na coraz lepsze, wówczas kiedy miasto Serock nie tylko wykazuje poprawę gospodarki, lecz coraz bardziej grzęźnie w nieład gospodarczy. Skutkiem prowadzenia złej gospodarki miasta Serocka, rolnicy z terenu gminy Zegrze posiadający grunt na terenie miasta Serocka zwrócili się do miejscowych Władz z prośbą o wyłączenie ich gruntów i włączenie do terenu gminy Zegrze, gdyż są nierównomiernie traktowani z gospodarzami m. Serocka, którzy są uprzywilejowani na rzecz świadczeń miasta³⁷.

Pismo z Wydziału Powiatowego w Pułtusku do Zarządu Miasta Serock z dnia 22 października 1949 r.

Protokół nr 6 nadzwyczajnego posiedzenia Zarządu Miejskiego, które odbyło się 21 maja 1948 roku w lokalu Zarządu Miejskiego w Serocku

Pomimo tego jak Zarząd Miejski i MRN w początkowych latach istnienia Polski Ludowej zostały przedstawione, to możemy znaleźć kilka pozytywnych działań na rzecz obywateli miasta. Są to między innymi założenie ze środków Państwowego Funduszu Inwestycyjnego Ministerstwa Oświaty Miejskiej Biblioteki Publicznej w Serocku wyposażonej w ponad 500 tomów³⁸ oraz podjęte starania w celu zelektryfikowania miasta mimo braków wystarczających funduszy ZM³⁹.

Notatka od Inspektora Samorządu Gminnego do Starosty Powiatowego w Pułtusku z dnia 2 stycznia 1948 r.

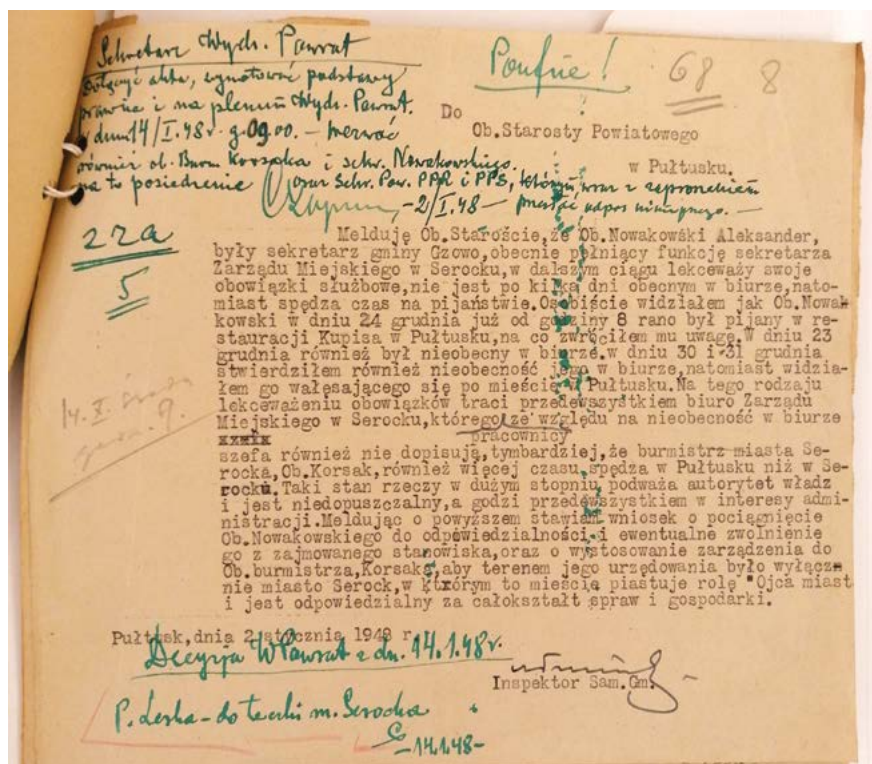
Interesującym dokumentem z tego okresu jest donos od Inspektora Samorządu Gminnego Mariana Trzcinińskiego do starosty pułtuskiego z dnia 2 stycznia 1948 roku. Pisał w nim, że sekretarz ZM zamiast pracować pije, nie pojawia się w biurze, a przebywa głównie w Pułtusku. Ta ostatnia uwa-

³⁷ APW O/Pułtusk, sygn. 79/32/0/2/65.

³⁸ APW O/Grodzisk Maz., sygn. 73/465/0/-/27.

³⁹ APW O/Pułtusk, sygn., 79/32/0/3/112.

ga skierowana jest także do burmistrza miasta Włodzimierza Korsaka. Wobec powyższego inspektor zaleca: Meldując o powyższym stawiam wniosek o pociągnięcie Ob. Nowakowskiego [Sekretarza ZM] do odpowiedzialności i ewentualne zwolnienie go z zajmowanego stanowiska, oraz o wystosowanie zarządzenia do Ob. burmistrza Korsaka, aby terenem jego urzędowania było wyłącznie miasto Serock, w którym to mieście piastuje rolę „Ojca miasta” i jest odpowiedzialny za całokształt spraw i gospodarki⁴⁰.

Donos z dnia 2 stycznia 1948 roku od Inspektora Samorządu Gminnego do Starosty Pułtuskiego na sekretarza Zarządu Miejskiego i burmistrza Serocka Włodzimierza Korsaka (APW O/Pułtusk, sygn. 79/31/0/1/56)

⁴⁰ APW O/Pułtusk, sygn. 79/31/0/1/56.

Protokół nr 8/52 posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej z dnia 28. sierpnia 1952 roku, które odbyło się w lokalu Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Serocku

W 1952 r. MRN skupiała się na możliwej pomocy w odbudowie stolicy oraz ściąganiu podatku gruntowego. Jeden z apeli w sprawie odbudowy Warszawy przedstawiono na posiedzeniu MRN 28 sierpnia, Przewodnicząca RN Stefania Olbryś poprosiła, aby wszyscy rolnicy dokonali świadczeń, a także by ze (...) wszystkich stronnictw społeczno-politycznych w miesiącu wrześniu starali się wykonać swe zobowiązania na rzecz odbudowy Warszawy⁴¹.

Protokół nr 9/52 posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej z dnia 22. września 1952 roku, które odbyło się w lokalu Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Serocku

Innym istotnym tematem obrad było ściąganie podatku gruntowego, a w szczególności problemy z jego egzekwowaniem: (...) za realizacją należności dociąga zaledwie 50% co jest bezwzględnie niewystarczające, ponieważ jest już miesiąc wrzesień, w którym plan realizacji winien być realizowany w 90-ciu %. (...) pracowników Prezydium zobowiązano do wykonania wykazów stanu zaległości poszczególnych podatników, by można było uchwycić jaką ilość dany podatnik ma jeszcze do zrealizowania. Akcji tej postanowiono dokonać w najbliższy dzień świąteczny, by była możliwość zastać każdego z podatników w domu⁴².

Sprawozdanie opisowe z wykonania wydatków na dzień 30 czerwca 1969 roku

W owym sprawozdaniu opisowym możemy przeczytać, że z Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej otrzymano środki (ze Społecznego Funduszu Budowy Szkół i Internatów) na rzecz gruntowego remontu i wyposażenia szkoły podstawowej oraz zasadniczej szkoły rolniczej w wysokości 1 mln 816 tys. złotych. Po za tym na rok 1969 przeznaczono 5 tysięcy złotych na opiekę nad grobami wojennymi, lecz w I półroczu nie wykorzysta-

⁴¹ APW O/Grodzisk Maz., sygn. 73/465/0/-132.

⁴² APW O/Grodzisk Maz., sygn. 73/465/0/-132.

no środków, gdyż: Wykonania nie ma żadnego. Jest to niewłaściwe. Należałoby opiekować się grobami przez cały rok, a nie tylko na dzień 1 listopada⁴³.

Protokół posiedzenia Prezydium Miejsko-Gminnej Rady Narodowej w Serocku z dnia 5 lutego 1980 roku

Na początku lat 80. Miejsko-Gmina Rada Narodowa zajmowała się kwestią reformy oświaty, a także pojawiały się głosy o modernizacji budynków wokół rynku. W tym pierwszym przypadku dyskutowano nad reformą oświatową wprowadzającą szkołę 10-letnią, a także w przypadku Miasta i Gminy Serock likwidacją filii, które zamierzano zagospodarować między innymi na ośrodki wypoczynkowe dla nauczycieli. Działalność władz w zakresie oświaty pochwaliła nawet kierownik Biura Reformy Kuratorium Oświaty i Wychowania Z. Rojewska stwierdziła, iż na terenie miasta i gminy jest duże zainteresowanie miejscowych władz problemem oświaty, wyniki i osiągnięcia w tej dziedzinie są widoczne. Likwidacja punktów filialnych [Gąsiorowo, Nowa Wieś, Zabłocie, Stanisławowo Zegrzyńskie, Dębe, Sku-

Aktualny stan oświaty w mieście - gminie Serock
rok szkolny 1979/80

Obecny stopień organizacyjny szkół:

Lp.	Szkoła	Klasy	Ilość uczniów	Ilość oddziałów	Uwagi
1.	Zbiorcza Szkoła Gminna w Serocku	I - VIII	445	16	Budynek zbudowany w 1926 r., zmodernizowany w 1970 r. Stan techn. dobry, dwa piątro. Jest c.o. i wod.-kan. W latach 1981-85 zaplanowane do budowy 12 izb lekcyjnych.
2.	Szkoła Podstawowa w Jadwisinie	I - VIII	143	8	Budynek zbudowany w 1952 r., stan techniczny dobry. Jest c.o. i wod.-kan.
3.	Szkoła Podstawowa w Zegrze	I - VIII	268	10	Budynek zbudowany w 1952 r., stan techniczny dobry. Jest c.o. i wod.-kan.
4.	Szkoła Podstawowa w Woli Kiełpińskiej	I - VIII	276	10	Budynek zbudowany w 1959 r., aktualnie zmodernizowany, zakończenie modernizacji wraz z pobudowaniem sali gimnazjalnej i urządzeniem stożeczni przewiduje się w 1981 r. Jest c.o. i wod.-kan.
5.	Zespół Szkół Rolniczych w Serocku	Wydział dzienny Zas. Szk. Roln. Zas. Szk. Roln. 3 let. Technikum Mech. Roln. Wydz. nocny 3 let. Technikum Mech. Roln. 3 let. Technikum Mech. Roln. 3 let. j.w. 3 let. j.w.	146 66 69 111 211 72 31 82 25	kl. I i II kl. I i II kl. I, II i III 6 sem. V gr. A i B Semestr V = gr. A i B Semestr I	Budynek stary, zmodernizowany w 1969 r. Jest c.o. i wod.-kan. Planowane dalsze rozbudowa w latach 1981 - 1985.

Stan oświaty w mieście-gminie Serock przed reformą

⁴³ APW O/Grodzisk Maz., sygn. 73/452/0/-11.

do 1990 r. przy użyciu realizacji szkoły dziesięcioletniej w mieście - gminie Serock

Nazwa miejscowości, dokładny adres szkoły	Liczba uczniów w szkole	Liczba oddziałów	Klasy I-X I-VIII I-VI	Liczba uczniów, objętych programem I. okresu i obywateli	Objętość w km/czas	Liczba ucz. objętych programem 3 lat. Ucz. przeliczeni do kl. wyższych	Nazwa miejscowości nr szkoły	Aktualny stan bazy lokalowej				Potrzeby w zakresie bazy lokalowej							
								Liczba pomieszczeń do 1950 r.	Salon gimnast. wyster	Clag system. 11-12	Gabinet lekarski	Ważności dla nauczycieli	Ważności dla nauczycieli	Ważności dla nauczycieli	Ważności dla nauczycieli				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Serock ul. Pałucka 8	770	25	I-X	360	4 km	-	Jadwisin Zegrze			12-24									
Jadwisin	75	3	I-III	-	2-3 km	-	Serock	8	120m ²	100	1	4							
Zegrze	300	12	I-VIII	30	2-3 km	-	Serock	14	120m ²	100	1								
Wola Kiełpińska	295	12	I-VIII	80	2 km	10	Serock	9	280m ²	60	1	4							

i zakładany stan po reformie w 1990 r. (APW O/Grodzisk Maz., sygn. 73/775/0/-18)

bianka - punkty mało liczne, kartowate] jest dużym osiągnięciem Dyrekcji Zbiorczej Szkoły Gminnej w Serocku [dyrektor Mirosław Jaroński]. Sprawa dowożenia dzieci wiąże się z modernizacją dróg. Ośrodków wypoczynku letniego dla nauczycieli jest na terenie kraju bardzo mało, należy więc dbać o to, aby ośrodek w Jadwisinie był wykorzystywany racjonalnie przez cały rok⁴⁴.

Protokół posiedzenia Prezydium Miejsko-Gminnej Rady Narodowej w Serocku z dnia 22 września 1981 roku

Na innym posiedzeniu Prezydium RN (jesień 1981 roku) poruszono zadanie odnowy wyglądu budynków wokół rynku. Według planu zamierzano rozebrać stare i zniszczone budynki, a miejsce zagospodarować budownictwem jednorodzinny. Jednakże do rozebrania budynków potrzebna była zgoda konserwatora. Jak można wyczytać z protokołu sprawa rynku ciągnęła się długo, gdyż jak zauważa Zygmunt Wiśniewski (członek Prezydium): Jeżeli chodzi o sprawy Rynku, to należy sprawę załatwić jak najszybciej, gdyż ciągnie się to już od 30 lat, a wygląd estetyczny jest odstrasający⁴⁵.

⁴⁴ APW O/Grodzisk Maz., sygn. 73/775/0/-18.

⁴⁵ Ibidem

Protokół posiedzenia aktywu gminnego miasta i gminy Serock z dnia 18 grudnia 1981 roku

Wprowadzony w grudniu 1981 roku stan wojenny i jego skutki były także tematem rozmów Prezydium M-GRN. Już 18 grudnia na posiedzeniu zadawano pytania o zaopatrzenie w sklepach. Zebrani otrzymali odpowiedzi, że: (...) będzie wystarczająca ilość mięsa wołowego i wędliny, natomiast brak mięsa wieprzowego, w sklepie z napojami alkoholowymi będzie sprzedaż przedłużona do godz. 20.00 od 19.12.81 r. Zaopatrzenie w ryby będzie dobre, gdyż już zamówienia są złożone, nie będzie sprzedaży przez Zakłady Pracy (...) Z chlebem kłopotów nie ma, mąki jest pod dostatkiem⁴⁶.

Protokół z kontroli NIK z dnia 6 marca 1985 roku

Protokół zdawczo-odbiorczy z 28 stycznia 1982 roku

Pismo do Naczelnika UMiG od Dyrektora Delegatury NIK

w Warszawie z dnia 30 marca 1985 roku

Narada pokontrolna w UMiG w Serocku z dnia 17 maja 1986 roku

Protokół spotkania, które odbyło się 7 kwietnia 1986 roku we wsi

Stanisławowo Zegrzyńskie Oświadczenie mieszkańców

Stanisławowa Zegrzyńskiego z dnia 29 kwietnia 1986 roku

Pismo Dyrektora Delegatury NIK w Warszawie

do p.o. Prezydenta m.st. Warszawy z dnia 16 czerwca 1986 roku

Uchwała M-GRN Nr 55/XI/86 z dnia 26 czerwca 1986 roku

W II połowie lat 80. w Serocku Najwyższa Izba Kontroli przeprowadziła dwie kontrole, jedną w pierwszym kwartale 1985 r., następną rok później – od kwietnia 1985 r. do kwietnia 1987 r. Jedną z badanych kwestii było wydzierżawienie i spór pomiędzy mieszkańcami a naczelnikiem Urzędu Miasta i Gminy w Serocku o budynki i teren dawnej filii szkolnej w Stanisławowie.

Powód konfliktu możemy znaleźć w piśmie dyrektora Delegatury NIK w Warszawie do p.o. prezydenta m. st. Warszawy z 16 czerwca 1986 r.: *Niezależne od tego, że działanie w tej sprawie podjęto dopiero na interwencję Wydziału Kontroli Urzędu Miasta Stołecznego Warszawy, to zweryfikowano umowę tylko pod względem zastosowania prawidłowych stawek za wynaj-*

⁴⁶ Ibidem

jem pomieszczeń użytkowych, pominięto natomiast ustalenie opłat za dzierżawę terenu. Zwraca przy tym uwagę okoliczność, że umowę taką zawarto w warunkach sprzeciwu mieszkańców wsi, którzy nie godzili się na przekazanie tego terenu na działalność rzemieślniczą⁴⁷.

Ową działalnością gospodarczą było wydzierżawienie budynków i terenu rzemieślnikowi na cele produkcji deficytowych materiałów budowlanych. Zaznaczyć należy, że od czasu przekazania (28 stycznia 1982 r.) do czasu podpisania umowy z rzemieślnikiem (2 stycznia 1984 r.) obiekty te niszczały, a mieszkańcy użytkowali jedynie świetlicę. Dopiero po pojawieniu się rzemieślnika mieszkańcy przedstawili swoje koncepcje na zagospodarowanie budynków.

Dyskusje między stronami trwały do grudnia 1984 roku, kiedy to myślano, że spór został zażegnany. Lokalne organizacje jak Koło Gospodyń Wiejskich i Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej uznały Ochotniczą Straż Pożarną za gospodarza świetlicy oraz części mieszkalnej budynków, a umowa najmu została podpisana 27 grudnia 1984 roku. Dodatkowo garaż znajdujący się w budynku wynajmowanym przez rzemieślnika został, w myśl umowy między nim a naczelnikiem, bezpłatnie udostępniony Straży Pożarnej. Jak można wyczytać z pisma do naczelnika UMiG od dyrektora Delegatury NIK w Warszawie z dnia 30 marca 1985 r.: (...) przekazanie obiektów rzemieślnikowi nie umniejszyło możliwości mieszkańców wsi Stanisławowo w korzystaniu z dawnej świetlicy szkolnej, a w grudniu 1984 r. dodatkowe pomieszczenia zostały przekazane mieszkańcom wsi na cele społeczne...⁴⁸

Konflikt jednak trwał dalej. Jeden z wniosków ogłoszonych na naradzie pokontrolnej w UMiG w dniu 17 maja 1986 r. mówił: *spowodować działania zmierzające do definitywnego zakończenia sporu z mieszkańcami wsi Stanisławowo – Zegrz.*⁴⁹ Tym działaniem miało być porozumienie podjęte na spotkaniu 7 kwietnia 1986 roku w Stanisławowie Zegrzyńskim.: *Urząd MiG Serock zobowiązuje się uwzględnić w aneksie do umowy dzierżawy powiększenie terenu dla OSP Stanisławowo Zegrz. (...) Jednocześnie Urząd MiG Serock, w nowym brzmieniu aneksu do umowy najmu z rzemieślnikiem,*

⁴⁷ APW O/DOiP Milanówek, sygn. 72/3398/0/3/1632.

⁴⁸ APW O/DOiP Milanówek, sygn. 72/3398/0/2/1358.

⁴⁹ APW O/DOiP Milanówek, sygn. 72/3398/0/3/1632.

uwzględni drogę konieczną dla dojazdu strażackiego wozu bojowego⁵⁰. Jednakże mieszkańcy nie uznali tej decyzji i w oświadczeniu z 29 kwietnia tego samego roku napisali: *Mieszkańcy wsi Stanisławowo nie uznają spotkania odbytego dnia 1986.04.07 wsi Stanisławowo oraz ustaleń na nim podjętych z przedstawicielami MGRN w Serocku i Naczelnikiem MiG Serock. (...) 12 osób biorących udział w spotkaniu nie mogło decydować za całą wieś⁵¹. Ostateczne zakończenie nastąpiło wraz z uchwaleniem przez Miejsko-Gminną Radę Narodową Uchwały nr 55/XI/86 z dnia 26 czerwca 1986 r. o treści: *Uznać za prawidłowe działanie (...) w sprawie wydzierżawienia i najmu, stanowiącej własność Skarbu Państwa nieruchomości po byłej szkole w Stanisławowie Zegrzyńskim, zarówno mieszkańcom wsi jak i rzemieślnikowi na cele produkcji deficytowych materiałów budowlanych (...) Rada Narodowa wyraża ubolewanie z powodu nie podpisania dotychczas umowy dzierżawczej przez mieszkańców wsi Stanisławowo Zegrzyńskie i użytkownika przez nich nieruchomości bez prawnego zabezpieczenia majątkowych interesów Skarbu Państwa⁵².**

Zdaję sobie sprawę, że zaprezentowane dokumenty nie dają pełnego obrazu działalności władz Serocka w latach 1945-1990, ale nie taki był mój cel. Chciałem przedstawić, jak przez lata tzw. Polski Ludowej zmieniały się problemy, przed którymi stawały władze miejskie (gminne), jak wyglądało życie codzienne mieszkańców i ich faktyczny wpływ na działalność władzy lokalnej.

W podsumowaniu pragnę podkreślić, że życie Serocka i gminy oraz działalność jego władz nie odbiegały w sposób znaczący od funkcjonowania innych podobnych małych miasteczek w czasach władzy komunistycznej. Dopiero wolne wybory do rad gmin i miast z 1990 roku dały początek budowie społeczeństwa obywatelskiego i większej kontroli władz przez mieszkańców.

⁵⁰ Ibidem

⁵¹ Ibidem

⁵² Ibidem

Restytucja samorządu terytorialnego w Serocku – szanse, problemy, wyzwania

Ustawą z dnia 20 marca 1950 roku zniesiono samorząd terytorialny, wprowadzając system jednolitych organów władzy państwowej. W warunkach terroru komunistycznego i „utrwalania władzy ludowej” wszelkie formy samodzielnej działalności bądź samodzielnego myślenia były brutalnie tłumione. Idea przywrócenia samorządu, a tym samym możliwości decydowania przez mieszkańców o sprawach bezpośrednio ich dotyczących, była zadaniem niezwykle trudnym. O konieczności przebudowy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w oparciu, między innymi, o sprawny samorząd dyskutowano w wielu środowiskach, zarówno naukowych jak i opozycyjnych.

Powiew wolności z Gdańska

Protesty społeczne z lipca 1980 roku i strajk w Stoczni Gdańskiej z sierpnia, który rozlał się na cały kraj, niósł w sobie także idee odrodzenia samorządu. To poczucie wolności płynące z Gdańska, zachęciło wiele środowisk do dyskusji na temat władzy na poziomie lokalnym. O ogromne znaczenie dla przyszłego procesu restytucji samorządu terytorialnego miało to, że temat samorządności lokalnej pojawił się podczas I-go Krajowego Zjazdu Delegatów Solidarności. W gdańskiej hali Oliwia od 5 września ponad ośmiuset delegatów dyskutowało o możliwych reformach państwa w ramach ustroju komunistycznego. W toku szerokiej dyskusji i rozmaitych postulatów pojawiła się też idea odbudowy samorządu jako władzy na poziomie gminnym. Co ważne ten postulat znalazł się w programowym dokumencie związku „Samorządna Rzeczpospolita” przyjętym na zakończenie Zjazdu w październiku 1980 r. W jednym z rozdziałów zapisano: *Społeczeństwo musi mieć możliwość przemawiania pełnym głosem, wyraża-*

nia różnorodności poglądów społecznych i politycznych; musi mieć możliwość organizowania się w taki sposób, który zapewnia wszystkim sprawiedliwy udział w materialnych i duchowych dobrach narodu. Dlatego dążymy do Polski samorządowej¹.

W kolejnej tezie programu „Solidarności” zapisano: *Samorządne prawo, organizacyjnie i majątkowo samorzady terytorialne muszą być rzeczywistą reprezentacją społeczności lokalnej*².

Proces myślenia o jakichkolwiek reformach państwa i współpracy w tym zakresie z władzami został brutalnie przerwany przez stan wojenny, który nie tylko zatrzymał toczącą się w wielu środowiskach dyskusję o samorządności lokalnej, ale też osłabił nadzieję na zmiany. Wojna wypowiedziana własnemu narodowi przez aparat partyjny i wojskowy w całej okazałości pokazała klęskę peerelowskiego systemu. Kolejne lata tylko pogłębiały ten proces. Fatalne nastroje społeczne, chroniczny brak towarów i perspektyw, wyzwały w znacznej części społeczeństwa złość i determinację do wymuszenia zmian. Potrzebę przekształceń, zwłaszcza politycznych, a także konieczność reform gospodarczych zaczęli dostrzegać już niemal wszyscy, także władze partyjne i rządowe³.

Zbliżająca się katastrofa gospodarcza i zapowiedź protestów społecznych, zmusiła władze komunistyczne do zwrotu ku opozycji. Stało się jasne, iż podejmowane przez władze partyjne kolejne próby reform gospodarczych nie przyniosą znaczącej poprawy. Konieczne były zmiany polityczne. To zapoczątkowało obrady Okrągłego Stołu i proces szerokich przemian społecznych i politycznych, których pierwszym efektem były wybory czerwcowe 1989 roku. Sejm PRL X kadencji zwany jest też kontraktowym, gdyż w wyniku uzgodnień 65% miejsc było zagwarantowane dla członków i sympatyków Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i jego satelitów – Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego i Stronnictwa Demokratycznego, zaś 35% miejsc zajęli posłowie wybrani w wolnych wyborach. Tylko wybory do Senatu były całkowicie wolne.

¹ Biuro Informacji Prasowej Komisji Krajowej NSZZ Solidarność, Gdańsk 1981.

² Biuro Informacji Prasowej Komisji Krajowej NSZZ Solidarność, Gdańsk 1981.

³ J. Regulski, *Samorząd III Rzeczypospolitej Koncepcje i realizacja*, Warszawa 2000.

Samorząd terytorialny jako element władzy publicznej

Po wyborach czerwcowych 1989 roku parlament przystąpił do prac nad głęboką przebudową społeczną i gospodarczą państwa – w tym nad reformą samorządową. Było to zagadnienie nowe, ale mocno akcentowane przynajmniej przez część obozu opozycyjnego. Inicjatywę nad tymi pracami przejął Senat RP pierwszej kadencji, który był jedyną izbą parlamentarną wybraną całkowicie w wolnych wyborach. W kwestii reformy samorządu terytorialnego prym wiedli senatorowie Jerzy Stępień i Jerzy Regulski – późniejszy Pełnomocnik Rządu do Spraw Reformy Samorządu Terytorialnego. Prace te wspierało wielu znanych ekspertów, wśród których należy wymienić między innymi Michała Kuleszę. To za ich sprawą już 29 lipca tego samego roku senat przyjął uchwałę o podjęciu inicjatywy ustawodawczej. W tym procesie tworzenia podstaw samorządności warto zwrócić uwagę na słowa pierwszego niekomunistycznego premiera Tadeusza Mazowieckiego, który w dniu 12 września 1989 roku w swoim exposé sejmowym zadeklarował: *Rząd będzie intensywnie działał z sejmem i senatem w pracach nad stworzeniem prawnych i materialnych warunków uformowania samorządu terytorialnego tak, aby w krótszym niż to przewidziane czasie doprowadzić do wyborów samorządowych*.

Zwiastunem tego, że samorząd będzie odgrywał ważną rolę w ustroju państwa, była też zmiana Konstytucji PRL z 29 grudnia 1989 roku (nastąpiła również modyfikacja nazwy państwa z Polska Rzeczpospolita Ludowa na Rzeczpospolita Polska), w której w artykule 5 znalazł się zapis, iż *Rzeczpospolita Polska gwarantuje udział samorządowi terytorialnemu w sprawowaniu władzy oraz swobodę działalności innych form samorządu*⁴.

Ostatecznie sejm uchwalił na początku 1990 roku kilkanaście ustaw, w tym ustawy dotyczące samorządu terytorialnego. Z punktu widzenia tego etapu tworzenia formalnych podstaw dla działania samorządu, zasadnicze znaczenie miała ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym (od stycznia 1999 r. ustawa o samorządzie gminnym), która przywracała samorząd na poziomie gmin, dawała im autonomię i zmieniała strukturę władzy publicznej w państwie.

⁴ Ustawa z 29 grudnia 1989 roku o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Michał Kulesza we „Wspólnocie” z 17 marca 1990 roku pisał: *Jest wreszcie. Ósmego marca 1990 r. Sejm RP przyjął po wielogodzinnej debacie ustawę o samorządzie terytorialnym i ordynację wyborczą, a wynikające stąd zmiany ustroju państwa umocnił nowelizacją Konstytucji*⁵.

*Powołując do życia samorząd terytorialny, państwo wyzbywa się istotnej części swoich uprawnień władczych dotyczących społeczności lokalnych - zauważył w swojej pracy habilitacyjnej po latach Stanisław Faliński*⁶.

Warto jednak w tym miejscu podkreślić, iż powrót samorządu do polskich miast i miasteczek wpisuje się w proces dążeń i marzeń wielu pokoleń Polaków o wolnej i suwerennej Ojczyźnie. Mimo wielu klęsk, przegranych bitew, nieudanych zrywów niepodległościowych w sercach rodaków przez wieki tliło się pragnienie wolności. Droga ku wolności pod sowieckim panowaniem była długa, okupiona życiem i cierpieniem wielu bezimiennych bohaterów. Odwaga robotników, siła narodu, wiara i wsparcie Wielkiego Rodaka św. Jana Pawła II tę wolność nam przyniosła.

Podjęte przez posłów RP decyzje miały znaczenie fundamentalne, albowiem tworzyły zupełnie nową strukturę władzy publicznej i łamały monopol polityczny władzy komunistycznej utrzymywany siłą i represjami. Przyjęte przez sejm rozwiązania sprawiły, iż samorząd stał się samodzielnym elementem władzy publicznej, wyposażonym we własny majątek, rozmaite źródła dochodów i władze pochodzące z wolnych wyborów.

Zgodnie z zapisami Europejskiej Karty Samorządu Lokalnego społeczność lokalna uzyskała prawo i zdolność do kierowania, i zarządzania swoimi sprawami⁷. Rozpoczął się długi i trudny proces odzyskiwania państwa, budowania jego struktur zgodnie z oczekiwaniami obywateli. Samorząd terytorialny stał się podstawą organizacji życia publicznego w gminie, zaś najważniejszym jej zadaniem było zaspakajanie, w miarę możliwości finansowych, zdefiniowanych potrzeb społeczności lokalnej.

⁵ M. Kulesza, *Budowanie samorządu: wybór tekstów ze „Wspólnoty” 1990-2007*, Warszawa 2008.

⁶ S. Faliński, *Warszawski Samorząd Terytorialny w latach 1990 – 2002. Geneza, ustrój, idee ustrojowe, aktywność*, Warszawa 2013.

⁷ *Szanse i bariery rozwoju samorządu terytorialnego – raport opracowany pod redakcją J. Regulskiego przy współpracy M. Wojdy i P. Modrzewskiego*, Instytut Diagnoz i Analiz Społecznych, Warszawa 2010.

Serock – początki samorządności

Szare domy, ulice, zabiegani ludzie to smutna rzeczywistość Polski końca lat 80. Mimo niepewnej przyszłości w tysiącach polskich miast i miasteczek rozpoczął się spontaniczny ruch ku wolności. Ta fala entuzjazmu i ogromna chęć zaangażowania się w proces dokonujących się zmian dotarła również do Serocka.

Już jako młodzi ludzie aktywnie uczestniczyliśmy w życiu swojego środowiska, czuliśmy płynący z wybrzeża powiew wolności. Biorąc udział w manifestacjach czy strajkach studenckich, nie sądziliśmy, że zmiany, które były naszym celem, nadejdą tak szybko. Mimo strachu, niepewności było w nas wiele radości, energii i wzajemnej życzliwości. Może mało kto wierzył w upadek komuny, ale czuło się potrzebę zmian. To zaangażowanie ludzi, mobilizacja wielu środowisk, ich pomysłowość były dla nas ogromną motywacją. W ten oto sposób skonsolidowała się w Serocku grupa osób, przeważnie młodych, która nadawała tym procesom ton i kierunek. Wraz z nimi powołaliśmy Komitet Obywatelski.

Nie wiedzieliśmy, co się wydarzy, jednak dojrzywała w nas świadomość, że musimy wziąć odpowiedzialność za naszą małą Ojczyznę. Był w nas entuzjazm połączony z niepewnością jutra, a także duma i przekonanie, że

Członkowie Komitetu Obywatelskiego „Solidarność” w Serocku
(arch. UMiG w Serocku)

uczestniczymy w „czymś wielkim”. Przyznam, że większość z nas nie miała takiej wyobraźni, aby przewidzieć, jak daleko zajdą zmiany. Każdy dzień, każda kolejna osoba, która nas wspierała, dodawała sił i mobilizowała. Rodziło się przekonanie, że to, co robimy, ma sens i znajduje wsparcie.

Początki były trudne, łączyła nas tylko idea, potrzeba zmian, potrzeba włączenia się w proces, który ogarniał kraj. Mozolnie budowaliśmy wzajemne zaufanie i nieformalne struktury. Mieliśmy swoje regularne spotkania, dzieliliśmy między siebie zadania, szukaliśmy wsparcia. I je otrzymywaliśmy. Warto podkreślić pomoc ze strony księży: Zdzisława Tucholskiego, proboszcza parafii w Serocku, który udostępnił na nasze potrzeby salki parafialne, i księdza Mieczysława Zdanowskiego, u którego w domu parafialnym w Woli Kiełpińskiej mieliśmy swoje spotkania, korzystaliśmy z Jego maszyny do pisania i telefonu. Był pierwszym recenzentem tego, co robimy.

27 maja 1990 roku odbyły się pierwsze w wolnej Polsce wybory do rad gmin, a 13 czerwca Rada Gminy powierzyła mi funkcję burmistrza. Nikt z nas nie zdawał sobie sprawy, jak ta samorządność ma wyglądać, ale mieliśmy w sobie wiele odwagi, zapału i motywacji do tworzenia czegoś nowego i wyjątkowego.

Zapoczątkowany proces restytucji samorządu uruchamiał potencjał lokalnej społeczności i poczucie obywateli, że mogą decydować w istotnych dla nich sprawach. Aktywność i kreatywność mieszkańców rozbudziła proces budowy świadomości obywatelskiej i współodpowiedzialności za „wspólne dobro”. Niemal wszyscy mieliśmy swoje dążenia i aspiracje, zmieniając nasze postawy z biernych na aktywne.

Gdy tworzy się coś nowego, zawsze pojawiają się problemy. My też je mieliśmy. Brak wystarczającej wiedzy i praktycznego rozumienia samorządności w połączeniu z brakiem wystarczających środków finansowych stanowił ogromne wyzwanie. Gmina pozbawiona była niemal wszelkiej infrastruktury technicznej, nie posiadała również własnych jednostek organizacyjnych do wykonywania powierzonych zadań. Te trzeba było dopiero powołać do życia. Mimo piętujących się problemów i spraw do rozstrzygnięcia była w nas ogromna determinacja. Niemal z dnia na dzień trzeba było podejmować trudne decyzje, wyznaczać zadania i rozstrzygać masę dylematów. Gdzieś w oddali widzieliśmy ogromną szansę na zmiany, ale rosły też zagrożenia. Z braku rzetelnej wiedzy dotyczącej źródeł finanso-

wania działalności samorządu podejmowanie kolejnych zobowiązań było ryzykowne. Jednak w obliczu dużych oczekiwań społecznych, złożonych deklaracji, to ryzyko trzeba było podejmować.

Wolność ma jednak swoją cenę. Wielu naszych mieszkańców, mimo oczywistych trudności, ale i też szans, było rozczarowanych i nie potrafiło się odnaleźć w nowej rzeczywistości. Stworzone zatem możliwości często były problemem, a problemy kolejnym dla nas wyzwaniem. Ogromnych trudności przysporzyła konieczność przekształceń własnościowych. Na terenie gminy znajdowało się wiele ośrodków wypoczynkowych, które przed zmianami demokratycznymi były zarządzane lub były własnością przedsiębiorstw państwowych, poszczególnych ministerstw lub Funduszu Wczasów Pracowniczych. Pojawiły się problemy z uregulowaniem stanu prawnego tych obiektów, a także z ich dalszym funkcjonowaniem.

Sprawy bieżące były w centrum uwagi, jednak równie istotne z punktu widzenia zarządzania gminą było ukonstytuowanie się władz samorządowych. Już kilka dni po wyborach, 6 czerwca, radni gminy wyłonili spośród siebie Prze-

Zarząd Miasta i Gminy Serock, 29 kwietnia 1994 r.
Zdjęcie zostało zrobione przed ośrodkiem „Narew” w przerwie
XLII sesji Rady Miejskiej I kadencji, na której zarządowi udzielono absolutorium.
(kronika MiG Serock)

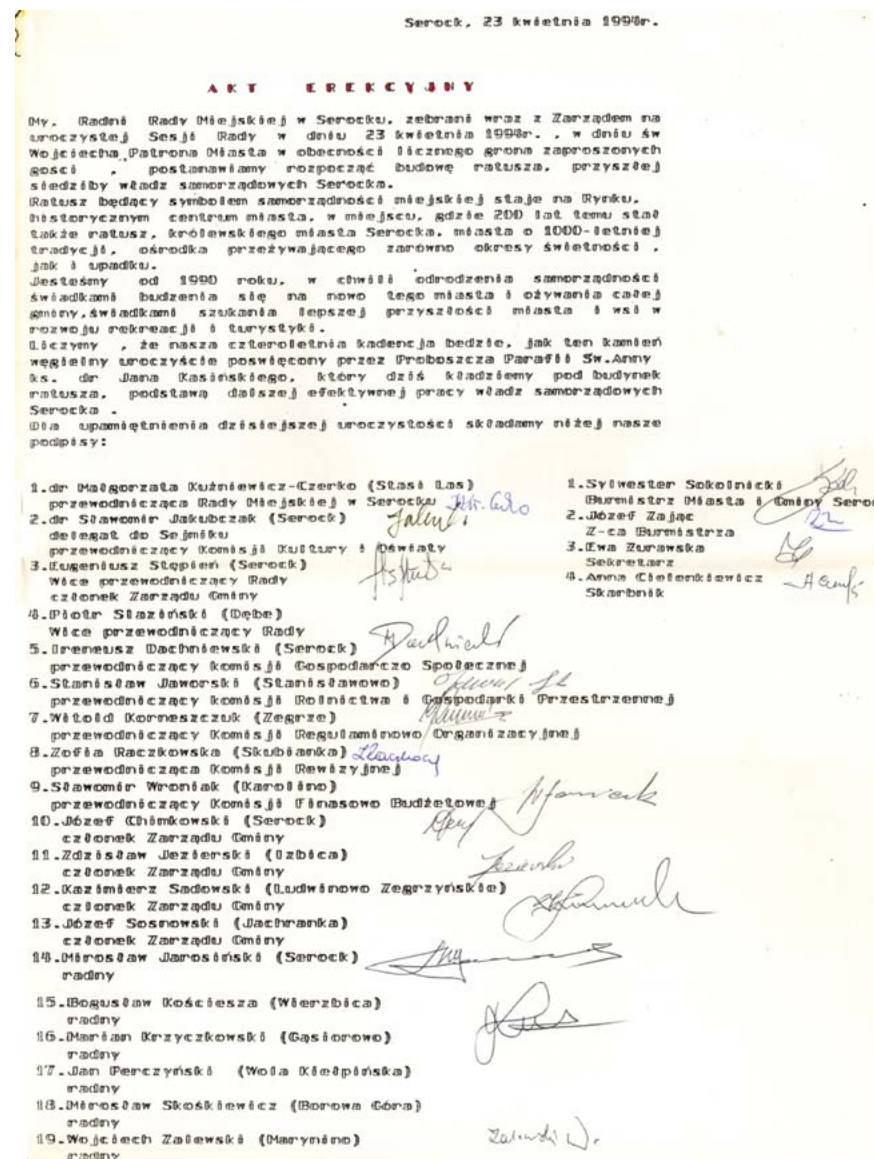
wodniczącego Rady, zaś 20 czerwca został powołany Zarząd Gminy i Miasta. W skład pierwszego Zarządu powołani zostali Bogusław Kucharski, Eugeniusz Stępień, Józef Chimkowski, Zdzisław Jezierski i Kazimierz Sadowski. Kolejnym krokiem w tym procesie był wybór 4 lipca 1990 roku sekretarza gminy, a jego zwieńczeniem była uchwała Rady Gminy i Miasta z 12 listopada o wyodrębnieniu na terenie gminy 27 sołectw i nadaniu Zegrzu statusu osiedla.

Niemal równolegle rozpoczęły się intensywne prace związane z inwentaryzacją majątku gminnego, a także przygotowania do powołania jednostek organizacyjnych gminy. W konsekwencji tych prac 24 maja 1991 r. uchwałą Rady został powołany Ośrodek Kultury, Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki, a kilka miesięcy później (29 stycznia 1992 r.) Komunalny Zakład Budżetowy. Z punktu widzenia potrzeb i postawionych zadań do realizacji były to dwie kluczowe jednostki, które po różnych przeobrażeniach lub pod zmienioną nazwą funkcjonują po dzień dzisiejszy.

Bieżące rozwiązywanie problemów, czy też stawianie czoła codziennym wyzwaniom pochłaniało dużo energii, lecz nie zwalniało nas z obowiązku dyskusji o charakterze gminy, jej przyszłości i planach rozwoju. Gmina Serock była całkowicie pozbawiona zakładów przemysłowych, zaś na jej terenie znajdowało się wiele działek rekreacyjnych i ośrodków wypoczynkowych. Dominował rolniczy charakter gminy w połączeniu z rekreacją zlokalizowaną wzdłuż Jeziora Zegrzyńskiego. Interesy każdej z tych grup były inne, często sprzeczne. Z drugiej strony położenie blisko Warszawy, jezioro i piękna przyroda były kapitałem, które należało wykorzystać.

Dlatego też podjęliśmy energiczne działania w kwestii określenia kierunków rozwoju gminy, budowy poczucia przynależności do wspólnoty lokalnej nie tylko stałych mieszkańców, ale też działkowiczów, mieszkańców Zegrza, które wcześniej było zamkniętym terenem wojskowym, rolników. Dyskutowaliśmy też i definiowaliśmy zadania priorytetowe na najbliższe lata. Jedną z wypadkowych tej dyskusji była decyzja o budowie ratusza miejskiego, którego akt erekcyjny podpisaliśmy 23 kwietnia 1994 roku.

Ta ostatnia data nie była przypadkowa. Przez cały czas bowiem towarzyszyła nam świadomość, że gmina to wspólnota mieszkańców. Nie zapomnieliśmy też, że wspólnota ta, aby dobrze, harmonijnie funkcjonować i rozwijać się, potrzebuje tożsamości. Jednym z elementów jej budowania było podjęcie przez Radę Miasta i Gminy w dniu 20 kwietnia 1991 roku

Akt erekcyjny ratusza
(arch. UMIG w Serocku)

uchwały potwierdzającej ustalenie herbu Serocka, na którym znajdowała się postać patrona gminy Świętego Wojciecha (w stroju biskupim, z dwiema literami „SA” w kolorze żółtym i niebieskim). 23 kwietnia jest zaś w kalendarzu dniem poświęconym Świętemu Wojciechowi.

Ratusz w budowie, 1995 rok
(arch. UMiG w Serocku)

Herb Serocka ze Świętym Wojciechem

Zapoczątkowany majowymi wyborami samorządowymi w 1990 roku proces budowy samorządności wciąż trwa. Ciągłe uczymy się skutecznych sposobów rozwiązywania problemów, lecz rzeczywistość stawia przed nami wciąż nowe wyzwania, a praca nad rozwojem gminy nigdy się nie kończy. Patrząc jednak z perspektywy kilku dekad, mam poczucie, że ludzie, którzy angażowali się kiedyś i nadal się angażują w działania samorządowe i wspólne sprawy wspólnoty, zrobili i robią dobrą robotę. Czasem popełniamy błędy, jednak zawsze wyciągamy z nich naukę, która pozwala jeszcze lepiej budować i rozwijać naszą małą Ojczyznę.

Przy okazji tak wspaniałego jubileuszu, jakim jest stulecie odzyskania przez Serock praw miejskich, życzę wszystkim mieszkańcom Miasta i Gminy Serock, sąsiadom, przyjacielom i turystom kolejnych stuleci rozwoju, i nowych, śmiałych inicjatyw.

Rada Miejska w Serocku w latach 1990 – 2022

W moim artykule przedstawiam działalność Rady Miejskiej w Serocku w latach 1990 – 2022. Opracowanie ma charakter statystyczny – kolejno zostaną opisane poszczególne kadencje z uwzględnieniem daty wyborów, składu Rady, wyboru Przewodniczącego, terminu pierwszej i ostatniej sesji, ilości posiedzeń oraz podjętych uchwał, ze wskazaniem tych najważniejszych.

I kadencja (1990-1994)

Wybory odbyły się 27 maja 1990 roku. W ich wyniku w skład Rady weszły następujące osoby:

Lp.	Imię i nazwisko	Pełniona funkcja
1	Małgorzata KUŹNIEWICZ-CZERKO	Przewodnicząca Rady Miejskiej w Serocku
2	Piotr ŚLAZIŃSKI	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Serocku
3	Eugeniusz STĘPIEŃ	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Serocku
4	Sławomir WRONIAK	Przewodniczący Komisji Finansowo-Budżetowej
5	Ireneusz DACHNIEWSKI	Przewodniczący Komisji Gospodarczo-Społecznej
6	Stanisław JAWORSKI	Przewodniczący Komisji Rolnictwa i Gospodarki Przestrzennej

7	Witold KORNESZCZUK	Przewodniczący Komisji Regulaminowo-Organizacyjnej
8	Sławomir JAKUBCZAK	Przewodniczący Komisji Kultury i Oświaty
9	Zofia RACZKOWSKA	Przewodniczący Komisji Rewizyjnej
10	Józef CHIMKOWSKI	Radny
11	Mirosław JAROSIŃSKI	Radny
12	Zdzisław JEZERSKI	Radny
13	Bogusław KOŚCIESZA	Radny
14	Marian KRZYCZKOWSKI	Radny
15	Bogusław KUCHARSKI	Radny
16	Jan PERCZYŃSKI	Radny
17	Kazimierz SADOWSKI	Radny
18	Marian SKOŚKIEWICZ	Radny
19	Sławomir WRONIAK	Radny
20	Wojciech ZALEWSKI	Radny

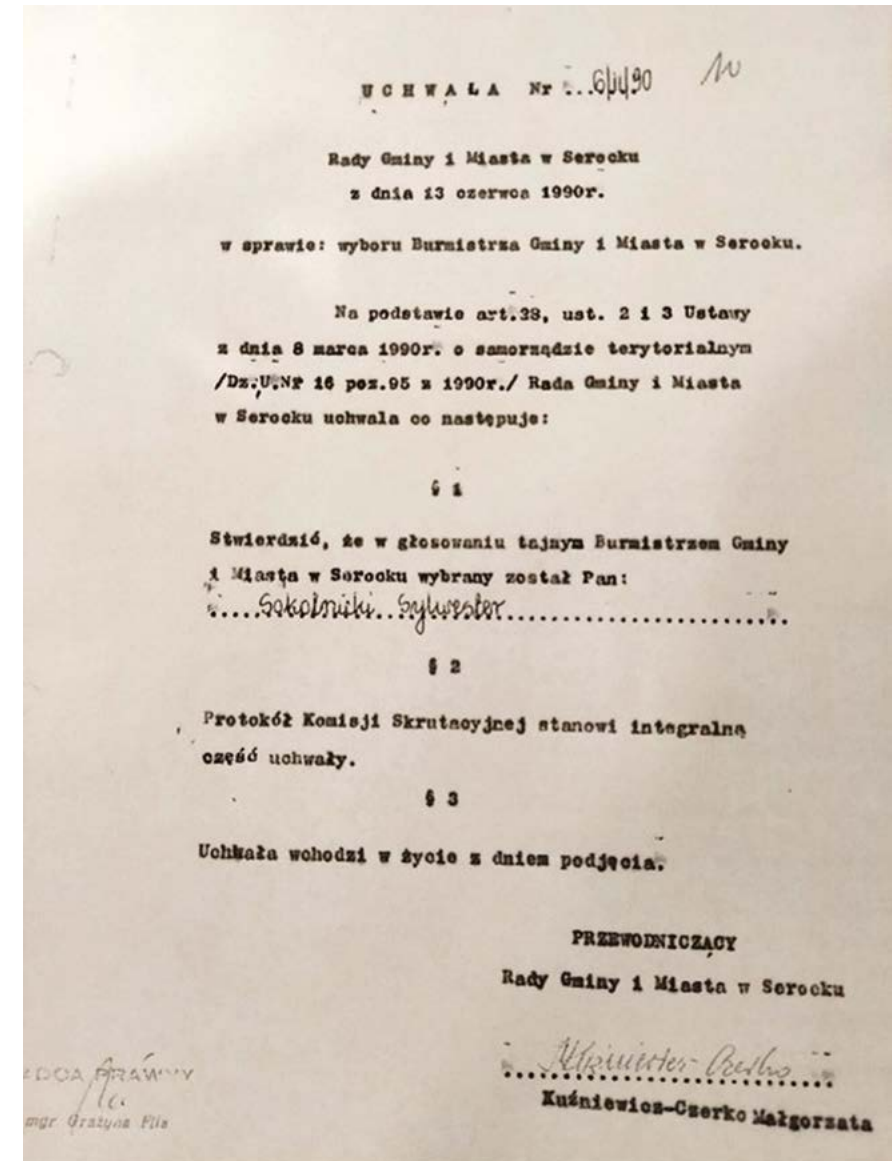
Radni I kadencji
(kronika MiG Serock)

Obrady Rady Miejskiej I kadencji
(zbiory autora)

Pierwsza sesja odbyła się 6 czerwca 1990 roku. Na Przewodniczącą została wybrana Małgorzata Kuźniewicz-Czerko. Na następnej sesji, która odbyła się 13 czerwca 1990 roku na Burmistrza Gminy i Miasta Serock został wybrany Sylwester Sokolnicki.

Podczas kadencji odbyły się 44 sesje, a radni podjęli 269 uchwał. Ostatnia sesja miała miejsce 26 maja 1994 roku. Wśród uchwał podjętych przez radnych I kadencji należy wyróżnić tę w sprawie ustalenia herbu Miasta i Gminy Serock. Radni podjęli również decyzję w sprawie budowy ratusza i podpisali akt erekcyjny.

Uchwały w sprawie wyboru Przewodniczącego Rady i Burmistrza
(arch. RM w Serocku)

II kadencja (1994-1998)

Wybory odbyły się w dniu 19 czerwca 1994 roku. W wyniku decyzji mieszkańców w skład Rady weszły następujące osoby:

Lp.	Imię i nazwisko	Pełniona funkcja
1	Sławomir JAKUBCZAK	Przewodniczący Rady Miejskiej w Serocku Przewodniczący Komisji Regulaminowo-Organizacyjnej
2	Witold KORNESZCZUK	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Serocku Przewodniczący Komisji Budżetowo-Gospodarczej
3	Zofia RACZKOWSKA	Wiceprzewodnicząca Rady Miejskiej w Serocku Przewodniczący Komisji Rewizyjnej
4	Janusz NOŻYKOWSKI	Przewodniczący Komisji Kultury, Oświaty i Sportu
5	Marek BOROWSKI	Przewodniczący Komisji Rolnictwa, Ochrony Środowiska i Gospodarki Przestrzennej
6	Tomasz PODGÓRSKI	Przewodniczący Komisji Spraw Obywatelskich
7	Ireneusz DACHNIEWSKI	Radny
8	Witold GOLUBA	Radny
9	Krzysztof GOŹLIŃSKI	Radny
10	Bogumił JAKUBOWSKI	Radny
11	Stanisław JAWORSKI	Radny
12	Paweł JUSTYNIARSKI	Radny
13	Andrzej KARSKI	Radny
14	Stanisław KOLON	Radny
15	Marian KRZYCZKOWSKI	Radny
16	Stanisław KRZYCZKOWSKI	Radny
17	Marek ŁAZOWSKI	Radny

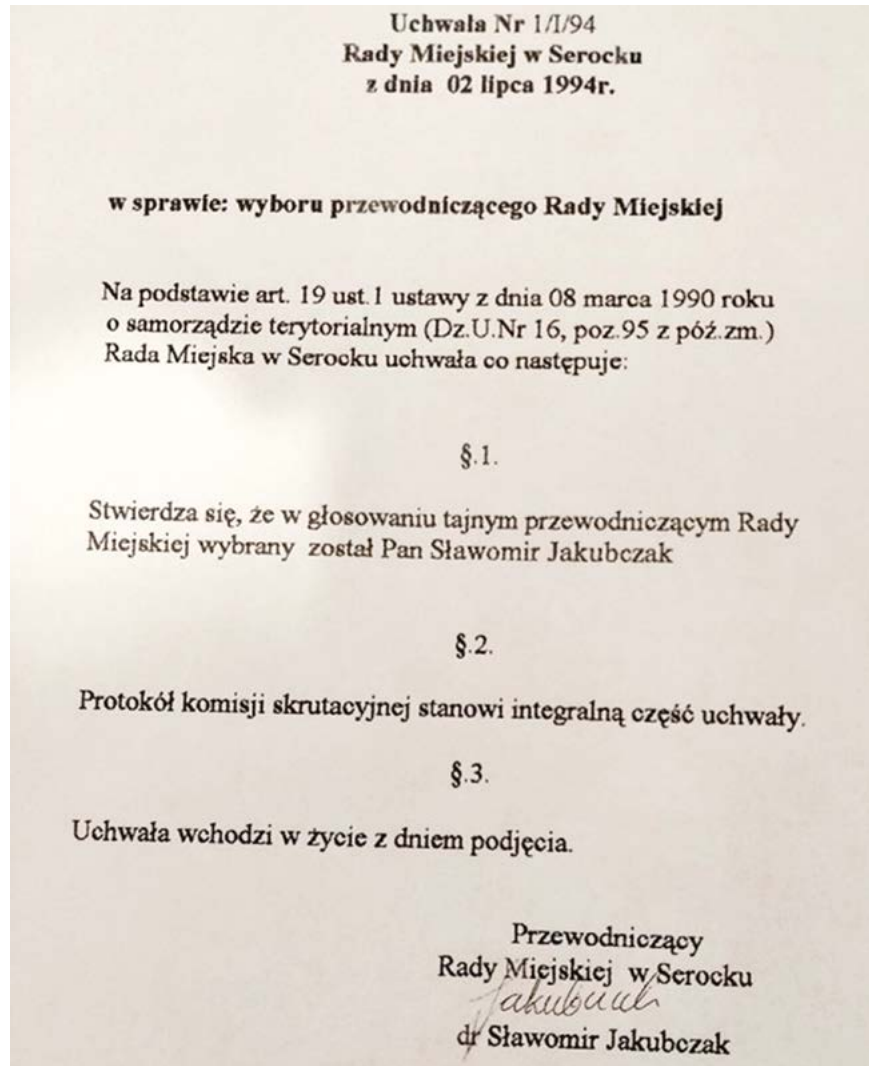
18	Marian SKOŚKIEWICZ	Radny
19	Józef SOSNOWSKI	Radny
20	Piotr ŚLAZIŃSKI	Radny

Radni II kadencji
(kronika MiG Serock)

Sesja Rady II kadencji
(zbiory autora)

Uchwała w sprawie wyboru Przewodniczącego Rady
(arch. RM w Serocku)

Pierwsza sesja odbyła się 2 lipca 1994 roku. Na Przewodniczącego został wybrany Sławomir Jakubczak. Podczas kadencji odbyło się 71 sesji, a radni podjęli 435 uchwał. Ostatnia sesja miała miejsce 19 czerwca 1998 roku. Do ważniejszych uchwał podjętych podczas tej kadencji należały: uchwała w sprawie herbu, flagi i barw Miasta i Gminy Serock oraz w sprawie ufundowania sztandaru. Podczas tej kadencji miała miejsce ważna uroczystość – otwarcie ratusza (14 czerwca 1997 roku).

III kadencja (1998-2002)

Wybory odbyły się 11 października 1998 roku. W wyniku głosowania w skład Rady weszły następujące osoby:

Lp.	Imię i nazwisko	Pełniona funkcja
1	Sławomir JAKUBCZAK	Przewodniczący Rady Miejskiej w Serocku Przewodniczący Komisji Regulaminowo-Organizacyjnej
2	Józef Wiesław MIŁOSZ	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Serocku Przewodniczący Komisji Spraw Komunalnych i Urbanistyki
3	Ewa ZAJĄC	Wiceprzewodnicząca Rady Miejskiej w Serocku Przewodnicząca Komisji Spraw Obywatelskich
4	Mieczysław PIECYK	Przewodniczący Komisji Rewizyjnej
5	Witold GOLUBA	Przewodniczący Komisji Kultury, Oświaty i Sportu
6	Józef LUTOMIRSKI	Przewodniczący Komisji Rolnictwa, Ochrony Środowiska i Gospodarki Przestrzennej
7	Janusz NOŻYKOWSKI	Przewodniczący Komisji Budżetowo-Finansowej
8	Ireneusz DACHNIEWSKI	Radny
9	Bogumił JAKUBOWSKI	Radny
10	Stanisław JAWORSKI	Radny
11	Stanisław KOLON	Radny
12	Marian KRZYCZKOWSKI	Radny
13	Stanisław KRZYCZKOWSKI	Radny
14	Edward MAŃKO	Radny
15	Ewa MOCZYDŁOWSKA	Radna

16	Sławomir OSIWAŁA	Radny
17	Janusz PLEWKO	Radny
18	Kazimierz SOSNOWSKI	Radny
19	Piotr ŚLAZIŃSKI	Radny
20	Zbigniew ŻOŁEK	Radny

Radni III kadencji
(kronika MiG Serock)

Pierwsza sesja odbyła się w dniu 28 października 1998 roku. Na Przewodniczącego został wybrany Sławomir Jakubczak. Podczas kadencji odbyły się 84 sesje, a radni podjęli 713 uchwał. Ostatnia sesja miała miejsce 10 października 2002 roku. Do ważniejszych uchwał podjętych podczas tej kadencji należały: uchwała w sprawie współpracy z włoską gminą Celle, uchwała w sprawie współpracy z rejonem Litwy Ignalina oraz uchwała w sprawie współpracy z Lanskronek, miastem w Czechach. Ważna była również uchwała w sprawie ustanowienia hejnału gminnego.

***Uchwała Nr 1/I/98
Rady Miejskiej w Serocku
z dnia 28 października 1998r.***

w sprawie: wyboru przewodniczącego Rady Miejskiej.

Na podstawie art. 19 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990r. o samorządzie terytorialnym (j. t. Dz. U. Nr 13 z 1996 roku, poz. 74 z późn. zm.) Rada Miejska w Serocku uchwała, co następuje :

& 1

Stwierdza się , że w głosowaniu tajnym przewodniczącym Rady Miejskiej wybrany został Pan Sławomir Jakubczak .

& 2

Protokół komisji skrutacyjnej stanowi integralną część uchwały.

& 3

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

*Uchwała w sprawie wyboru Przewodniczącego Rady
(arch. RM w Serocku)*

IV kadencja (2002-2006)

Wybory odbyły się 27 października 2002 roku. W wyniku głosowania mieszkańców w skład Rady weszli:

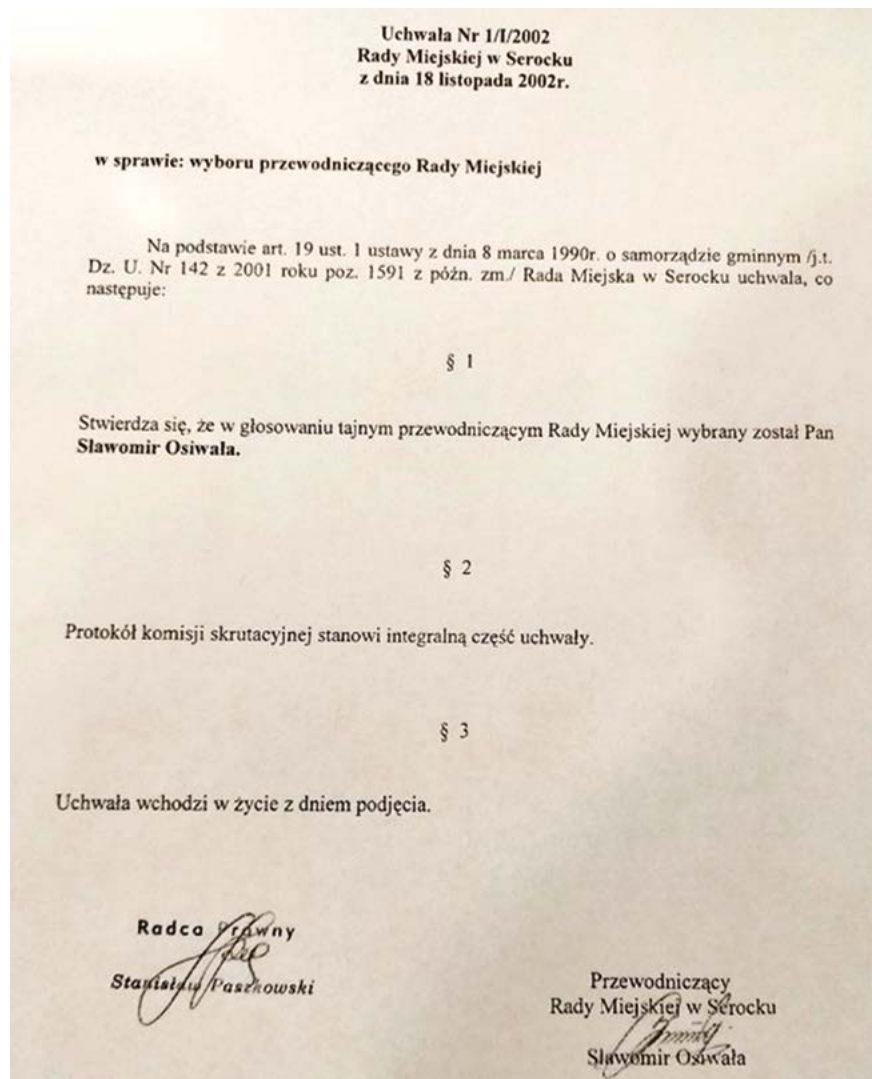
Lp.	Imię i nazwisko	Pełniona funkcja
1	Sławomir OSIWAŁA	Przewodniczący Rady Miejskiej w Serocku Przewodniczący Komisji Regulaminowo-Organizacyjnej
2	Artur BORKOWSKI	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Serocku
3	Janusz PLEWKO	Przewodniczący Komisji Rewizyjnej
4	Maria ZAWADZKA	Przewodnicząca Komisji Kultury, Oświaty i Sportu
5	Stanisław KRZYCZKOWSKI	Przewodniczący Komisji Rolnictwa, Ochrony Środowiska i Gospodarki Przestrzennej
6	Józef LUTOMIRSKI	Przewodniczący Komisji Budżetowo-Finansowej
7	Józef Wiesław MIŁOSZ	Przewodniczący Komisji Spraw Obywatelskich
8	Jerzy CYBULSKI	Radny
9	Andrzej JANUSZ	Radny
10	Seweryn KOPKA	Radny
11	Maria MIERZWA	Radna
12	Zdzisław PAWLAK	Radny
13	Piotr ŚLAZIŃSKI	Radny
14	Zbigniew WIERZBICKI	Radny
15	Grażyna WOŹNICKA	Radna

Radni IV kadencji
(kronika MiG Serock)

Uroczysta sesja Rady Miejskiej IV kadencji
(zbiory autora)

Uchwała w sprawie wyboru Przewodniczącego Rady
(arch. RM w Serocku)

Pierwsza sesja odbyła się 18 listopada 2002 roku. Na Przewodniczącego został wybrany Sławomir Osiewała. Podczas kadencji odbyło się 60 sesji, a radni podjęli 512 uchwał. Ostatnia sesja miała miejsce 26 października 2006 roku. Do ważniejszych uchwał podjętych podczas tej kadencji należały: uchwała w sprawie współpracy z Dzierżoniowem, uchwała w sprawie ustanowienia „Medalu za Zasługi dla Miasta i Gminy Serock” oraz uchwała w sprawie ustanowienia insygniów Miasta i Gminy Serock.

V kadencja (2006-2010)

Wybory odbyły się w dniu 12 listopada 2006 roku. W wyniku decyzji mieszkańców w skład Rady weszli:

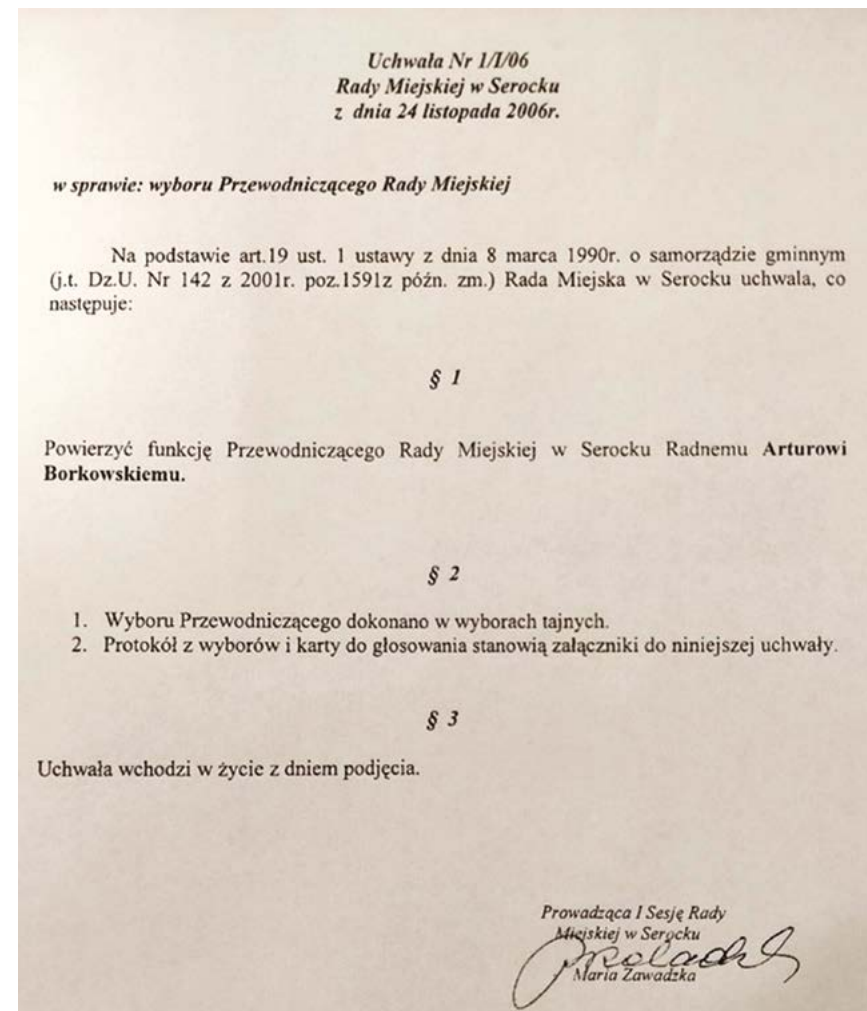
Lp.	Imię i nazwisko	Pełniona funkcja
1	Artur BORKOWSKI	Przewodniczący Rady Miejskiej w Serocku
2	Józef LUTOMIRSKI	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Serocku Przewodniczący Komisji Rozwoju Gospodarczego, Budżetu i Finansów
3	Janusz PLEWKO	Przewodniczący Komisji Rewizyjnej
4	Maria ZAWADZKA	Przewodnicząca Komisji Kultury, Oświa- ty i Sportu
5	Piotr ŚLAZIŃSKI	Przewodniczący Komisji Rolnictwa, Ochrony Środowiska i Gospodarki Prze- strzennej
6	Andrzej JANUSZ	Przewodniczący Komisji Spraw Obywatelskich (do 20.11.2009 r. – wygaśnięcie mandatu – uchwała Nr 413/LI/09 z dnia 20.11.2009 r.)
7	Józef Wiesław MIŁOSZ	Przewodniczący Komisji Spraw Obywatelskich (od dnia 22.12.2009 r. – uchwała Nr 422/LIII/09 z dnia 22.12.2009 r.)
8	Jerzy CYBULSKI	Radny
9	Bogumił JAKUBOWSKI	Radny
10	Seweryn KOPKA	Radny
11	Małgorzata ŁASZCZ-PAKIEŁA	Radna
12	Maria MIERZWA	Radna
13	Sławomir OSIWAŁA	Radny
14	Grażyna WOŹNICKA	Radna
15	Wiesław ŻMIJEWSKI	Radny
16	Jadwiga ŁUBEK	Radna

Radni V kadencji
(kronika MiG Serock)

Sesja Rady V kadencji
(UMiG w Serocku)

Uchwała w sprawie wyboru Przewodniczącego Rady
(arch. RM w Serocku)

Pierwsza sesja odbyła się 24 listopada 2006 roku. Na Przewodniczącego został wybrany Artur Borkowski. Podczas kadencji odbyło się 65 sesji, a radni podjęli 604 uchwały. Ostatnia sesja miała miejsce 10 listopada 2010 roku. Podczas tej kadencji podjęto uchwałę w sprawie współpracy z Radzionkowem.

VI kadencja (2010-2014)

Wybory odbyły się w dniu 21 listopada 2010 roku. W wyniku głosowania mieszkańców w skład Rady weszli:

Lp.	Imię i nazwisko	Pełniona funkcja
1	Artur BORKOWSKI	Przewodniczący Rady Miejskiej w Serocku
2	Józef LUTOMIRSKI	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Serocku Przewodniczący Komisji Rozwoju Gospodarczego, Budżetu i Finansów
3	Mirosław PAKUŁA	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Serocku (do 29 lutego 2012 r. – wygaśnięcie mandatu – uchwała Nr 179/XIX/2012 z dnia 29 lutego 2012 r.)
4	Agnieszka OKTABA	Wiceprzewodnicząca Rady Miejskiej w Serocku (od 31 lipca 2012 r. – uchwała Nr 228/XXV/2012 z dnia 31 lipca 2012 r.) Przewodnicząca Komisji Spraw Obywatelskich
5	Maria ZAWADZKA	Przewodnicząca Komisji Rewizyjnej (wygaśnięcie mandatu – uchwała Nr 178/XIX/2012 z dnia 29 lutego 2012 r.)
6	Jolanta KACZMARSKA	Przewodnicząca Komisji Rewizyjnej (od 12 kwietnia 2012 r.)
7	Marek SZAJDA	Przewodniczący Komisji Kultury, Oświaty i Sportu
8	Wiesław ŻMIJEWSKI	Przewodniczący Komisji Rolnictwa, Ochrony Środowiska i Gospodarki Przestrzennej
9	Marek BILIŃSKI	Radny
10	Iwona GRYC	Radna
11	Seweryn KOPKA	Radny
12	Stanisław KRZYCZKOWSKI	Radny

13	Justyna MATUSZEWSKA	Radna
14	Włodzimierz SKOŚKIEWICZ	Radny
15	Rafał TYKA	Radny
16	Betina DUBIEL	Radna (od 30 maja 2012 r. – ślubowanie)
17	Grażyna WOŹNICKA	Radna (od 30 maja 2012 r. – ślubowanie)

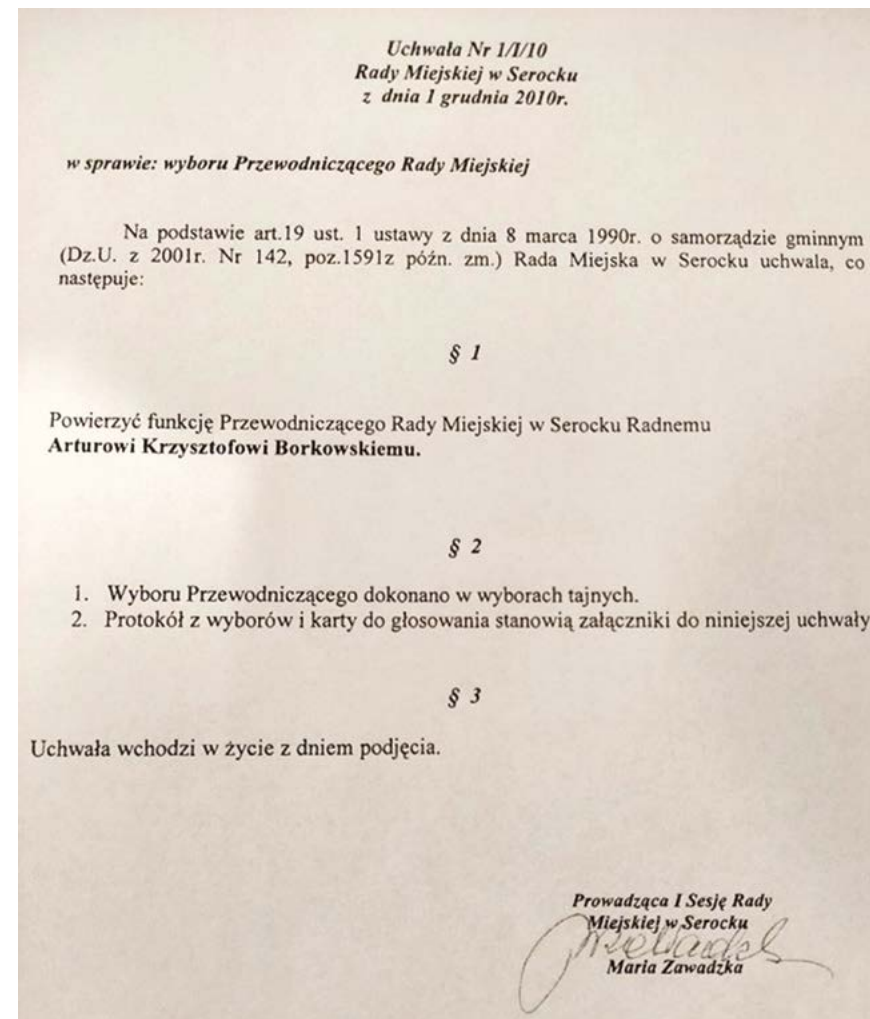

Radni VI kadencji
(kronika MiG Serock)

Sesja Rady VI kadencji
(UMiG w Serocku)

Pierwsza sesja odbyła się 1 grudnia 2010 roku. Na Przewodniczącego został wybrany Artur Borkowski. Podczas kadencji odbyło się 56 sesji, a radni podjęli 520 uchwał. Ostatnia sesja miała miejsce 10 listopada 2014 roku.

Uchwała w sprawie wyboru Przewodniczącego Rady
(arch. RM w Serocku)

VII kadencja (2014-2018)

Wybory odbyły się w dniu 16 listopada 2014 roku. W wyniku wyboru mieszkańców w skład Rady weszli:

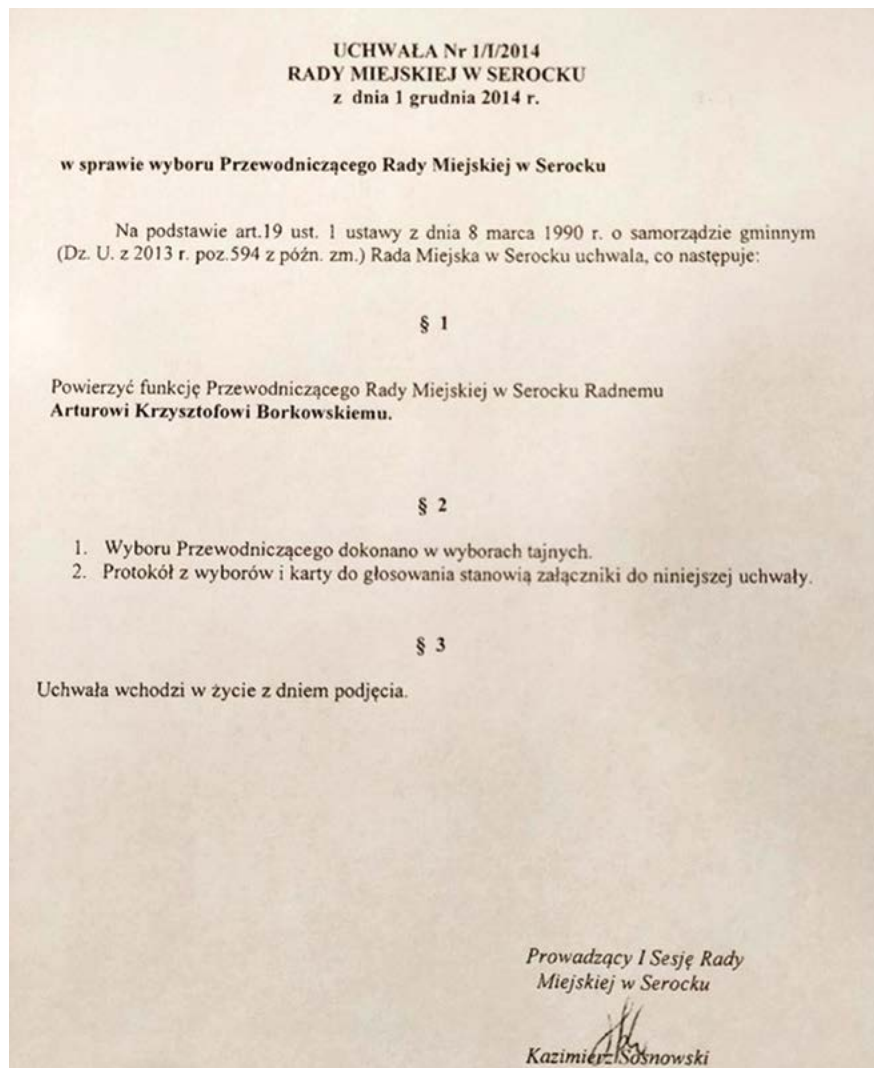
Lp.	Imię i nazwisko	Pełniona funkcja
1	Artur BORKOWSKI	Przewodniczący Rady Miejskiej w Serocku
2	Józef LUTOMIRSKI	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Serocku Przewodniczący Komisji Rozwoju Gospodarczego, Budżetu i Finansów
3	Agnieszka OKTABA	Wiceprzewodnicząca Rady Miejskiej w Serocku Przewodnicząca Komisji Spraw Obywatelskich
4	Jolanta KACZMARSKA	Przewodnicząca Komisji Rewizyjnej
5	Mariusz ROSIŃSKI	Przewodniczący Komisji Kultury, Oświaty i Sportu
6	Włodzimierz SKOŚKIEWICZ	Przewodniczący Komisji Rolnictwa, Ochrony Środowiska i Gospodarki Przestrzennej
7	Marek BILIŃSKI	Radny
8	Krzysztof BOŃKOWSKI	Radny
9	Bożena KALINOWSKA	Radna
10	Stanisław KRZYCZKOWSKI	Radny
11	Gabriela KSIĄŻYK	Radna
12	Sławomir OSIWAŁA	Radny
13	Jarosław PIELACH	Radny
14	Kazimierz SOSNOWSKI	Radny
15	Krzysztof ZAKOLSKI	Radny

Radni VII kadencji
(kronika MiG Serock)

Sesja Rady VII kadencji
(UMiG w Serocku)

Uchwała w sprawie wyboru Przewodniczącego Rady
(arch. RM w Serocku)

Pierwsza sesja odbyła się 1 grudnia 2014 roku. Na Przewodniczącego został wybrany Artur Borkowski. Podczas kadencji odbyły się 53 sesje, a radni podjęli 558 uchwał. Ostatnia sesja miała miejsce 13 listopada 2018 roku. Do ważniejszych uchwał podjętych podczas tej kadencji należały: uchwała w sprawie ustanowienia św. Wojciecha Patronem Miasta i Gminy Serock oraz uchwała w sprawie współpracy z gminą węgierską Balatonalmadi.

VIII kadencja (2018-2024)

Wybory odbyły się w dniu 21 października 2018 roku. Tego samego dnia odbyły się także wybory burmistrza – został nim Artur Borkowski, Przewodniczący Rady Miejskiej w poprzedniej kadencji. VIII kadencja Rady powinna się zakończyć jesienią 2023 roku, ale została ustawowo przedłużona do 30 kwietnia 2024 roku. W wyniku wyborów Radnymi zostali:

Lp.	Imię i nazwisko	Pełniona funkcja
1	Mariusz ROSIŃSKI	Przewodniczący Rady Miejskiej w Serocku
2	Józef LUTOMIRSKI	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Serocku Przewodniczący Komisji Budżetu i Finansów
3	Marek BILIŃSKI	Wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Serocku
4	Sławomir OSIWAŁA	Przewodniczący Komisji Rewizyjnej
5	Bożena KALINOWSKA	Przewodnicząca Komisji Spraw Obywatelskich
6	Sławomir CZERWIŃSKI	Przewodniczący Komisji Kultury, Oświaty i Sportu
7	Włodzimierz SKOŚKIEWICZ	Przewodniczący Komisji Rolnictwa, Ochrony Środowiska i Gospodarki Przestrzennej
8	Krzysztof ZAKOLSKI	Przewodniczący Komisji Skarg, Wniosków i Petycji
9	Krzysztof BOŃKOWSKI	Przewodniczący Komisji Rozwoju Gospodarczego, Innowacji i Bezpieczeństwa
10	Teresa KRZYCZKOWSKA	Radna
11	Gabriela KSIĄŻYK	Radna
12	Agnieszka OKTABA	Radna
13	Jarosław PIELACH	Radny
14	Aneta ROGUCA	Radna
15	Wiesław WINNICKI	Radny

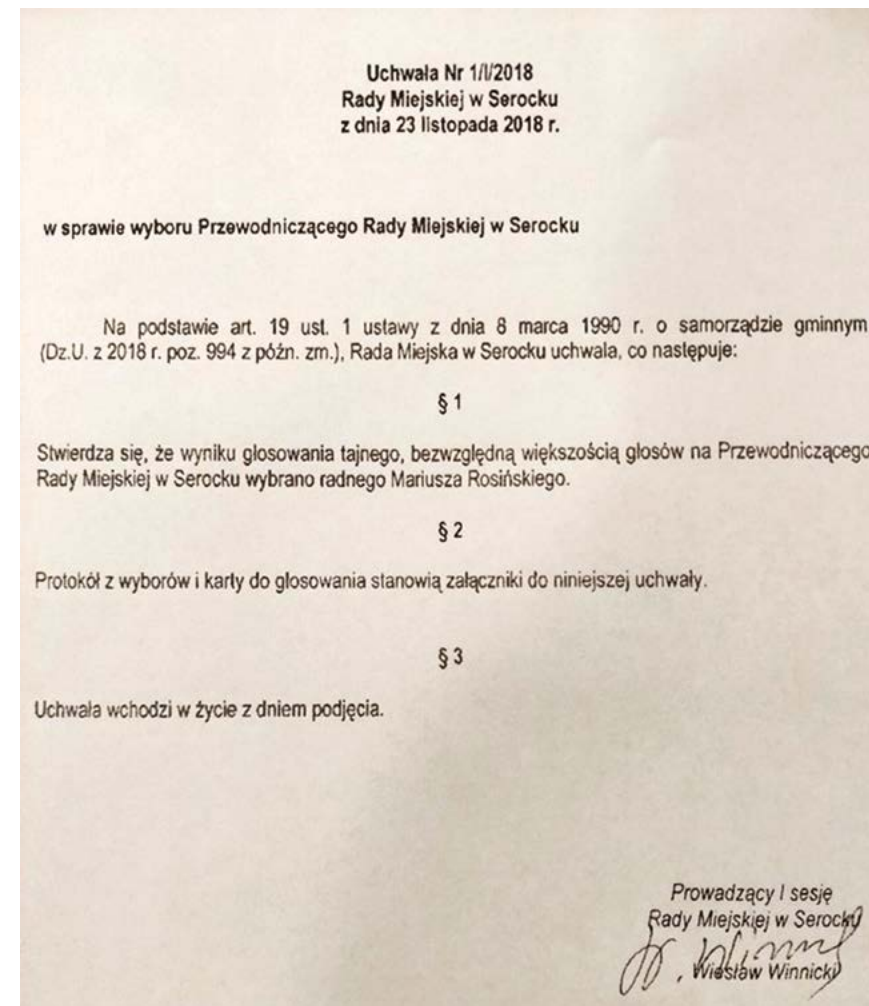

Radni VIII kadencji
(UMiG w Serocku)

Sesja Rady Miejskiej VIII kadencji
(UMiG w Serocku)

Uchwała w sprawie wyboru Przewodniczącego Rady
(arch. RM w Serocku)

Pierwsza sesja odbyła się 23 listopada 2018 roku. Na Przewodniczącego został wybrany Mariusz Rosiński. Do 21 grudnia 2022 roku odbyło się 61 sesji, na których radni podjęli 657 uchwał. Wśród ważniejszych należy wymienić te dotyczące współpracy z gminą bułgarską Drayanovo oraz gminami ukraińskimi Opisznia i Wielki Byczków.

Na zakończenie opracowania dotyczącego działalności Rady Miejskiej w Serocku w latach 1990-2022 przytoczę rotę ślubowania składanego przez radnego przed rozpoczęciem każdej kadencji:

*Wierny Konstytucji i prawu Rzeczypospolitej Polskiej,
ślubuję uroczyście obowiązki radnego sprawować
godnie, rzetelnie i uczciwie, mając na względzie dobro
mojej gminy i jej mieszkańców.*

Nie byłoby tak dynamicznego rozwoju Miasta i Gminy Serock, gdyby nie rzetelna i uczciwa praca radnych wszystkich kadencji – dla dobra mieszkańców – zgodnie z rotą ślubowania.

Pięknie rozwijający się Serock to zasługa wspólnej pracy radnych, organu wykonawczego na czele z burmistrzami oraz wszystkich mieszkańców. W tym miejscu chciałbym podziękować wszystkim za tak owocną działalność i życzyć dalszego dynamicznego rozwoju naszej małej Ojczyzny.

Rynek w Serocku z ratuszem – siedzibą władz miasta
(UMiG w Serocku)

Fotorelacja z konferencji „Serock Miastem”, 13 stycznia 2023 r.

(fot. Julita Wiśniewska, UMiG w Serocku)

Burmistrz Miasta i Gminy Serock Artur Borkowski

Prof. dr hab. Radosław Lolo (Akademia Piotrkowska)

Dr Mirosław Pakuła (Izba Pamięci i Tradycji Rybackich w Serocku)

Dr Sławomir Jakubczak

Prof. dr hab. Jolanta Załęczny (Akademia Finansów i Biznesu Vistula w Warszawie)

Bartłomiej Błachnio (Izba Pamięci i Tradycji Rybackich w Serocku)

Starosta Legionowski Sylwester Sokolnicki

Prowadząca konferencję Agnieszka Woźniakowska
(Urząd Miasta i Gminy w Serocku)

Przewodniczący Rady Miejskiej w Serocku Mariusz Rosiński

Od lewej: Agnieszka Woźniakowska, Mariusz Rosiński, Artur Borkowski,
Sławomir Jakubczak, Bartłomiej Błachnio, Jolanta Załączny, Mirosław Pakuła,
Radosław Lolo, Sylwester Sokolnicki.

Bibliografia

Źródła archiwalne

- Archiwum Akt Dawnych w Warszawie
- Archiwum Akt Nowych w Warszawie
- Archiwum Państwowe w Warszawie
- Archiwum Państwowe w Warszawie, Oddział w Grodzisku Mazowieckim
- Archiwum Państwowe w Warszawie, Oddział w Milanówku
- Archiwum Państwowe w Warszawie, Oddział w Otwocku
- Archiwum Państwowe w Warszawie, Oddział w Pułtusk
- Archiwum Urzędu Miasta i Gminy w Serocku
- Centralna Biblioteka Geografii i Ochrony Środowiska w Warszawie

Źródła drukowane

- *Alfabetyczny wykaz miast, osiedli i gromad. Stan z dnia 1. I 1966 r.*, Warszawa 1966
- *Podział administracyjny Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1938
- *Dzienniki Praw Państwa Polskiego* – 1918, 1919
- *Dziennik Rozporządzeń dla Jenerał-Gubernatorstwa Warszawskiego* – 1915
- *Dzienniki Uchwał Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie* – 1954, 1959
- *Dziennik Urzędowy Głównego Urzędu Ziemskiego* – 1922
- *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Sprawiedliwości* – 1920
- *Dziennik Urzędowy Rozporządzeń na powiat warszawski* – 1919
- *Dziennik Urzędowy Województwa Warszawskiego* – 1923
- *Dzienniki Ustaw* – 1922, 1944, 1952, 1954, 1972, 1975
- *Historia Polski w liczbach. Państwo i społeczeństwo*, t. I, oprac. S. Kubiczek i in., Warszawa 2003
- *Wykaz gromad Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej; według stanu na z dnia 1 VII 1952 r.*, Warszawa 1952
- *Zbiór Orzeczeń Sądu Najwyższego. Orzeczenia Izby Pierwszej (Cywilnej). Rok 1939*

Prasa

- „ABC Nowiny Codzienne” 1934, 1938
- „Do Pracy” 1927, 1928
- „Dziennik Personalny” 1922
- „Dziennik Płocki” 1934
- „Epoka” 1927
- „Express Mazowiecki” 1931, 1932, 1935
- „Gazeta Poranna” 1917, 1921, 1922, 1923
- „Gazeta Urzędowa dla Powiatu Warszawskiego” 1916
- „Gazeta Warszawska” 1890
- „Głos z Powiatów Województwa Warszawskiego” 1939
- „Kurier Poranny” 1930, 1937, 1938
- „Kurier Warszawski” 1918, 1920, 1921, 1923, 1928
- „Nowy Dziennik” 1933
- „Polska Zbrojna” 1923
- „Robotnik” 1919, 1922
- „Siła” 1921
- „Szczerbic” 1933
- „Wola Ludu” 1927

Opracowania

- Ajdacki P., Wiliński Z., *Karczew i okolice*, Karczew 2014
- Ajnenkiel A., *Administracja w Polsce. Zarys historyczny*, Warszawa 1977
- Bagiński E. i W., *Szkice z dziejów miasta Piaseczna*, Piaseczno 2001
- Bokiewicz L., *Opis powiatu radzyńskiego pod względem topograficzno-historycznym, statystycznym, higienicznym i lekarskim*, Warszawa 1872
- Borkiewicz A., *Dokumentacja geograficzna*, z. 4a, Warszawa 1956
- Borkowska M., *Dzieje Góry Kalwarii*, Kraków 2009
- Brok nad Bugiem. *W stulecie odzyskania praw miejskich*, red. J. Sadowska, Brok 2022
- Budelewski D., *Życie społeczno-gospodarcze, polityczne i kulturalno-oświatowe Różana w latach 1920-1939 w: Różan i Ziemia Różańska na przestrzenie wieków*, red. K. Kruszewski, Różan 2016
- Chachaj J., *Łacińskie szkolnictwo parafialne na Rusi Koronnej od XVI do XVIII wieku*, Lublin 2003

- *Czem jest Rada Główna Opiekuńcza. Historia, zadania i zamiary RGO*, Warszawa 1919
- Dawidejt-Drobek E., Drobek W., *Kulturowe aspekty restytucji praw miejskich w Polsce w: Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, red. R. Krzysztofik, M. Dymitrow, Gethenburg 2015
- Dembicka U., *Z dziejów Krasnosielca i okolic 1869-1939*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 1995, nr 9
- Dębicki Z., *Miasteczko*, Warszawa 1917
- Dutkiewicz G., *Dzieje samorządu terytorialnego w Polsce po II wojnie światowej*, „Colloquium” 2010, t. 2
- Dygo M., *Hospites eciam eo jure frauentur, qou et miles Mazouiensis. W sprawie lokacji Płocka w 1237 roku*, „Kwartalnik Historyczny” 1993, nr 50
- Dymitrow M., *Pojęcie miejskości w świetle reformy gminnej w Polsce międzywojennej w: Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce Geneza, rozwój, problemy*, red. R. Krzysztofik, M. Dymitrow, Gethenburg 2015
- *Dzieje Grodziska Mazowieckiego*, red. J. Kazimierski, Warszawa 1989
- *Dzieje Płocka*, red. J. Chojnacki, Płock 1978
- Dżiki T., *Administracja gmin wiejskich w Królestwie Polskim w latach 1815-1864*, „Klio” 2015, nr 1
- Flaga J., *Bractwa i przejawy ich życia religijnego w 2. poł. XVIII wieku na przykładzie diecezji płockiej*, RH 1976, nr 24, z. 2
- Faliński S., *Warszawski Samorząd Terytorialny w latach 1990 – 2002. Geneza, ustrój, idee ustrojowe, aktywność*, Warszawa 2013
- Gajewski M., *Zmiany administracyjne miast i osiedli 1918-1963*, Warszawa 1964
- Gieysztorowa I., *Zniszczenia i straty wojenne oraz ich skutki na Mazowszu, w: Polska w okresie drugiej wojny północnej 1655-1660, t. 2: Rozprawy*, red. K. Lepszy i in., Warszawa 1957
- Gołębniak A., *Początki Płocka – mity i rzeczywistość*, „Slavia Antiqua” 1999, nr 40
- Gottlieb S., *Samorząd Polski. Ustawa z dn. 23 III 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorialnego*, Lwów 1933
- Gryspanowicz P., *Urbanizacja Płocka. Procesy nazewnictwa ulic w latach 1237-2017*, Pułtusk 2019

- Gwardiak J., *Zarys dziejów Sokół do 1939 r. w: Miasta i miasteczka w regionie łomżyńskim w XIX i XX wieku*, red. A. Dobroński, Łomża 2003
- Izdebski H., *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, Warszawa 2004
- Izdebski H., *Ustawa Konstytucyjna Królestwa Polskiego z 1815 r.*, w: M. Kalas (red.), *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. I, Warszawa 1990
- Jakubczak S., *Pan Prezydent niech żyje!*, „To i Owo Legionowo” 2010, nr 23
- Jakubczak S., *W chłopskiej chacie i magnackiej siedzibie. Podróż Prezydenta Ignacego Mościckiego po województwie warszawskim w 1930 r.*, „Prezydentowi Prof. Ignacemu Mościckiemu – w 150. rocznicę urodzin”, Ciechanów 2018
- Jelonek A., *Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach polskich od 1810 do 1960 r.*, Dokumentacja Geograficzna, Warszawa 1967, z. 3–4
- Kalinowski M., *Otwocki ruch społeczno-kulturalny w: Tożsamość społeczno-kulturowa współczesnego miasta w Polsce*, red. A. Koseski i A. Stawarz, Warszawa–Pułtusk 2002
- Kazimierski J., Kołodziejczyk R., Szczepański J., *Dzieje miasta Pułtusk*, Ciechanów 1994
- Kazimierski J., *Miasta i miasteczka na Mazowszu i Podlasiu Nadbużańskim w latach 1918-1939 w: Mazowsze w dwudziestoleciu międzywojennym*, Warszawa 1998
- Kazimierski J., *Prawa miejskie dla Wołomina na tle innych miast podstołecznych u progu niepodległości Polski*, „Więści Podwarszawskie” 2008, nr 50
- Kazimierski J., *Wołomin na tle innych nowych miast podstołecznych w latach 1896-1919*, „Rocznik Mazowiecki” 1998, t. X
- Kociszewski A., *Animatorzy małych ojczyzn – życie kulturalne małych ośrodków miejskich Mazowsza w: Mazowieckie miasteczka na przestrzeni wieków. Wybrane zagadnienia rozwoju gospodarczego, społecznego i kulturowego*, red. A. Stawarz, Warszawa 1999
- Kociszewski A., *Mazowsze w epoce napoleońskiej*, Warszawa 1984

- Kociszewski A., *Pod panowaniem pruskim i w czasach napoleońskich*, w: *Dzieje Pułtusk*, t. 2: 1795-1989, red. A. Koseski, J. Szczepański, Pułtusk 2017
- Kociszewski A., *Regionalizm mazowiecki*, Ciechanów 1993
- Kołodziejczyk J., Kruszewski K., Łaskarzewski W., Zygmunt J., Żytowiecki J., *Różan i ziemia różańska na przestrzeni wieków*, Różan 2011
- Kołodziejczyk R., *Zamiana miast na osady w Królestwie Polskim*, „Kwartalnik Historyczny” 1961, nr 1
- Kotulski M., *Samorząd terytorialny w dwudziestoleciu międzywojennym*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 2019, nr 388
- Kozyra W., *Ustrój administracji państwowej w Polsce w latach 1944-1950*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2011, t. LXIII
- Krajewski M., *Skępe. Zarys dziejów i obraz współczesny*, Rypin 1996
- Kruk T., *Szkic historyczny Krasnosielca (do 1939 r.)*, „Krasnosielcki Zeszyt Historyczny” 2010, nr 1
- Kryński J., *Wysokie Mazowieckie. Monograficzny zarys dziejów*, Wysokie Mazowieckie 1992
- Krzysztofik R., *Lokacje miejskie na obszarze Polski. Dokumentacja geograficzno-historyczna*, Katowice 2007
- Krzysztofik R., *Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy*, Gothenburg 2015
- Kukło C., *Demografia Rzeczypospolitej*, Warszawa 2009
- Kukło C., *Struktury demograficzne i etniczne miast prywatnych w Koronie XVI- XVIII wieku. Uwagi wstępne*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2016
- Kulesza M., *Budowanie samorządu: wybór tekstów ze „Wspólnoty” 1990-2007*, Warszawa 2008
- Kwiatek J., Lijewski T., *Leksykon miast polskich*, Warszawa 1998
- Litak S., *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku: struktura, funkcje społeczno-religijne i edukacyjne*, Lublin 2004
- Lolo R., *Ciechanów w latach 1526-1655, w: Ciechanów. Szkice z historii miasta*, red. A. K. Sobczak, Ciechanów 2016
- Lolo R., *Miasta mazowieckie w XVI-XVIII wieku. Szkice i studia*, Warszawa 2021

- Lolo R., *Pułuszczenie w Akademii Krakowskiej do 1526 r., czyli uwagi o poziomie edukacji w późnośredniowiecznym Pułtusk*, „*Studia Mazowieckie*” 2022, nr 17, z. 1
- Magier D., *Organizacja urzędu gminy późnego PRL (1973-1989) w okresie zwykłym i na wypadek wojny. Studium porównawcze*, „*Dzieje biurokracji na ziemiach polskich*”, t. II, Radzyń Podlaski 2008
- Małota Ł., *Samorząd terytorialny w Polsce od okresu międzywojennego do czasów współczesnych*, Łódź 2020
- Maroszek J., *Dzieje powiatu Wysokie Mazowieckie*, Białystok 2008
- *Materiały do dziejów ziemi płockiej, cz.4: Dekanat ciechanowski i nowomiejski*, Płock 1984, oprac. M. M. Grzybowski
- *Materiały do dziejów ziemi płockiej, cz.10: Dekanat lipnowski, dobrzyński, rypiński, golubsko-dulski*, oprac. M. M. Grzybowski, Płock 1999
- Mazurkiewicz J., *Likwidacja ustroju miejskiego mniejszych miast w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim w okresie przed masową zamianą miast na osady (1807-1864)*, „*Rocznik Lubelski*” 1967, nr 10
- Michalik Z., *Nadanie Wołominowi praw miejskich. Szybki rozwój miasta w: Wołomiński niezbędnik historyczny*, red. A. Michalik, Wołomin 2018
- Miciukiewicz A., *Droga do umiastowienia Wołomina na tle innych nowych miast w latach 1896-1919*, <https://dawny.pl>
- Mickiewicz A., *Z dziejów Serocka i miast mazowieckich w drugiej połowie XIX w. oraz na początku XX w.*, w: *Serock i Mazowsze na przestrzeni wieków. Studia z okazji 600-lecia nadania Serockowi praw miejskich*, red. S. Jakubczak, R. Lolo, Serock 2017
- P. Mikietyński, *Niemiecka droga ku Mitteleuropie. Polityka II Rzeszy wobec Królestwa Polskiego (1914-1916)*, Kraków 2009
- Morawski Z., *Miasta mazowieckie od XVI do XVIII wieku*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 2: 1527-1795, red. J. Tyszkiewicz, Pułtusk 2016
- Morawski Z., *Przywileje miasta Pułtuska*, w: *Pułtusk*, „*Studia i materiały z dziejów miasta i regionu*”, t. 7, red. J. Szczepański, Pułtusk 2007
- Morawski Z., *Pułtusk miastem w: Dzieje Pułtuska*, t. 1: do roku 1795, red. H. Samsonowicz i R. Lolo, Pułtusk 2016
- Muszalski E., *Nagórski Zygmunt (1884-1973), adwokat, działacz ruchu ludowego*, PSB 1977, t. XXII

- Najgrakowski M., *Miasta polski do początku XXI wieku podstawowe informacje o datach założenia i likwidacji*, Dokumentacja Geograficzna, Warszawa 2009, nr 39
- Nałęcz T., *Sprawa polska w I wojnie światowej w: Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej*, red. A. Garlicki, Warszawa 1986
- Nietyksza M., *Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865–1914*, Warszawa 1986
- Parker G., *Globalny kryzys. Wojna, zmiany klimatyczne i katastrofa w XVII wieku*, Warszawa 2019
- Paziewska E., *Samorząd terytorialny. Wczoraj i dziś*, Warszawa 2011
- Pazyra S., *Geneza i rozwój miast mazowieckich*, Warszawa 1959
- Podhorodecki L., *Wołomin 75 lat temu*, „*Więści Podwarszawskie*” 1994, nr 8/9
- Polak Z., *Raz jeszcze o trzynastowiecznej lokacji Płocka*, w: *Przez granice czasu. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Jerzemu Gąsowskiemu*, red. A. Buko, W. Duczko, Pułtusk 2008
- *Polska XIX i XX wieku. Dzieje społeczne. Rozwój miast i aglomeracji miejsko-przemysłowych w Królestwie Polskim 1865-1914*, red. S. Kalabiński, Warszawa 1986
- Przybyłek Ł., *Mazowsze (Straty i zniszczenia wojenne)* w: M. Nagielski, K. Kossarzecki, Ł. Przybyłek, A. Haratym, *Zniszczenia szwedzkie na terenie Korony w okresie potopu 1655-1660*, Warszawa 2015
- *Reformacja, Kontrreformacja, reforma katolicka na Mazowszu. Studia*, red. R. Lolo, Warszawa 2020
- *Regestra thelonei aquatici Wladislaviensis saceuli XVI*, wyd. S. Kutrzeba i F. Duda, Kraków 1915
- Regulski J., *Samorząd III Rzeczypospolitej Koncepcje i realizacja*, Warszawa 2000
- Samsonowicz H., *Gospodarka i społeczeństwo (XIII-początek XVI w.)*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 1, red. H. Samsonowicz, Pułtusk 2006
- Samsonowicz H., *Handel Mazowsza w epoce staropolskiej. Wprowadzenie*, w: *Handel Mazowsza w epoce staropolskiej. Perspektywy rynków lokalnych, regionalnych i międzynarodowego*, red. H. Samsonowicz, R. Lolo, Pułtusk 2008

- Samsonowicz H., Liczba i wielkość miast późnego średniowiecza Polski, „Kwartalnik Historyczny” 1979, nr 86, z. 4
- Scheinkönig J., Kowalewski J., *Spis gmin miejskich i wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1934
- *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej*, t. I: m. st. Warszawa, województwo warszawskie, Warszawa 1925
- Sokalska E., *Przemiany strukturalne władz lokalnych w Polsce w II połowie XX wieku*, w: „Zeszyty Prawnicze UKSW”, t. 11, nr 3, 2011
- Sokolnicki A., *Miasto Nasielsk i jego najbliższa okolica w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, „Szkice z dziejów Nasielska i dawnej ziemi zakroczymskiej”, pod. red. S. Pazyry, Warszawa 1970
- Sokolnicki A., *Region pułtuski w latach okupacji hitlerowskiej 1939-1945*, „Pułtusk. Studia i materiały z dziejów miasta i regionu”, t. I, Warszawa 1969
- Sokołowski D., *Miasta zdegradowane we wschodniej części województwa mazowieckiego*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2016, t. XXX
- Sokołowski D., *Miasta zdegradowane w zachodniej części województwa mazowieckiego*, „Rocznik Naukowy Towarzystwa Naukowego Płockiego” 2016, nr 8
- Strojnowski J., *Anioł ziemski z Rostkowa*, Płock 1936
- Stryjek J., *Pomoc społeczna (obywatelska) w czasie I i II wojny światowej*, „Rocznik Wołomiński” 2016, t. XII
- Suma T., *Urzednicy pocztowi w Królestwie Polskim 1815-1871. Słownik biograficzny*, Warszawa 2005
- *Szanse i bariery rozwoju samorządu terytorialnego – raport*, red. J. Regulski przy współpracy M. Wojdy i P. Modrzewskiego, Warszawa 2010
- Szczepański J., *Dzieje Wyszkowa i okolic*, Warszawa 1998
- Szczepański J., *Miasteczko rządowe Bodzanów (1808-1869). Wybrane problemy życia społeczno-gospodarczego*, „Studia Mazowieckie” 2022, nr 1
- Szczepański J., *Podziały administracyjne Mazowsza w XIX–XX wieku* w: *W sercu Mazowsza*, red. B. Michalec, T. Skoczek, Warszawa 2021
- Szczepański J., *Życie polityczne w: Dzieje Mazowsza lata 1918–1939*, t. IV, red. J. Szczepański, Pułtusk 2010

- Szwed R., *O samorządzie terytorialnym w Polsce w XIX–XXI wieku. Zbiór rozpraw i artykułów*, Radomsko 2014
- Szwed R., *Samorząd terytorialny w Polsce w latach 1918–1939. Wybór materiałów źródłowych*, Częstochowa 2000
- Targowski J., *Komitet Urządzący i jego ludzie*, „Przegląd Historyczny” 1937-1938, t. 34
- Wakar W., *Miasta prowincjonalne Królestwa Polskiego*, Warszawa 1916
- Waleszczak R., *Chorzele – zarys dziejów*, Chorzele – Ostrołęka 1992
- Wawrzyński M., *Samopomoc i samoorganizacja Polaków od XIX do XXI w.*, Toruń 2007
- Wiśniewski K., *Emigracja z Mazowsza i miast mazowieckich w XVI-XVII wieku w świetle przyjęć do prawa miejskiego*, w: *Mazowsze w procesach integracyjnych i dezintegracyjnych w Rzeczypospolitej XVI-XVII wiek. Studia i szkice*, red. J. Dziegielewski
- Załączny J., *Funkcjonowanie samorządu lokalnego w II RP na przykładzie pow. warszawskiego* w: *Stulecie samorządu*, red. J. Mierzwa, T. Skoczek, Warszawa 2019
- Załączny J., *Powiat warszawski w latach II Rzeczypospolitej. Życie społeczno-polityczne, gospodarcze i kulturalne*, Warszawa 2015
- Zawadzki J., *Przyszłość samorządu w Polsce*, „Samorząd Miejski” 1918, nr 1
- *Zarys dziejów Otwocka*, red. M. Kalinowski, Otwock 1996
- Zugaj L., *Powiat zambrowski. Historia i współczesność*, Zambrów 2009
- Żmudziński T., *Piaseczno – miasto królewskie i narodowe 1429–1933*, Warszawa 1933 [reprint Piaseczno 2004]

Wykaz skrótów

AAN – Archiwum Akt Nowych
AGAD – Archiwum Akt Dawnych
AK – Armia Krajowa
APW – Archiwum Państwowe w Warszawie
BBWR – Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem
DU WRN – Dziennik Urzędowy Wojewódzkiej Rady Narodowej
Dz. U. – Dziennik Ustaw
GUS – Główny Urząd Statystyczny
GRN – Gromadzka Rada Narodowa/Gminna Rada Narodowa
JKM – Jego Królewska Mość
KRSW – Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych
KU – Komitet Urządzący
MiG – Miasto i Gmina
M-GRN – Miejsko-Gminna Rada Narodowa
MRN – Miejska Rada Narodowa
NIK – Najwyższa Izba Kontroli
OSP – Ochotnicza Straż Pożarna
OZN – Obóz Zjednoczenia Narodowego
PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego
p.o. – pełniący obowiązki
POW – Polska Organizacja Wojskowa
PPS – Polska Partia Socjalistyczna
PSL – Polskie Stronnictwo Ludowe
PZPR – Polska Zjednoczona Partia Robotnicza
RM – Rada Miejska
RN – Rada Narodowa

SL – Stronnictwo Ludowe
SMP – Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej
UMiG – Urząd Miasta i Gminy
WP – Wojsko Polskie
WRN – Wojewódzka Rada Narodowa
ZG – Zarząd Gminy
ZM – Zarząd Miejski
ZMW – Związek Młodzieży Wiejskiej
ZWZ – Związek Walki Zbrojnej

Indeks nazwisk

A

Anderlini Joanna 57
Arcimowicz Wiktor 21
Aust Jan 83

B

Bartczak Józef 49
Beseler Hans 41
Biliński Marek 120, 124, 127
Bobek Dawid 74
Bogusławski Alfred 66, 67
Bońkowski Krzysztof 124, 127
Borkowski Artur 4, 119, 122, 126, 127, 131
Borowski Marek 108
Budkiewicz Konstanty 59
Burakowski Lejba 42
Burakowski Wincenty 40
Burkacki Stanisław 55, 62, 67

C

Chimkowski Józef 100, 104
Ciuchta Józef 74
Cybulski Jerzy 114, 117
Cytowski Paweł 42
Czerwiński Sławomir 127

D

Dachniewski Ireneusz 103, 108, 111
Dąbrowski Czesław 42
Deryło Wawrzyniec 74
Dębski Antoni 63, 74
Donde Szymon 42
Dubiel Betina 121
Dworakowski Władysław 68

E

Elmer Kazimierz 63, 66

G

Gieysztorowa Irena 11
Głowacki Stanisław 53, 63, 66
Goluba Witold 108, 111
Goźliński Krzysztof 108
Górecki Kazimierz 74
Górzyński Michał 48
Graniewicz Moszek 63, 66, 74
Gryc Iwona 120

H

Hebdzyński Jan 54
Herget Franciszek 57
Horowicz Boruch 74

J

Jabłoński Wolfgang 48, 49
Jakubowski Bogumił 108, 111, 117
Jakubczak Sławomir 3, 36, 53, 66, 104, 108, 110, 111, 112, 133, 135
Janicki Franciszek 53
Janusz Andrzej 114, 117
Jarmoliński Michał 68, 74
Jarosiński Albin 74
Jarosiński Mirosław 89, 104
Jasiobędzki Adam 56
Jasiobędzki Józef 53, 54, 56, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 74
Jaworski Stanisław 103, 108, 111
Jezierski Zdzisław 100, 104
Justyniarski Paweł 108

K

Kaczmarska Jolanta 120, 124
Kalinowska Bożena 124, 127
Kamieński Antoni 56, 59
Karski Andrzej 108
Kaun Wacław 49
Kędzierski Antoni 58, 68

Klimkiewicz Stefan 72
 Koch Ryszard 65, 66
 Kocięcki Czesław 54
 Kociszewski Aleksander 5, 17, 38, 39
 Kolon Stanisław 108, 111
 Kopka Seweryn 114, 117, 120
 Kościeszka Bogusław 104
 Kornieszczuk Witold 104, 108
 Korsak Włodzimierz 81, 86
 Korzeniewski Marian 66, 67
 Kronenberg Menachim 74
 Krzyczkowska Teresa 127
 Krzyczkowski Stanisław 108, 111, 114, 120, 124
 Krzyczkowski Marian 108, 111
 Książyk Franciszek 63, 74
 Książyk Gabriela 124, 127
 Kucharski Bogusław 100, 104
 Kulesza Michał 96, 143
 Kuligowski Franciszek 64, 65, 66, 71
 Kuźniewicz-Czerko Małgorzata 103, 105

L

Latało Bolesław 81, 84
 Lewandowski Marian 55
 Lewiner Pejsach 74
 Leźnicki Karol 67, 74
 Lipiński Józef 67
 Lisiewicz Adam 65
 Liszewski Zygmunt 67
 Lutomirski Józef 111, 114, 117, 120, 124, 127

Ł

Łaszcz-Pakieła Małgorzata 117
 Łazowski Marek 108
 Łubek Jadwiga 117

M

Mańko Edward 111
 Maruszewski Jan 63, 74

Massalski Antoni 63
 Matuszewska Justyna 121
 Matynia Lucjan 49
 Mazowiecki Tadeusz 95
 Michalik Aleksander 45, 67, 74
 Michałowski Władysław 57
 Mierzwa Maria 114, 117
 Miłosz Józef Wiesław 111, 114, 117
 Moczyłowska Ewa 111
 Modzelewski Julian 62
 Morgenstern Icchak 65
 Mościcki Ignacy 65, 66, 71

N

Nagórski Zygmunt 62
 Niski Henryk 54
 Nodzykowski Józef 68, 69, 71, 72, 74
 Nożykowski Janusz 108, 111

O

Obarski Franciszek 54
 Oktaba Agnieszka 120, 124, 127
 Omyliński Adolf 57
 Opaliński Józef 54, 67
 Osiwala Sławomir 112, 114, 116, 117, 124, 127
 Ostaszewski Ludwik 71

P

Pakuła Mirosław 3, 19, 120, 132, 135
 Pawęczkowski Bronisław 42
 Pawlak Zdzisław 114
 Pawłowski Stanisław 50
 Pazyra Stanisław 5, 6, 11
 Perczyński Jan 104
 Piasecki Kazimierz 63, 66
 Piecyk Mieczysław 111
 Pielach Jarosław 124, 127
 Pieńkowski Paweł 83
 Piltz Józef 49

Piórkowski Marian 70
 Plewko Janusz 112, 114, 117
 Podgórski Tomasz 108
 Popielarz Aleksander 74
 Przygoda Antoni 42
 Przykorski Majer 74
R
 Raczkowska Zofia 104, 108
 Rebandel Jan 42
 Regulski Jerzy 94, 95, 96, 145, 146
 Rogucka Aneta 127
 Rosiński Mariusz 3, 103, 124, 127, 129, 134, 135
 Rozenberg Chaim 74
 Rozenberg Dawid 63, 66
 Rozenberg Jankiel 63, 74
S
 Sadowski Kazimierz 100, 104
 Sajnog Ignacy 74
 Samson Jan 81
 Samsonowicz Henryk 5, 6, 7, 8,
 Segal Fiszer 49
 Ślaziński Piotr 103, 109, 112, 114, 117
 Skośkiewicz Marian 104, 109
 Skośkiewicz Włodzimierz 121, 124, 127
 Skoszkiewicz Józef 74
 Skoszkiewiczówna Anna 65
 Smeciński Czesław 84
 Sokolnicki Franciszek 63, 65, 70, 71
 Sokolnicki Sylwester 3, 83, 93, 105, 134, 135
 Sosnowski Józef 109
 Sosnowski Kazimierz 112, 124
 Stanioch Franciszek 67
 Starczewski Stanisław 49
 Stasikiewicz Stanisław 81
 Stefańczyk Władysław 62, 63, 74
 Stępień Eugeniusz 100, 103

Stępień Jerzy 95
 Strzałkowski Stanisław 54, 63, 74
 Szajda Marek 120
 Szaniawski Zygmunt 53
 Szczepański Janusz 43, 68
 Szwarc Icek 74
 Szymoński Kazimierz 50
T
 Tacikowski Józef 62
 Troetzer Józef 40
 Trzciniński Marian 85
 Twardo Stanisław 65
 Tyka Rafał 121
W
 Wargenau Edmund 43, 49
 Warszawski Dawid 74
 Wierzbicki Zbigniew 114
 Winnicki Wiesław 127
 Wiśniewski Krzysztof 11, 12
 Wiśniewski Zygmunt 89
 Włodarczyk Józef 63
 Woźnicka Grażyna 114, 117, 121
 Wroniak Sławomir 103, 104
 Wróblewski Jan 65
Z
 Zając Ewa 111
 Zajączek Józef 20
 Zakolski Krzysztof 124, 127
 Zakrzewski Antoni 74
 Zawadzka Maria 114, 117, 120
 Zawadzki Józef 44, 147
 Zalewski Wojciech 104
Ż
 Żeligowski Lucjan 59
 Żmijewski Wiesław 117, 120
 Żmudzki Witalis 73, 74
 Żołek Zbigniew 112

Indeks miejscowości

A

Andrzejewo 17, 28, 52, 56

B

Bielsk 27, 36, 52

Biezuń 27

Błonie 34

Bodzanów 27, 33, 36, 52

Bolimów 29, 36

Borowa Góra 76, 77, 79, 84

Brok 28, 35, 39, 50

Budy Pobyłkowskie 77

C

Cegłów 29, 36, 52

Chorzele 27, 39, 46

Ciechanowiec 28, 34

Ciechanów 6, 8, 10, 16, 38, 66

Czersk 6, 29

Czerwińsk 17, 27, 36

Czyżew 29

D

Dobrzyń 28

Drobin 28

Dzierżenin 58

G

Gąbin 6, 12, 14

Gąsiorowo 76, 77, 88

Goszczyn 29, 36

Góra Kalwaria 27, 39, 46

Grodzisk Mazowiecki 29, 46

I

Iłów 29, 36

Inowódz 8

J

Jadów 29, 36

Janów 28, 46

Jeżów 6

K

Kamieńczyk 28, 36, 52

Karczew 29, 34, 52

Kępiaste 77

Kiernozia 29

Kołbiel 29, 36

Kosów Lacki 29, 36

Krasnosielc 28, 35, 51, 52

Kuczbork-Osada 28

L

Latowicz 29, 36, 52

Lipiny 42

Liw 28, 36, 52

Ludwinowo Dębskie 77

Ł

Łacha 77, 79

Łaskarzew 28, 52

Łomża 10, 12, 14, 34, 46,

Łowicz 6, 8, 34

M

Maciejowice 28, 52

Mąkolin 33

Mińsk Mazowiecki 34, 46

Mława 34

Mogielnica 6, 29, 46

Mokobody 28

Mordy 28, 39, 46

Myszyniec 17, 28, 52

N

Nadarzyn 29

Nasielsk 55, 68, 73

Nowe Miasto nad Pilicą 46
 Nowe Miasto nad Soną 36
 Nowogród 28
 Nowy Dwór Mazowiecki 80, 82
 Nur 12, 14, 28, 36
O
 Okuniew 29
 Osieck 28, 36
 Osmolin 29
 Ostrołęka 10, 34, 46, 147
 Ostrów Mazowiecka 34
 Otwock 38, 41, 43, 45, 46, 48, 49, 139, 142, 147
P
 Parysów 28, 36, 52
 Piaseczno 29, 39, 43, 46, 49
 Płock 6, 8, 10, 12, 14, 15, 33, 34, 64, 68
 Płońsk 34
 Pobyłkowo Duże 77
 Popowo Kościelne 76
 Pułtusk 6, 8, 10, 12, 14, 16, 17, 34, 38, 43, 55, 56, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68,
 70, 71, 72, 75, 80, 81, 84, 85, 86
 Pruszków 40, 46
 Przybyszew 29
R
 Raciąż 17, 28, 39, 50
 Radzanów 28, 36
 Radziłów 28
 Rawa Mazowiecka 8
 Radzymin 55
 Różan 28, 35, 39, 46, 50
S
 Serock 3-134
 Siennica 29, 36
 Sierpc 6
 Skaryszew 50
 Skępe 15

Skierniewice 34
 Sobota 29
 Sochaczew 8
 Sochocin 15, 28, 36
 Sokoły 28, 46
 Stanisławowo 88, 91, 92
 Stanisławów 29, 43
 Stasi Las 84
 Sterdyń 29, 36
 Stawiski 29, 46
 Stoczek Łukowski 46
 Szreńsk 28, 36, 52
 Śniadowo 29
T
 Tarczyn 29, 36
W
 Warszawa 5, 6, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 20, 23, 26, 30, 33, 34, 37, 38, 39, 40, 41,
 42, 43, 44, 46, 48, 49, 50, 51, 55, 56, 68, 73, 75, 77, 83, 94, 96
 Węgrów 34
 Wiskitki 6, 29, 36
 Wizna 10, 28
 Wola Kiełpińska 77, 79
 Wołomin 40, 42, 45, 46
 Wólka Zaleska 77
 Wysokie Mazowieckie 28, 33, 46
 Wyszaków 28, 34, 39, 46, 55
 Wyszogród 8, 12, 14
 Wyśmierzyce 50
Z
 Zakroczym 8, 12, 14, 55
 Zambrów 28, 34, 46
 Zatory 41, 76
 Zegrze 32, 35, 41, 50, 53, 54, 55, 58, 61, 62, 63, 71, 76, 77, 79, 80, 84, 85
Ż
 Żuromin 28
 Żyrardów 34

Spis treści

⊙ ARTUR BORKOWSKI	
Przedmowa	3
⊙ RADOSŁAW LOLO	
Miasta mazowieckie od XV do XIX wieku – synteza dziejów	5
⊙ MIROSŁAW PAKUŁA	
Utrata praw miejskich na Mazowszu w latach 1869-1870 – przyczyny i konsekwencje	19
⊙ JOLANTA ZAŁĘCZNY	
Proces odzyskiwania praw miejskich przez miasta mazowieckie w II Rzeczypospolitej	37
⊙ SŁAWOMIR JAKUBCZAK	
Samorząd serocki w okresie II Rzeczypospolitej – ludzie i wydarzenia	53
⊙ BARTŁOMIEJ BŁACHNIO	
Władze Serocka w latach 1945-1990 w świetle dokumentów archiwalnych	75
⊙ SYLWESTER SOKOLNICKI	
Restytucja samorządu terytorialnego w Serocku – szanse, problemy, wyzwania	93
⊙ MARIUSZ ROSIŃSKI	
Rada Miejska w Serocku w latach 1990 – 2022	103
⊙ ZAŁĄCZNIK	
Fotorelacja z konferencji „Serock Miastem”, 13 stycznia 2023 r.	131
⊙ Bibliografia	139
⊙ Wykaz skrótów	148
⊙ Indeks nazwisk	150
⊙ Indeks miejscowości	156